

1. Úvod	3
1.1. Koncept	3
1.2. Stručné seznámení s hlavními využitými prameny týkajícími se II. světové války	5
1.3. Zpracování tématu	7
1.4. Uvádění jmen, místních názvů a vymezení pojmu Transnistrie	8
2. Nahlédnutí do historie Romů v Rumunsku	10
2.1. Příchod Romů na valašské a moldavské území a období otroctví	10
2.1.1. Tři kategorie cikánských otroků	14
2.2. Historický vývoj v oblasti Sedmihradska	16
2.3. Cesta ke svobodě	18
2.4. Sjednocení Valašského a Moldavského knížectví a vznik Velkého Rumunska	20
3. Romové ve společensko-politickém kontextu meziválečného Rumunska	22
3.1. Ke způsobu života Romů v meziválečném	24
3.2. Počátky romského etnoemancipačního hnutí	26
3.3.1. <i>Asoțiația Generală a Țiganilor din România</i>	27
3.3.2. <i>Uniunea Generală a Romilor din România</i> a další romské meziválečné organizace	29
4. Nástup generála Antonesca k moci - Rumunsko ve II. světové válce	35
4.1. Nástup Antonesca k moci	38
4.2. Vstup Rumunska do války a získání Transnistrie pod rumunskou správu	38
5. První válečné omezující návrhy a opatření týkající se Romů	42
5.1. Počátky omezení kočovných Romů	43
5.2. Návrh na vytvoření romského ghetta	46
5.3. Sčítání dvou definovaných skupin Romů	48
6. Deportace Romů do Transnistrie	53
6.1. Deportace kočovných Romů na území mezi řekami Dněstr a Bug	54
6.1.2. Způsob provedení deportace	55
6.1.3. Přejechod přes řeku Dněstr	57
6.1.4. Vedlejší důsledky deportace kočovných Romů	58
6.1.5. Počet deportovaných kočovných Romů v první fázi deportací	60

6.2. Deportace usedlých Romů	61
6.2.1. Soupis usedlých Romů určených k deportaci	62
6.2.2. Inventarizace majetku a odvedení Romů z jejich domovů	63
6.2.3. Cesta do Transnistrie	65
6.2.4. Deportace v rozporu se seznamy k vysídlení určených Romů	67
6.2.5. Ukončení druhé fáze deportací	70
7. Reakce na deportace Romů do Transnistrie	71
7.1. Reakce majoritní společnosti na deportace Romů do Transnistrie	72
7.2. Stížnosti deportovaných Romů a jejich rodinných příslušníků	78
8. Transnistrie - na pomezí života a smrti	86
8.1. Životní podmínky - ubytování a strava	88
8.1.1. Nastínění situace v okresech Oceacov a Berezovka jako ukázka života Romů v Transnistrii	89
8.2. Místní obyvatelé v nové realitě	92
8.3. Tvrdá práce za nedostatečné množství potravin	94
8.4. Nemoci, které Romy sužovaly	95
8.5. Násilí páchané na Romech	96
8.6. Totální degradace lidského života	97
9. Návrat do vlasti	101
9.1. Útěky	101
9.2. Legální návraty do země	103
9.2.1. Povolení k cestě	103
9.2.2. Repatriace na základě rozhodnutí rumunských úřadů	104
9.2.3. Odchod s nedeportovaným členem rodiny	107
9.3. Návrat se stahující se armádou	108
10. Závěr	110
Bibliografie	114
Slovníček	119
Seznam nejdůležitějších zkratk používaných při citování dokumentů	120
Příloha č. 1 - Meziválečné období	121
Příloha č. 2 - Válečné dokumenty	136
Příloha č. 3 - Autentické dokumenty	148
Příloha č. 4 - Svědectví o útrapách v Transnistrii	158
Příloha č. 5 - Mapy	163

1. Úvod

Podle nejnovějšího sčítání lidu tvoří Romové v Rumunsku druhou nejpočetnější menšinu. Oficiálně jich zde žije 535 250¹, přičemž toto číslo představuje 2.5% celkové populace. K romštině jako mateřskému jazyku se přihlásilo 241 617² občanů Rumunska. Neoficiální odhady počtu Romů se však pohybují mezi jedním a půl a dvěma miliony. Tak jako v ostatních státech Evropy, ani zde netvoří Romové homogenní celek. Mluví různými dialekty romštiny, v mnoha případech se stala jejich komunikačním jazykem rumunština nebo maďarština, dělí se také profesně či nábožensky. Lze se setkat s Romy tradičními, oblečenými ve specifických krojích, i s plně asimilovanými, s Romy žijícím na pokraji přežití, ale i s těmi, kteří jsou velmi bohatí. I škála jejich náboženské příslušnosti je velmi pestrá. Jsou zde stoupcí církve pravoslavné, katolické, letniční, nebo dokonce i malá skupina Romů vyznávajících islám. Pohybují se tak v celém spektru sociálním, ekonomickém i kulturním. Jednotlivé skupiny Romů pak často dodržují pravidlo endogamie a komensality a rovněž se sídelně segregují. Jedním z jejich pojítek je v některých rysech společná historie.

1.1. Koncept

Tato rigorózní práce si klade za cíl informovat českého čtenáře, především pak romistu, o dějinách Romů v Rumunsku s větším zaměřením na tragické události druhé světové války, přičemž si uvědomuje dvojí neznalost dané problematiky. O Romech v Rumunsku stejně jako o rumunské historii³ toho není v českých romistických, rumunistických a co se Romů týče ani historických odborných kruzích příliš mnoho známo. S tímto problémem se práce snaží vyrovnat a naznačovat jak dějinný kontext Rumunska, tak zasazuje tragické události druhé světové války do širšího kontextu historie Romů v Rumunsku.

První kapitola představující stručný exkurz do dějin Romů v Rumunsku od jejich příchodu do meziválečného období se pokouší obecně nastínit danou problematiku. Její význam spočívá jak ve snaze alespoň částečně ucelit toto období dějin parciálně zmiňované i v jiných publikacích přeložených do českého jazyka⁴, tak v zasazení hlavního tématu do širšího historického kontextu. Historický nástin vychází téměř výhradně z publikovaných interpretací dobových materiálů, tak jak se s nimi můžeme setkat především v rumunsky psané literatuře. Dalším zdrojem je několik publikovaných

¹ <http://www.recensamant.ro/> Údaje ze sčítání lidu z roku 2002.

² <http://www.recensamant.ro/>

³ Rumunskou historií se v českém odborném prostředí zabývá historik Miroslav Tajchman, který o ní rovněž jako jediný publikuje.

⁴ Hancock, Fraser

dobových dokumentů a textů. Kapitola se nezabývá reflexí publikovaných materiálů o daném tématu v českém jazyce, a to především proto, že slouží k zasazení hlavního tématu do širšího historického kontextu a její obsah není hlavním tématem této práce.

Samostatná kapitola je pak věnovaná meziválečnému období. Jedná se o vlastní analýzu knižně publikovaných dobových dokumentů se snahou uvést i toto téma do stručně naznačovaného rumunského kontextu. V rozhovorech s Romy není příliš mnoho zmínek, které by o tomto období vypovídaly. Ty, které existují a jsou dostupné, práce využívá. Většina dobových dokumentů je psána majoritním obyvatelstvem, a odráží tak především jeho pohled na Romy a dění kolem nich. Mnoho říkající jsou pak dokumenty psané samotnými Romy nebo neromskými představiteli meziválečných romských organizací. Meziválečné období je významnou součástí dějin rumunských Romů, mezi českými romisty naprosto neznámé. Pro větší přiblížení tématu pak slouží i příloha č. 1, ve které lze najít několik zajímavých textů přeložených z rumunského jazyka.

Po těchto dvou kapitolách se práce dostává ke svému hlavnímu tématu, kterým jsou deportace Romů do Transnistrie. Deportacím však předchází velmi stručný dějinný exkurz důležitý pro zasazení tématu do historických souvislostí. Tato kapitola nemá ambici stát se uceleným pohledem na pojednávané období a snaží se omezit na informace a kontexty bezprostředně nutné pro hlavní téma této práce.

Deportace Romů do Transnistrie jsou uvedeny výčtem opatření a návrhů souvisejících s deportacemi Romů od nástupu generála Antonesca k moci. Provedení dvou fází deportací jakož i příkaz k nim je součástí samostatné kapitoly. Pozoruhodná je pak reakce neromského obyvatelstva na Antonescův rozkaz realizované deportace. I samotní Romové vyvíjeli značnou aktivitu a svými stížnostmi tak významně zaměstnávaly tehdejší úřady. Tomuto tématu bude věnována další samostatná kapitola. I k těmto kapitolám, které samy o sobě zahrnují překlady dobových dokumentů, jsou vypracovány pro větší přiblížení tři přílohy (č. 2, č. 3, č. 4) umístěné na konec této práce.

Kapitola zabývající se životem Romů v Transnistrii je obecným pohledem na dva tragické roky strávené na území mezi řekami Dněstr a Bug. Vzhledem k tomu, že Romové nebyli jen na jednom místě a situace nebyla všude stejná, vystačilo by toto téma na samostatnou práci. Zajímavé by bylo například upnout pozornost pouze na jednu obec či okres a zabývat se jak dobovými dokumenty, tak výpověďmi Romů a pokusit se shromáždit v daném místě i výpovědi neromských obyvatel. Cílem této kapitoly je však alespoň obecně naznačit, s jakými útrapami se Romové museli vyrovnávat, a vytvořit určitou představu o nelehkém životě deportovaných.

Poslední kapitola je pak věnována odchodům z Transnistrie, a to ať už v rámci repatriace, stahování se vojsk z okupovaného území nebo na základě individuálních útěků z nelidských podmínek. Závěr předkládané rigorozní práce se velmi stručně pokouší zasadit téma do několika kontextů - odpovědnost za tyto činy, vliv celoevropských válečných událostí na Romy v Rumunsku a odraz této tragické součásti rumunských dějin v dnešním Rumunsku.

Každá z kapitol této rigorozní práce by mohla být rozšířena na samostatnou studii. Nejprve je však nutné uvést dějiny Romů v Rumunsku do povědomí, které je v českém (romistickém, historickém i rumunistickém) prostředí dosud neznámé.

1.2. Stručné seznámení s hlavními využitými prameny týkajícími se II. světové války

Obecně lze říci, že zaměření většiny publikací a článků zabývajících se deportacemi Romů do Transnistrie vydaných v Rumunsku se upínalo spíše k publikování orální historie s krátkým zařazením do historických souvislostí⁵ nebo texty kratšího rozsahu, které obecně analyzují dobové dokumenty bez využití výpovědí přeživších.⁶ Pozoruhodné je pak shromáždění a vydání dobových dokumentů.⁷ Existuje rovněž text zabývající se ve větší míře analýzou výpovědí spolu s dobovými dokumenty, který porovnává situaci Židů a Romů v Transnistrii.⁸ Předkládaná rigorózní práce chce navázat na všechny dostupné materiály týkající se tématu, vypracovat podrobnější analýzu dokumentů a ucelit ji s využitím výpovědí přeživších Romů. Ačkoliv mnohé texty přinášejí obecné informace o tomto období dějin, především předdeportačním opatřením a deportacemi samotnými se žádný z textů podrobně nezabývá. Neexistují rovněž samostatné studie zabývající se například problematikou jednou oblastí nebo okresu v Transnistrii. Kromě nedávno publikované krátké studie věnující se deportacím Romů z okresu Timiș-Torontal⁹ neexistuje jiný materiál analyzující některou z oblastí v Rumunsku.

Nejaktivnějším na poli studia romské historie (se zaměřením na II. světovou válku) je historik Viorel Achim, který jako první vydal v druhé polovině devadesátých let ucelenou publikaci popisující dějiny Romů v Rumunsku od jejich příchodu po současnost nazvanou *Cikáni v historii Rumunska (Țiganiii în istoria României)*¹⁰. Tato kniha vychází především

⁵ Cioabă 2006; Ioanid, Kelso, Cioabă 2009

⁶ Achim 1998; Achim 2004a

⁷ Achim 2004a, b; Ioanid, Kelso, Cioabă 2009; Natasă, Varga 2001; Ionescu 2000

⁸ Ancel 2006

⁹ Achim 2009

¹⁰ Achim 1998

z analýzy dobových dokumentů, které autor získává z mnoha archivů nejen v Rumunsku, různojazyčných knih, článků a jiných textů. Především ta část rigorózní práce týkající se II. světové války by nemohla vzniknout bez jeho usilovné práce a jím vydaných dvou publikací, které obsahují více jak šest set dokumentů týkajících se Romů za druhé světové války.¹¹ Ačkoliv sám publikuje své (především obecné) analýzy, umožnil tímto vydáním i ostatním utvořit si vlastní představu, nezávislou na jeho úsudcích. Jeho analýzy nerozebírají detaily deportací, předeportačních opatření a nezahrnují výpovědi přeživších, které ponechává stranou svého zájmu. Nevšímá se ani práce svých předchůdců či současníků zabývajících se stejným tématem.

Kromě studia Achimem vydaných svazků dobových dokumentů jsem při práci využívala i dokumentů získaných přímo z archivů. Během svého stipendijního pobytu v roce 2007 jsem se v Institutu Elieho Wiesela pro studium holocaustu v Rumunsku zúčastnila konference „*Memoria Holocaustului și antisemitism în Europa Centrală și de Est. Repetar Comparative*“. Později jsem pak měla možnost zde studovat autentické dokumenty z druhé světové války a bylo velmi důležité přiblížit se jejich prostřednictvím tématu. Mnohé ze zkoumaných dokumentů nebyly publikovány. Vzhledem k možnosti nahlédnout do konkrétních dobových složek, jejichž tématem jsou Romové, utvářela jsem si tak nutný názor na to, jakým způsobem byly vybírány dokumenty vydané některými historiky, především pro práci zásadní dvě publikace od Viorela Achima¹².

Při seznámení s prameny, ze kterých jsem při psaní této rigorózní práce čerpala, nelze opomenout, že prvním, kdo se pokusil vydat texty týkající se Romů za II. světové války s doplněním o dobové dokumenty, byl romský historik a aktivista Vasile Ionescu.¹³ Ten se zabýval sběrem dobových materiálů jak z druhé světové války, tak dokumenty meziválečnými a po vydání své publikace v roce 2000 plánoval rozsáhlé publikování tohoto materiálu. Od svého záměru ustoupil po vydání dokumentů v publikaci *Mănorități etnoculturale - Mărturii documentare - Țigani din România (1919-1944)* od dvojice autorů Nătase a Varga.¹⁴ Achim uvedenou sbírku dokumentů označuje za neprofesionální, a to vzhledem k tomu, že autoři nejsou historici. Tato kniha však byla zásadním informačním pramenem pro popsání etnoemancipačního procesu v meziválečném období. Jedná se o ojedinělou publikaci věnující se meziválečnému období, respektive publikování dobových dokumentů z té doby. Na meziválečné období navazují i dokumenty válečné.

¹¹ Achim 2004a, b

¹² Achim 2004a, b

¹³ Ionescu 2000

¹⁴ Nătasa, Varga 2001

Tématu druhé světové války se začali věnovat rovněž samotní Romové. Mezi nejaktivnější pak patří již zmiňovaný romský historik Vasile Ionescu a romská aktivistka Luminița Mihai Cioaba. Významnou knihou v této oblasti jsou *Lacrimi rome - Romane Asva* od L.M.Cioby, kterou uvedl do historických souvislostí a srovnal situaci Romů a Židů izraelský odborník na holocaust v Rumunsku Jean Ancel. *Lacrimi rome* je sbírka výpovědí kočovných Romů o útrapách v Transnistrii.

Ucelenější pohled na tragické události II. světové války s využitím jak dobových materiálů, tak sběrem výpovědí se pak snaží podat například Michelle Kelso. Tato americká socioložka vydala spolu s historikem Radu Ioanidem a romskou spisovatelkou a aktivistkou Luminițou M. Cioabou knihu výpovědí přeživších Romů.¹⁵ Doplnili je pak asi stovkou dobových dokumentů a svými texty. Michelle Kelso je rovněž režisérkou dokumentu *Dureri ascunse*, jež se věnuje deportacím Romů do Transnistrie. Dalšími historiky, kteří se zabývají II. světovou válkou, a publikovali rovněž některé texty o Romech, jsou Radu Ioanid nebo Jean Ancel.

1.3. Zpracování tématu

První fází mé práce bylo shromažďování co největšího množství jakéhokoliv materiálu zabývajícího se Romy v Rumunsku s větším zájmem o období druhé světové války a zároveň velmi intenzivní studium rumunského jazyka pro co nejlepší porozumění studovaným textům.

Publikace týkající se Romů nejsou běžnou součástí rumunských knihkupectví a jejich získání bylo od počátku často komplikované. V roce 2006 jsem strávila pět měsíců v Kluži, kde jsem nashromáždila velké množství materiálů týkajících se jazyka, kultury a historie Romů v Rumunsku, a to především díky možnosti navštěvovat Sorosovu knihovnu, kterou provozuje *Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală Cluj*. Rovněž jsem navštěvovala i jiné místní knihovny. V Kluži jsem se stýkala s komunitou tradičních Romů, kteří mi umožnili porozumět alespoň letmo jejich životu a získat alespoň pasivní znalost jejich dialektu¹⁶, což mi později pomohlo při četbě výpovědí kočovných Romů o útrapách v Transnistrii. V Kluži jsem si tak vytvořila základ, na který jsem později mohla navazovat.

V roce 2007 jsem na stipendijním pobytu na Bukureštské Univerzitě¹⁷ získala některé cenné kontakty, které mi byly k užitku při shánění dalších jinak nedostupných materiálů. Zároveň to bylo velmi zajímavé poznání místního vzdělávacího systému, jakož i přístupu k romskému jazyku a

¹⁵ Ioanid, Kelso, Cioabă 2009

¹⁶ Tento dialekt lze zařadit do severovlašské skupiny dialektů.

¹⁷ Fakulta cizích jazyků, obor romský jazyk

kultuře. Začínala jsem si utvářet představu o místních neziskových organizacích a jednotlivých osobnostech a jejich práci. Poznávala jsem jejich názory na jazyk, dějiny a kulturu Romů a přístupy k nim, jakož i k historikům interpretujícím dějiny Romů v Rumunsku. Utvářela jsem si tak do budoucna velmi důležitý kritický pohled, který jsem pak mohla aplikovat při používání publikovaných textů o Romech. Od jara roku 2008 jsem pak měla možnost částečně žít v Bukurešti. Rozhodla jsem se tak napsat rigorózní práci o Romech v Rumunsku s užším zaměřením na období II. světové války - téma i v českých odborných kruzích (romistických, historických i rumunistických) prakticky neznámé. V Bukurešti jsem navštívila celou řadu dalších institucí a při účasti na různých konferencích jsem získávala nové kontakty, které mi pomohly k sehnání dnes již nedostupných publikací.

Druhou fází pro napsání této rigorózní práce bylo prostudování všech dokumentů, knih, novinových článků, výpovědí. Poté následovala analýza a pro co největší přiblížení tématu českému čtenáři překlad alespoň těch nejvýznamnějších dokumentů. A právě překlady se staly jedním z úskalí této práce. Neměla jsem možnost konzultovat jejich překlad s historiky zabývajícími se dějinami Rumunska a z dostupných českých publikací je patrné, že pro ně - ustálené - překlady prakticky neexistují. Aby se předešlo zbytečnému nepochopení a dezinterpretaci, je pod čarou uváděny rumunské názvy institucí, hodností apod. a zároveň je součástí práce i slovníček vyskytujících se pojmů, které se jevily problémové. Veškeré překlady jsem pak konzultovala s vystudovaným rumunistou a problémové části s rodilými mluvčími rumunštiny.

1.4. Uvádění jmen, místních názvů a vymezení pojmu Transnistrie

V textech je v rámci jmenné flexe zachována rumunská transkripce, a to z důvodu, aby byl patrný tvar nominativu. Dle české normy by se například psalo *Antoneskem*, v této práci se však přikláním k rumunistickému úzu a bude tak užíván tvar *Antonescem*. Pouze v citovaných česky psaných pramenech bude zachována transkripce tak, jak si ji autor zvolil. Pro autenticitu a možnost dalšího navázání na tuto práci, uvádím rovněž místní názvy rumunské i transnistrijské v jejich rumunském znění. Výjimku tvoří pouze názvy významných měst jako jsou Bukurešť, Temešvár nebo Oděsa. U názvů transnistrijských jsou zachovány tvary slov v jejich dobovém znění, tak jak je zapisovali Rumuni, pod jejichž správou se Transnistrie za II. světové války nacházela.

Rovněž jsem se přiklonila k užívání názvu Transnistrie, a to z několika důvodů. V rumunsky, anglicky i německy psané literatuře o deportacích Židů a Romů na toto území se jiného označení než Transnistrie neužívá. Rovněž se domnívám, že přesnější název pro toto území neexistuje.

Zádněstří je snahou o český překlad slova Transnistrie, který se dosud objevil například v českém překladu knihy D. Kenricka - Cikáni pod hákovým křížem¹⁸. Tento název však není ve všeobecném povědomí a to jak laické, tak odborné obce.

¹⁸ Kenrick 2000

2. Nahlédnutí do historie Romů v Rumunsku

Při rekonstrukci romských dějin jsme v podstatě odkázáni na dva typy pramenů. Prvním jsou záznamy majoritní společnosti, které o Romech referují, druhým jsou lingvistická bádání. Oba tyto aspekty v různé míře využívají dostupné publikace, na jejichž základě bude stručně nastíněna historie Romů v Rumunsku.

Nelze se však ani vyhnout zasazení této kapitoly do historického a teritoriálního kontextu dnešního Rumunska. Rumunsko se tradičně dělí na tři různě se vyvíjející historická území: Sedmihradsko (Transylvánie), Valašsko a Moldavsko. Toto dělení bude významné i pro ústřední téma celé rigorózní práce. Jak v tomto historickém nástinu, tak i v dalších kapitolách budeme tyto celky rozdělovat pouze ve chvíli, kdy to bude bezprostředně nutné a kdy se historická fakta budou zásadně lišit.

2.1. Příklad Romů na valašské a moldavské území a období otroctví

Pravděpodobně v souvislosti s expanzí Osmanské říše překročili Romové během první poloviny 14. století Dunaj. Nejstarší písemná zmínka o Romech v Rumunsku pochází z roku 1385 z Valašska. „Dan I., kníže valašský, daruje klášteru Tismana majetek dříve patřící klášteru Vodița. Mezi tímto movitým i nemovitým majetkem, odkázaným strýcem Vladislavem klášteru Vodița, (...) se nacházelo i 40 *salași acikánů*.¹⁹²⁰ Je patrné, že se tato početná skupina Romů nacházela na území Valašska již dříve. První zpráva z Moldavska pochází ze Suceavy a je datovaná ke 2. srpnu 1414, referuje však pravděpodobně o události z let minulých. Tyto nejstarší záznamy o Romech v Rumunsku informují o snad nejdiskutovanější kapitole společné romsko-rumunské historie, kterou je dlouhé období otroctví Romů ve Valašsku (*Țara Românească / Muntenia*) a Moldavsku (*Moldova*).

Status Romů se během staletí měnil. Po příchodu na valašské území se někteří z nich začali usazovat, jiní pokračovali dále na západ. Až později bylo ustanoveno pravidlo, že Rom, nacházející se ve Valašském či Moldavském knížectví, patřil automaticky knížeti a jeho ženě. Výjimku tvořili muslimští Romové, kteří na tato území přicházeli z Osmanské říše za obchodem, a nemohli být zotročeni.²¹ Ostatní lze rozdělit buď podle vlastníka: knížecí (*țigani domnești*), bojarští (*țigani boierești / țigani palticulari*) a klášterní otroci (*țigani mănăstirești / țigani*

¹⁹ V textu je doslova *40 de salașe de ațigani*. Cikánská *salaș* zde pak představuje širší romskou rodinu.

²⁰ Grigore, Petruț, Sandu 2003: 29

²¹ např. Záznam z 6. prosince 1718 publikovaný G. Potrou se zmiňuje o tom, že se cikánská rodina z Turecka sama prodává do otroctví, aby se zachránila od hladu a od strádání.

duhovnicești), nebo podle profese, kterou vykonávali: *Aurari*²², *Căldărari*²³, *Ursari*,²⁴ atd. Obě tyto skutečnosti měly vliv na jejich postavení, míru osobní svobody, podmínky života apod.

Na území tehdejšího Valašského a Moldavského knížectví byla, co se rozvrstvení místního obyvatelstva týče, téměř totožná situace. Nově vznikající šlechta - bojaři (bývalí stařešinové) získávají na moci, oddalují se od svých vesnic a snaží se více přiblížit panovníkovi. Bývalí svobodní rolníci se stávají poddanými.²⁵ „Objevuje se i nový feudální vlastník - církev a její instituce. Počátkem 14. století proces feudalizace na rumunských územích pokročil. Hlavní roli hráli bojaři - velcí pozemkoví vlastníci, na které pracovala znevlněná část rolníků. Většinu obyvatel však i nadále tvořili svobodní rolníci, žijící v občinách.“²⁶ Proces znevolňování pokračoval, a do poloviny 17. století se stala většina valašských a moldavských rolníků nevolníky. Na počátku devatenáctého století prohlásil britský konzul, že „pravděpodobně neexistuje země, kde lidé pracují pod větším tlakem despotické moci a jsou zatíženi většími daněmi a poplatky.“²⁷

V ostře hierarchizované společnosti se pod širokou vrstvou znevolněných rolníků po celá staletí nacházeli ještě Romové, kteří mohli být jejich majetkem. Nevolník se, jak dokazuje níže uvedený dokument, mohl pomocí otroka ze stavu znevolnění vykoupit. Otázkou zůstává, o jak častý jev se jednalo. Je zřejmé, že si to většina nevolníků nemohla dovolit.

„28. ledna 1752

²² V této práci nebudou zaváděny nové české termíny pro specifické subetnické skupiny Romů a bude tak zachováno jejich rumunské označení. *Aurari* (nebo také *zlătari*) jsou subetnickou skupinou Romů, která se živila rýžováním zlata.

²³ V české odborné literatuře je tato subetnická skupina Romů označována jako Kalderaši. Jedná se o Romy, kteří se živilí především zpracováváním mědi, ze které vyráběli kotlíky na pálení pálenky, konvice, pánve, atd. Tato tradiční řemesla znají někteří dodnes. Původně kočovníci, kteří si i v dnešní době dokázali uchovat specifickou kulturu, jazyk i tradiční odívání. Žijí především v Rumunsku, ale jsou známy komunity i z Ruska či Francie.

²⁴ Subetnická skupina Romů původně se živící ochočením a předváděním medvědů. Dodnes je znám jejich dialekt v rumunštině označovaný jako *ursăresc*. „Ursari pocházejí z území ležících na jih od Dunaje. Zabývali se krocením medvědů, se kterými chodili po jarmarcích a předváděli s nimi různá představení. Až do začátku dvacátého století platili státu roční daň. Pro tuto skupinu Cikánů bylo v platnosti ještě nařízení č. 24643 z roku 1908, které zakazovalo chování medvědů a jejich předvádění, neboť ‚vodění medvědů Cikány po městech nabízí kolemjdoucím, ve víře, že je pobaví, jednu z nejhruznějších podívaných‘. Od února 1924 Ministerstvo vnitra pravidelně upozorňovalo okresní prefektury (Prefecturi) na platnost nařízení.“ (Natasă, Varga 2001: 90) Na stále provozování tohoto řemesla poukazoval Spolek na ochranu zvířat (Societatea pentru Protecția Animalelor) rovněž na konci dvacátých let. Dnes již toto tradiční řemeslo na území Rumunska úplně zaniklo.

²⁵ Tejchman 1997: 10

²⁶ tamtéž, str. 10

²⁷ tamtéž, str. 13

Lațco, spolu se svými bratry, bývalými nevolníky kláštera Strehaia, předkládají Silvestrovi, otci představenému, listinu, podle které se osvobozují z nevolnictví v klášteře tím, že na své místo pořizují Cikány.

Já, Lațco, spolu se svými bratry, stvrzujeme tímto dokumentem v rukou svatého kláštera Strehaia, otce představeného Silvestra a celého sboru svaté církve, že my, nevolníci²⁸ z Coșcodie, dali jsme za sebe svatému klášteru, hlavu za hlavu, dali jsme Cikána zvaného Stoica a Cikánku zvanou Maria a jedno dítě jménem Dumitrașco, aby za nás byli otroky²⁹ svatého kláštera. Při psaní tohoto dokumentu bylo přítomno mnoho bojarů a dalších lidí, kteří ho stvrdili svým podpisem, a pro větší důvěryhodnost jsme níže otiskli prsty a podepsali se.“³⁰

Diskutabilní se jeví samotný pojem, kterým Romy ve službách svých pánů nazývat. Status Romů se pohyboval pravděpodobně od hranice nevolnictví po stav, který můžeme nazvat otroctvím. Otroky je budeme i přesto označovat všechny, a to na základě skutečnosti, že kdykoliv mohli být svým pánem prodáni, darováni, odkázáni či vyměněni do služeb někoho dalšího a ze zdánlivě příznivé situace se mohli stát otroky v pravém slova smyslu.³¹ Vyměnění pak mohli být za jiného Cikána, koně, potraviny, apod. nebo prodáni za určitý finanční obnos, jenž se v průběhu staletí měnil a byl závislý na schopnostech, pohlaví, věku či fyzickém stavu otroka. Romští otroci byli také používáni jako prostředek k placení daní nebo jako odměna za vykonanou službu. Otázkou zůstává jak frekventované podobné platby či výměny byly. Důležité je podotknout, že se výměny děli i za účelem vytvořit rodinu. Když si Rom vybral za ženu Romku z jiného panství, dohodli se bojaři a došlo k výměně, která nemusela být pouze člověk za člověka. Pro ilustraci výměn mohou sloužit následující záznamy:

„12. května 1483, Târgoviște. Vlad, kníže valašský, daruje stolníku Dragomirovi cikánskou rodinu.“³²

„24. ledna 1589. Mihnea Poturčenec³³, kníže valašský, stvrzuje vlastnictví Cikána bojarce Staně, kterého koupila od bojarské paní Anky z Crășani.“³⁴

²⁸ v rumunské originále použito slovo „*rumâni*“ - nevolníci

²⁹ v rumunské originále použito slovo „*robi*“ - otroci

³⁰ Potra 2002: 284

³¹ Předmět dalšího bádání zůstává, zdali mohli být vyměněni opravdu všichni nebo některé skupiny jako např. *aurari* byly z tohoto vynechány, popř. by se jejich status po výměně nebo prodání nezměnil.

³² Potra 2002: 188

³³ Turcitul

³⁴ Porta 2002: 197

„15. března 1592, Jasy. Aron, kníže moldavský, stvrzuje, že Ilea, správce knížecích sýpek, prodal Cikána jménem Cațag se ženou a dětmi pážeti Macrimu za 20 tolarů.“³⁵

„1600, Jasy. Dokument Alexandra, syna Tudosia, synovce dvorníka Nădăbaika, kterým prodává Gligoriemu Bogdanovi Cikána Ursula za dobrého koně, oceněného na 15 zlatých.

Já Alixandru, syn Tudosiův, synovec dvorníka Nădăbaika, píšu a stvrzuji tímto dokumentem, že jsem z vlastní vůle prodal Cikána jménem Ursul s jeho syny Gligoriu Bogdanovi za koně oceněného na 15 zlatých. Při našem obchodu byli přítomni Ivașco Crăje, Ghiorma a Vasile Crăjeovi, já, Vasilie Crăneanul, Lupul z Tovăiești, Costache a Ivașco Mărăganulovi, Eremia Nădăbaico, Stamate a mnozí další dobří lidé.

Pro věrohodnost jsme dokument opatřili pečeti.“³⁶

K oprávněnost užívání termínu otroctví pro stav, ve kterém se po téměř pět století ve Valašsku a Moldavsku Romové nacházeli, snad rovněž přispívá vzpomínka na to, jak se zacházelo s romskými otroky, kterou zaznamenal a publikoval jeden z největších politiků a myslitelů devatenáctého století v Rumunsku Mihail Kogălniceanu³⁷:

„Zákony země zacházely s Cikány jako s věcí, byli jako věc prodáváni a kupováni, ačkoliv byl počet nebo jedinec posměšně označován za duši: mám tolik a tolik duší Cikánů, prodal jsem a koupil tolik a tolik duší Cikánů. Ve skutečnosti s Cikány zejména ti, kteří jich málo, zacházeli ještě hůře, než zákon uděloval.

Ve svém mládí jsem přímo v ulicích města Jasy viděl lidské bytosti s řetězy na ruku nebo na nohu. Někteří měli dokonce železné rohy zavěšené na čele přivázané k obruči kolem krku. Kruté bití, tresty moření hladem a věšení do kouře, věznění, házení nahých do sněhu nebo ledových řek. To byl osud nebohých Cikánů. Pohrdání svátostí manželskou a rodinnými vazbami,

³⁵ tamtéž, str. 197

³⁶ Potra 2002: 198

³⁷ Mihai Kogălniceanu (* 6. 9. 1817, Jasy † 20. 6. 1891, Paříž), rumunský politik, historik, novinář a spisovatel. Patřil ke generaci tzv. osmačtyřicátníků, vzdělavců, kteří se aktivně účastnili revolučních událostí v roce 1848. Studoval ve Francii a v Německu. V roce 1840 založil kulturní časopis *Literární Dácie (Dacia Literară)*. V 50. letech se podílel na sjednocení Valašského a Moldavského knížectví (1859). Za vlády knížete A. I. Cuzy (1859-1866) byl jmenován předsedou Rady ministrů (1863-1865) a hrál důležitou úlohu při přijímání reformních zákonů. Jako ministr zahraničních věcí se zasadil o získání nezávislosti Rumunska (1878). V letech 1887-1890 stál v čele rumunské Akademie věd. Mihail Kogălniceanu je autorem šestisvazkové *Kroniky Valašska a Moldavska (Letopiseșele Valahiei și Moldovei)*. V 1837 vydal v Berlíně monografii věnovanou Romům *Nástin dějin, obyčejů a jazyka Cikánů (Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des cigains)*, v dubnu 1891 přednesl na půdě rumunské Akademie věd svůj slavný projev *Vymanění Cikánů z otroctví (Dezrobirea Țiganilor)*.

odebírání žen od mužů, unášení dívek od rodičů, odtrhávání dětí od mateřského prsu, oddělování jedněch od druhých, již pak byli rozprodáváni jako dobytek různým kupcům do všech koutů Rumunska. Ani lidskost, ani náboženství, ba ani občanský zákoník³⁸ nebyly s to zajistit těmto nešťastným bytostem ochranu. Byla to hrůzná, do nebe volající podívaná.“³⁹

Během staletí se různě měnilo právní postavení Romů i těch, kteří by s nimi například uzavřeli manželský sňatek. Pod pojmem otroctví si však nelze představovat například otroctví antické, které bylo mnohem tvrdší, člověk v něm nebyl právně pokládán za osobu, ale za majetek, přičemž mohl být svým otrokářem beztrestně zabit apod. V otroctví rumunském, které se nazývá *robia*⁴⁰, byl člověk majetkem svého pána, ten ho ale nemohl beztrestně zabít, otrok zde měl i vlastnická práva a mohl se odvolávat k soudním instancím.⁴¹ O Romech však rozhodně nelze mluvit jako o svobodných občanech a i mezi stavem nevolnictví, v němž se nacházeli mnozí vesničané, a stavem otroctví byly podle historika C. Giuresca velké rozdíly. „Tyto stavy nejenže nikdy nesplývaly, ale ani se nedotýkaly. Vzhledem k otroku (*rob*) byl nevolník (*rumân/vecin*) považován za svobodného člověka.“⁴²

2.1.1.1. Tři kategorie cikánských otroků⁴³

Romové nacházející se na valašském nebo moldavském území patřili knížeti. Ten je pak mohl prodat, vyměnit, odkázat nebo darovat dalšímu subjektu, kterým byli obvykle bojaři nebo kláštery. Z toho vyplývají i tři základní kategorie otroků, jak je definují mnohé publikace.

Pomyslně v nejpříznivější situaci se nacházeli otroci knížecí. Velká část z nich - výjimku tvoří pouze Romové pracující na knížecích statcích a dvoře - kočovala, přičemž odváděla povinné daně knížeti. Zdá se, že právě zde můžeme hovořit o životě, který se podobal tomu svobodnému. Stanchulescu ale uvádí: „Cikáni, kteří patřili knížeti, se netěšili lepšímu životu. Přesto, že se jejich stav blížil svobodě, museli platit velmi vysokou daň ve srovnání se svými nepatrnými příjmy“.⁴⁴ Vzhledem k těmto neúnosně vysokým daním se stávalo, že se samotní Romové prodali do služeb bojarů, aby si tak

³⁸ Lege civilă

³⁹ Kogălnicianu 1891

⁴⁰ V rumunštině existují dvě slova pro substantivum otroctví: *sclavie* a *robie*, přičemž výkladový slovník (www.dexonline.ro) je považuje za synonyma. *Robie* je podle tohoto slovníku „stav politické, sociální nebo ekonomické závislosti, ve které je držena země, sociální skupina nebo individuuum.“ *Robie* je vnímána jako více konkrétní, spojená s feudalismem v Rumunsku, zatímco *sclavie* je termín obecnější. Na rozdíl od *sclavie* nemohl být člověk ve stavu *robie* libovolně a beztrestně zabit svým pánem. Pro nevolnictví pak existují specifické výrazy pro různé části Rumunska: *rumânie* (Valašsko), *iobăgie* (Transylvánie) a *vecinie / vecinătate* (Moldavsko).

⁴¹ Scurtulencu 2002

⁴² C. Giurescu 2002: 72

⁴³ Zde je nutné si uvědomit, že níže uvedená charakteristika, je velmi obecná. Pro hlubší pochopení celého tématu by bylo nutné zaměřit se separátně na každé z knížectví a podrobně se zabývat i jednotlivými obdobími.

⁴⁴ Scurtulencu 2002: 25

zajistili „bezpečné“ podmínky pro přežití. Ke knížecím otrokům patřili převážně řemeslníci, jako například Romové, kteří opracovávali dřevo - *Lingurari, Rudari*⁴⁵ nebo velice proslulí *Căldărari* či *Ursari*. Specifickou skupinou jsou tak zvaní *Aurari*, kteří hledali zlato v odlehlých horských oblastech nebo v korytech řek. Část z vytěženého zlata pak odevzdávali panovníkovi namísto daně. Známí jsou i potulní Cikáni, zvaní *Lăieși*, kteří neprováděli žádné specifické řemeslo ani těžké práce a údajně se často živili krádežemi.

Druhou skupinu otroků lze označit jako otroky klášterní, kteří vykonávali těžké práce a často byli vystavováni krutým trestům. Mnozí z nich se pokusili o útěk do Transylvánie, avšak byli-li chyceni a navraceni zpět, čekali je ještě tvrdší podmínky pod přísnějším dozorem. Církev měla po celé období, kdy fungovala instituce otroctví, velký vliv, který se často snažila využít k vlastnímu materiálnímu obohacení. Knížata a bojaři jí pak věnovali statky a cikánské rodiny pro upevnění vlastní moci. Otroky získávala církev nejen z darů, ale i koupí, výměnou, nebo jí byli odkazováni závětí. V pravoslavné církvi je dárce vzpomínán při bohoslužbách, což mu zajišťuje odpuštění a spásu, i proto byli otroci odkazováni do služeb klášterů.⁴⁶

Podle Kogălniceana bylo ve Valašsku a Moldavsku zhruba 200.000 Romů, přičemž 35.000 rodin patřilo bojarům. Ačkoliv se Kogălniceanu nezmiňuje, kolik členů romská rodina má, lze odhadovat, že se jednalo nejméně o tři čtvrtiny z celkového počtu Romů. Bojarští otroci byli získáváni podobnou cestou jako otroci klášterní. Kniže mohl bojarům za oddanost darovat vesnice, statky, ale také cikánské rodiny a udržovat si tak jejich přízeň. Samotní bojaři pak otroky kupovali, vyměňovali, věnovali, odkazovali apod. Bojarští otroci (stejně jako klášterní) se dají ještě dále diferencovat na základě řemesla, které provozovali. Patřili mezi ně zemědělci zabývající se například chovem krav, prasat a zemědělci mající na starost obdělávání půdy. Další část Romů pak pracovala na statcích a v bojarských sídlech. Patřili mezi ně ševci, pradleny, panští sluhové nebo také kováři, hudebníci apod. Vedle tradičních profesí jako je kovářství a hudebnictví se zde zřejmě formovaly nové rodové profese předávané z otce na syna. Ještě v meziválečném období se v dokumentech dočteme o Romech živících se pěstováním dobytka, zemědělstvím, apod. Otázkou pak zůstává, jaký vliv na

⁴⁵ Pojmenování *Rudari* by se dalo přeložit doslovně jako korytáři. Jedná se o subetnickou skupinu Romů, která se zabývala především výrobou rozličných předmětů ze dřeva potřebných v hospodářství. Jejich situace se výrazně změnila v meziválečném, kdy schopnost užít se tradičním řemeslem byl silně zasažena industriální výrobou. Dnes již „většina z nich ztratila vlastní jazyk i tradiční romskou kulturu. Jsou výrazně ovlivněni kulturou rumunskou.“ (Grigore, Sarău 2006: 36)

⁴⁶ Scurtulencu 2002

takový způsob obživy mělo pozdější zrušení otroctví, války nebo industrializace.

Je možné, že existovala i část Romů, která se nacházela mimo instituci otroctví. O tomto fenoménu se publikace nezmiňují vůbec, nebo jen velmi okrajově na úrovni spekulací. George Potra, který se zabýval mimo jiné i otroctvím Romů, vydal v roce 1939 knihu *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, kde píše: „Kromě vzpomínaných profesí se v dokumentech setkáváme i s Cikány, kteří vykonávali profese, jež je téměř nemožné realizovat ve stavu otroctví. Například ve statistice Moldavska za řekou Prut z roku 1798 se mluví o Cikánovi - krčmáři z města Kišinev. Zaměstnání, pro které je podle mého názoru nutná alespoň nějaká svoboda, ne-li úplná.“⁴⁷ Z jiných dokumentů je patrné, že existovali jedinci nebo celé rodiny, které byly svými pány osvobozeny, jaký byl však jejich další osud, nevíme. Je otázkou, jestli byli schopni se začít živit jinak nebo pokračovali v zažitém způsobu života jen pod jiným pánem.

Nepatrné zmínky najdeme o Romech zvaných *Netotsi*⁴⁸, kteří, ač byli „svobodní“, žili ve velmi nepříznivých podmínkách v horských oblastech. Pokud byli chyceni, snažili se co nejrychleji ze zajetí vymanit. Byli nuceni se živit kočkami, psy nebo zdechlinami. O skupinách Romů plně svobodných nebo znevlněných (ve smyslu znevlnění rumunského rolníka) se nic konkrétního nedozvídáme.

Rovněž je nutné podotknout, že se některé dokumenty či autoři zmiňují ještě o dalších otrocích, jimiž byli Tataři⁴⁹. Zotročování byli především jako válečná kořist a jejich osud pak byl pravděpodobně podobný jako většiny Romů. Otázkou je, o jak běžný jev či početnou skupinu se jednalo.

2.2. Historický vývoj v oblasti Sedmihradsko

„V Sedmihradsku je v letech 1390 až 1406 zmiňováno 17 Romů žijících ve stanech, jejichž pánem byl jakýsi bojar Costea z Făgărașské země⁵⁰, které vládl valašský kníže Mircea Starý.“⁵¹ Sedmihradsko bylo v té době součástí Uherska a situace tamních Romů se podstatně lišila od té v knížectví valašském a moldavském. Právě sem po celá staletí utíkali Romové z Valašska a Moldavska za lepšími životními podmínkami, které však mohly představovat i znevlnění.

Romové se zde stali známými jako kováři či hudebníci. „Prací s kovy a výrobou zbraní prosluli natolik, že se stali královými poddanými, a pokud

⁴⁷ Potra 2002: 60

⁴⁸ např. Fraser, Hancock

⁴⁹ Variabilní etnonymum Tatar pak často není blíže specifikováno.

⁵⁰ Pouze za vlády Mircey Starého (1386 - 1418) patřila Făgărașská země Valašsku, jinak spadala pod vládu Sedmihradsko.

⁵¹ Grigore, Petruț, Sandu 2003: 29

se chtěli usadit a pracovat na svém pozemku, potřebovali k tomu svolení krále. A tak museli v roce 1476 občané Hermannstadtu (dnešní Sibiu, resp. Sibiň v Rumunsku) žádat krále Matyáše Korvína o souhlas dříve, než na svém předměstí mohli Cikány zaměstnat.⁵² „Romové v Transylvánii spadali pod jurisdikci měst, vedle kterých žili, a pro které vykonávali opravné práce na městských hradbách nebo donášeli korespondenci.“⁵³

V 15. století byla ustanovena instituce cikánského vajdy⁵⁴, který „byl jmenován králem nebo sedmihradským panovníkem vybíraným z řad šlechty. V roce 1541 tuto funkci zastával Mathias Nagy a Thomas z Aiudu. V roce 1557 královna Isabela jmenuje cikánskými vajdy Gáspára Nagye a Francisca Balásfiho. (...) Následkem zneužívání, kterých se dopouštěli vajdové na romských poddaných při výběru daní, v roce 1588 sedmihradský sněm rozhoduje o zrušení ‚prvního vajdy cikánského‘. Důsledkem bylo zrušení daně, již Romové vojvodovi platili. Rozhodnutí sněmu vstoupilo v platnost v roce 1607. Úřad velkého vajdy Romů zaniká, ale nadále se udržují úřady vajdů místních. V roce 1668 byl romským vajdou ve Făgărași Ioan Molnar, rovněž jsou v roce 1672 zmiňováni vajdové kočovných Romů a Romů *Arămari*.“⁵⁵

V českých publikacích o historii Romů jsou dobře známé a často zmiňované zákony Marie Terezie, které platily i v Sedmihradsku a kde byly podle této literatury více dodržovány.⁵⁶ Zatímco českých zemí se tato opatření nedotkla téměř vůbec, v Sedmihradsku jistá snaha o jejich realizaci existovala. I zde však byly praktikovány v jednotlivých regionech v různé míře.

Po počátečním vydávání represivních dekretů přistoupila Marie Terezie na politiku asimilace a různými nařízeními se z Romů snažila udělat tzv. nové vesničany (*țărani noi*), resp. nové Maďary (*unguri noi*). Pro Romy byly významné čtyři dekreta zabývající se požadovanými změnami v jejich životě. Prvním se Marie Terezie pokusila v roce 1758 eliminovat kočování na základě povinnosti být vázán k jednomu konkrétnímu místu. V roce 1761 zavedla pojmenování *țărani / unguri noi* a brannou povinnost. Dekretem z roku 1767 zakazuje používání romského jazyka, oblékání specifických oděvů, praktikování tradičních řemesel a staví Romy pod běžný administrativní systém. V roce 1773 přichází s tvrdými opatřeními, mezi něž patří zákazy sňatků mezi Romy nebo odebrání dětí mladších pěti let a jejich umístění na převýchovu do neromské rodiny.

⁵² Fraser: 95

⁵³ Grigore, Petruț, Sandu 2003: 53

⁵⁴ V rumunském originále je použit výraz *mare voievod al „țiganilor“ / mare voievod / voievod al rromilor*, což lze doslova přeložit jako „velký cikánský/romský vojvoda/vůdce/kníže“. V souvislosti s Romy se zdá být vhodné použít v literatuře již zavedeného výrazu vajda, který je však používán především v souvislosti s romskými osadami.

⁵⁵ Grigore, Petruț, Sandu 2003: 53-54

⁵⁶ např. Horváthová 2002

Ve šlépějích své matky pokračoval syn Marie Terezie Josef II. Ten však v roce 1781 omezil pravomoc vrchností nad poddanými a krátce na to úplně zrušil nevolnictví.

2.3. Cesta ke svobodě

Během téměř celého období omezení právního statusu Romů ve Valašském a Moldavském knížectví se objevovaly nepatrné pokusy o osvobození jednotlivců. Ty pak sílily především v 18. a v první polovině 19. století. Mezi významné oficiální snahy bezesporu patří výnos o osvobození Romů z roku 1776 vydaný moldavským knížetem Grigorem III. Ghikou. „V témže období ve Valašsku uděluje Constantin Mavrocordat knížecím výnosem Romům právo, kterým se zamezuje odlučování dětí od rodičů a žen od svých mužů.“⁵⁷

Z dobových dokumentů je známo několik snah, kdy pán z různých důvodů osvobozuje „svého Cikána“. Jednalo se patrně o skutky jednotlivců, které však minimálně z počátku neměly vliv na propouštění dalších otroků. Za všechny zde uvedeme jeden takový příklad:

„12. ledna 1613, Târgoviște

Já, Radu, z vůle boží kníže valašský, syn velkého a předobrého zesnulého knížete Mihney. (...) nechť je všem známo, že můj sluha, stolník Pădure a jeho žena Stana, po své smrti osvobozují z otroctví Cikánku jménem Hrusa a její děti, ať už je jejich počet jakýkoliv. Nikdo ji ani její syny nebude smět zotročit, neboť budou svobodní. Ten, kdo by ji chtěl po smrti stolníka Pădura a jeho paní zotročit, nechť je uveden v klatbu; ať stráví život na místě, kde hoří věčný oheň.“⁵⁸

„Za ruské okupace podunajských knížectví v letech 1828-34 došlo k několika vážným pokusům o emancipaci, byly však záhy potlačeny. Možná se začalo měnit veřejné mínění, majitelé nevolníků však ještě na změnu připraveni nebyli. První rozhodný krok učinil Alexander Ghica, vojvoda valašský, který v roce 1837 propustil 4 000 rodin Cikánů koruny a zajistil jim, aby se usadili ve vesnicích, kde jim bojaři museli zabezpečit rolnické práce.“⁵⁹ Bojaři byli logicky proti plošnému osvobození, k čemuž je motivovaly především ekonomické důvody. Romové pro ně představovali nejen levnou pracovní sílu, ale i významný příjem do jejich pokladen. Bojaři měli také určitou moc a vliv na obyvatele, bylo tak pro knížete obtížné jít proti této nevoli.

⁵⁷ Grigore, Sarău 2006: 19

⁵⁸ Grigore, Petruț, Sandu 2005: 33

⁵⁹ Fraser: 186

V první polovině 19. století tlak společnosti na osvobození a emancipaci Romů sílí. Jsou to především mladí intelektuálové, kteří vnímají otroctví jako něco, co je vzdaluje od vysněné revoluční Evropy. Taková situace je spíše přibližovala k v jejich očích zaostalému Rusku než tolik vzhlížené Francii. V polovině 19. století se snaží skupina mladých Moldavanů z okruhu M. Kogălniceanu vyvolat společenskou diskuzi nad tímto tématem, publikují proto články a hovoří s politiky. Tyto snahy měly i teritoriální přesah. Samotný Kogălniceanu napsal v Berlíně v roce 1837 studii, kde zaznívají tato slova: „(...) takoví jsou už Evropané! Utvářejí lidumilné spolky pro zrušení otroctví v Americe, zatímco na jejich vlastním kontinentu, v Evropě, je 400.000 Cikánů, kteří jsou otroky, a dalších 200.000 jich žije v zajetí ignorance a barbarství.“⁶⁰

První zásadní legislativní opatření, která ovlivnila i pozdější definitivní zrušení otroctví, pocházejí ze 40. let 19. století. Valašský kníže Gheorghe Bibescu vydává 22. března 1843 zákon, jímž osvobodil malou část knížecích Romů, kteří platili daně úřadu Dvorníka⁶¹. Tímto zákonem začali zmiňovaní Romové spadat pod župní správu. 31. ledna 1844 byl v Moldavsku přijat návrh Mihaie Sturdzy, který osvobozoval Romy patřící církvi a klášterům. Čtrnáct dní na to byli osvobozeni knížecí Romové (kočovní i usedlí), čímž se přiblížili právu svobodného občana. Na počátku roku 1847 navrhl Bibescu zákon osvobozující Romy vlastněné církvi a jinými veřejnými institucemi. Zákon byl přijat valašským shromážděním 11. února 1847. Během revolučního roku 1848 mělo být Islazskou proklamací zrušeno otroctví (opět se však netýkalo soukromého vlastnictví otroků). Intervence osmanských armád přerušila revoluci, a Romové se tak změny nedočkali.

Až v prosinci roku 1855 dochází k završení dlouhodobého procesu osvobození Romů. Moldavský kníže Alexandru Ghica zrušil otroctví a zároveň prosadil za ztrátu majetku v podobě otroků vyrovnání. „Kompenzace bojarům byly vyměřeny na osm dukátů za *Lingurari* a *Vătrași*, čtyři dukáty za *Lăieși*, ať už šlo o ženu nebo muže; za kojence a nemocné však nemělo být vyplaceno nic. Po několika týdnech, v roce 1856, přistoupilo ke stejnému kroku i Valašsko. Úplná svoboda ze zákona pak přišla v roce 1864, kdy byla po ukončení Krymské války přijata nová ústava závazná pro obě, nyní již sjednocená (ač ne ještě nezávislá) rumunská knížectví. Cikáni získali, aspoň teoreticky, nárok na rumunské občanství.“⁶²

V roce 1891 píše M. Kogălniceanu: „Emancipační reforma přinesla zanedlouho blahodárné účinky: kromě potulných Cikánů⁶³, kteří zčásti ještě žijí v kočovných skupinách, a kromě *Ursari*, jejichž řemeslem je sice

⁶⁰ Kogălnicianu 1837 in: Ionescu 2000: 234

⁶¹ „Vornicia temnițelor“ byl úřad na způsob dnešního ministerstva vnitra.

⁶² Fraser: 187-188

⁶³ *Lăieși*

krocení divokých šelem, zabývají se přesto obděláváním pole, splynuli dnes z ostatních skupin Cikánů téměř všichni v jeden národ, nejsou již vyjma své osmahlé asijské tváře a svého živého temperamentu k rozeznání, najdeme je ve všech třídách naší společnosti. Od vyhlášení emancipace neuběhlo ještě ani 50 let a Cikáni se stali průmyslníky, umělci, vyznamenanými důstojníky⁶⁴, kvalitními úředníky, doktory, ba dokonce i poslanci.“⁶⁵

Tato slova jsou optimistickým závěrem stručného exkurzu do dějin Romů na valašském, moldavském a sedmihradském území od prvních písemných záznamů o jejich přítomnosti do poloviny 19. století. V literatuře se kromě výše uvedené citace příliš nedozvídáme o tom, co se dělo s Romy po zrušení otroctví, jaký byl proces transformace jejich postavení, jakým způsobem se adaptovali na nové podmínky. Jisté je, že se jejich situace nemohla změnit ze dne na den. Zda byli opravdu hned po zrušení otroctví svobodnými občany se lze jen dohadovat. Můžeme se domnívat, že jich mnoho zůstalo u svých pánů nadále, protože takový byl způsob života, který důvěrně znali a který zajišťoval přežití. S novým statutem se pak museli sžít nejen Romové, ale i majoritní obyvatelstvo.

2.4. Sjednocení Valašského a Moldavského knížectví a vznik Velkého Rumunska

Od poloviny 19. století do meziválečného období nemáme z dostupných materiálů o Romech v Rumunsku téměř žádné informace. Události, k nimž docházelo v celé Evropě, však zasáhly významně i území obývaná Rumuny a změny, které nastaly, měly logicky nepřímý vliv i na samotné Romy.

Bouřlivý revoluční rok 1848 se nevyhnul ani Valašskému a Moldavskému knížectví, a ač byli revolucionáři ruskými a tureckými intervencemi potlačeni, zanechal za sebou touhu po změně. Rodící se myšlenka o sjednocení rumunského lidu zasáhla všechny významné oblasti dnešního Rumunska. V sedmihradské Blaji zazněl v květnu roku 1848 požadavek nezávislosti rumunského národa, který se však nesetkal s pochopením maďarské revoluční vlády.

Moldavské a Valašské knížectví bylo sjednoceno až v roce 1859 a prvním knížetem se stal bojar A.I. Cuza⁶⁶. Vytvoření jednotné vlády a uznání tohoto nově vzniklého státu všemi velmocemi pak trvalo ještě několik let.

⁶⁴ Ofițeri distinși

⁶⁵ Kogălnicianu 1891

⁶⁶ Alexandru Ion Cuza (* 20. 3. 1820, Bărlad †15. 3. 1873 Heidelberg) - Voják a politik, první kníže sjednoceného Valašska a Moldavska. Maturoval v Paříži, vysokoškolská studia nedokončil. 15. 1. 1859 byl zvolen knížetem Moldavska, 24. 1. téhož roku i knížetem Valašska. Začátek jeho vlády byl ve znamení administrativního sjednocování obou knížectví a snah o uznání nově vzniklého státu jednotlivými velmocemi, jež bylo završeno v roce 1862 přijetím společného názvu Rumunsko a ustanovením Bukurešti hlavním městem. V následujících letech spolu s Kogălniceanem prosadil několik důležitých reforem (např. zestátnění klášterního majetku v roce 1863, agrární reforma v roce 1864, reforma školství v roce 1865) s cílem modernizovat Rumunsko podle západního vzoru. V roce 1866 byl tzv. Monstrózní koalicí (Monstruoasa Coaliție) donucen k abdikaci.

V roce 1878 získalo Rumunsko nezávislost a v roce 1881 bylo vyhlášeno královstvím. Transylvánie zůstávala nadále součástí Rakousko-uherské monarchie. Ojedinelá zpráva o Romech z tohoto období se objevuje v rámci sčítání lidu v Uhrách z konce 19. století, na jehož základě se dozvídáme, „že z celkového počtu 274 940 identifikovaných Cikánů se jich více než devadesát procent usadilo, 20 406 bylo polousedlých a pouhých 8 938 ještě kočovalo. Asi 105 000 z nich žilo v Sedmihradsku, kde tvořili téměř pět procent veškerého obyvatelstva.“⁶⁷

Nejen Sedmihradsko, ale i Banát a Bukovina se vyvíjely pod vlivem Rakouského císařství, od roku 1867 Rakousko-uherské monarchie. V šedesátých letech se tamní Rumuni společně s dalšími menšinami začali zasazovat o uznání národnostních práv. Maďaři však reagovali zákonem zajišťujícím jejich vůdčí postavení. Odpovědí sjednoceným Rumunům na požadavek o autonomii Sedmihradska byl pokus o násilnou maďarizaci.

Těsně před skončením 1. světové války, ze které vyšlo Rumunsko nakonec vítězně, se zvedla vlna požadavků na vlastní stát a sebeurčení Rumunů žijících v Sedmihradsku. V Banátu byla dokonce vyhlášena samostatná republika. 9. listopadu 1918 oznámilo Rumunsko maďarské vládě převzetí moci nad územími obývanými Rumuny a „dne 1. prosince 1918 se sešlo ve městě Alba Iulia Národní shromáždění rumunských delegátů, které přijalo prohlášení o sjednocení Sedmihradska, Banátu a dalších Rumuny obývaných území s Rumunskem.“⁶⁸ Začínají se tak psát dějiny nového státu v meziválečném období pro svou rozlohu často nazývaného Velké Rumunsko⁶⁹. V době II. světové války se ze stížností perzekuovaných Romů dozvídáme, že bojovali v I. světové válce, díky níž někteří zůstali invalidy. V meziválečném období nastalo pro Romy významné uvědomování si sama sebe v širším historicko-teritoriálním, ale politickém kontextu tehdejší doby.

⁶⁷ Fraser, A. Cikáni. str.176

⁶⁸ Tejchman 1997: 37

⁶⁹ România Mare. Oficiální název nově vzniklého státu byl Rumunsko (*România*). O Velkém Rumunsku více viz Slovníček pojmů.

3. Romové ve společensko-politickém kontextu meziválečného Rumunska

Rumunsko dosáhlo v meziválečném období své největší rozlohy v historii tohoto státu, přičemž značně narostl i počet obyvatel. Připojením nových území se stalo výrazně etnicky heterogenní. Téměř třicet procent obyvatel se hlásilo k jiné než rumunské národnosti. Občany nově vzniklého státu se stali i Romové z připojených oblastí, a tak kromě valašských a moldavských Romů zahrnovalo Velké Rumunsko i Romy ze Sedmihradska (včetně Banátu a Maramureše), Besarábie a Bukoviny.

Většina Romů žila v meziválečném období usedlým způsobem života, a to převážně ve venkovských oblastech, jen malá část ještě kočovala. Ve sčítání lidu z prosince 1930 se poprvé v rumunských statistikách objevuje cikánská národnost⁷⁰, k níž se tehdy přihlásilo 262 501 osob, přičemž 101 015 prohlásilo za svůj mateřský jazyk cikánštinu. Je patrné, že mnoho Romů deklarovalo jinou než cikánskou národnost⁷¹, což mnozí historici přisuzují tehdy již velké míře a pokročilosti asimilace do okolní společnosti (ať už rumunské nebo maďarské). Podle těchto badatelů jejich počet právě díky úplné asimilaci mnohých z nich od počátku devatenáctého století výrazně klesl.⁷² Pokles ale mohl být zapříčiněn například také odlišnou metodikou získávání dat, dvojí identitou, „neznalostí“ cikánské národnosti či záměrné nepřihlášení se kvůli možné stigmatizaci.⁷³ Z dostupných materiálů není

⁷⁰ Romové žijící na územích, jež byla pod vládou Rakousko-uherské monarchie, byli součástí sčítání lidu prováděného maďarskými úřady v roce 1893. Co se týče Romů ve Valašsku a Moldavsku pak jejich nárůst, pokles a další demografické údaje lze srovnávat pouze s odhady.

⁷¹ G.A. Lăzărescu - Lăzărică, jeden z romských předáků třicátých let, odhadoval počet Romů na jeden milion.

⁷² např. Matei 2008

Viorel Achim uvádí jako příklad poklesu, jehož příčinou je asimilace, komparaci statistických údajů získaných sčítáním lidu z roku 1893 na území Sedmihradska a dalších oblastí tehdy patřících Rakousko-uherské monarchii s údaji ze sčítání lidu ve Velkém Rumunsku v roce 1930. Z tohoto srovnání vyplývá, že „ve většině lokalit zaznamenává sčítání lidu z roku 1930 nižší počet Cikánů než ve sčítáních předešlých. Přibližně ve 200 obcích Cikáni v období mezi dvěma sčítáními zanikli. Ze srovnání dat sčítání Cikánů ze Sedmihradska, Křišany a Banátu provedeného zástupci maďarských úřadů v roce 1893 s daty z rumunského sčítání z roku 1930 lze konstatovat významné snížení počtu Cikánů v intervalu těchto 37 let. V roce 1893 bylo 151 711 Cikánů, přičemž v roce 1930 jen 109 156, což je pokles o 42 555 osob neboli 28,1 %. Pravdou je, že existovaly okresy, ve kterých zejména z ekonomicko-sociálních důvodů vedoucích k určitému přemísťování obyvatelstva, byl zaznamenán citelný nárůst cikánské populace: Sălaj (nárůst o 44,4 %), Năsăud (23 %), Târnava Mare (8,8 %). Zpravidla se však počet Cikánů snižoval. Ve 462 obcích ze Sedmihradska, ve kterých v roce 1893 žilo nejméně 50 Cikánů, konstatuje sčítání z roku 1930, že ve 127 z nich byl počet Cikánů stabilní nebo vzrůstající, ve 266 klesající a v 69 obcích Cikáni kompletně zanikli.“ Achim vidí pokles i v počtu Romů žijících na území Valšska a Moldavska, zde si pro možnost srovnání pomáhá odhady té doby. „Fenomén asimilace byl ještě výraznější ve Starém království (pozn. Název Staré království se užívá pro Rumunsko v letech 1881 - vyhlášení království – až 1918 – vznik Velkého Rumunska). Oproti 200 000 Cikánů, což je minimální odhad jejich počtu pro konec devatenáctého století, žilo na území Starého království v roce 1930 pouze 137 663 Cikánů, tedy pokles přibližně o 31 %.“ (Achim 1998: 122)

⁷³ Dr. Sabin Manuilă z Centrálního statistického úřadu, který pracoval na sčítání lidu z 29.12.1930, vysvětluje neúplný počet Romů takto: „Úřady vyžadovaly, aby byl počet Cikánů zaznamenán přesně, přesto tento záznam není z několika důvodů kompletní. Prvním důvodem je to, že se samotné úřady vyhýbaly označit někoho za

jasné, zdali se sčítání účastnili kočovní Romové. Ti pak byli v roce 1942 součástí speciálního sčítání zaměřeného na dvě definované skupiny Romů, přičemž jejich počet byl dle různých zdrojů 8 905, resp. 9 471.⁷⁴

Z celkového počtu sečtených Romů žilo v roce 1930 75 342 Romů v Transylvánii⁷⁵, 71 784 ve Valašsku, 32 194 v Moldavsku, 22 239 v Oltenii, 17 919 v Banátu⁷⁶ a v menší koncentraci i v ostatních regionech.⁷⁷ Oficiálně tvořili 1.5 % celkové populace a mezi menšinami⁷⁸ žijícími ve Velkém Rumunsku obsadili šestou příčku.

Romové nebyli v této epoše multikulturního Velkého Rumunška vnímáni jako etnický problém a proklamovaný ani řízený anticiganismus tu neměl na rozdíl od jiných zemí Evropy své místo. Ve složité hospodářské situaci se v tomto ohledu upínala pozornost především na ekonomicky i politicky aktivní Židy nebo Maďary. „Rumunský meziválečný nacionalismus byl vůči menšinám tím nepřátelštější, čím byly početnější, ekonomicky silnější, kulturně vyspělejší a společensky organizovanější, revanšističtější, revizionističtější, atd.“⁷⁹ Ani jedno z těchto „nebezpečí“ nebylo u Romů, pohybujících se převážně na okraji společnosti, pocitováno. Například na rozdíl od Židů byli „pouze“ opovrhováni, ne nenáviděni. Ani níže popisovaný etnoemancipační proces nemá velké ekonomické ambice a i přesto, že ho některé politické strany považují za příležitost k eventuálnímu získání početné skupiny voličů, deklaruje absenci politické ctižádosti.

Rasová nenávist vůči Romům je záležitostí až přelomu let třicátých a čtyřicátých, a to i přesto, že se fašismus do Velkého Rumunška začal šířit už počátkem dvacátých let z Itálie. Krajní nacionalismus pak představovala například nevelká Národně demokratická strana⁸⁰ velmi proslulého a dodnes uznávaného historika Nicolae Iorgy. „Ještě dál, až k šovinismu, směřoval A.C. Cuza⁸¹, jehož ‚hnutí‘ v dalších letech konvertovalo k fašismu.“⁸²

Po počáteční poválečné politické nestabilitě se vlády ujali liberálové. Velmi špatná hospodářská situace se pro ně stala dominantním

Cikána, a to vzhledem k pejorativnímu charakteru tohoto pojmenování. Takže i s jednoduše rozpoznatelnými Cikány se často zacházelo ohleduplně a se soucitem. Druhým důvodem bylo to, že v některých případech – především u rasových míšenců – nemohla být cikánská etnická příslušnost určena s jistotou. Ti, kteří byli označeni za Cikány, často rázně protestovali a označení považovali za urážlivé.“

D.M.B.A.N., fond legiunea Jandarmi, București, Dosar 78/1942/,27. Copie. in: Ionescu 2000: 109-110

⁷⁴ Ke sčítání více viz kapitola č. 5.

⁷⁵ 2.5 % populace žijící v Transylvánii

⁷⁶ D.M.B.A.N., fond legiunea Jandarmi, București, Dosar 78/1942/,27. Copie. in: Ionescu 2000: 109-110

⁷⁷ Krišana, Maramureș 15 895, Besarabie 13 518, Dobrudža 11 446, Bukovina 2 164

⁷⁸ Maďaři, Židé, Ukrajinci, Němci, Rusové, atd.

⁷⁹ Matei 2008

⁸⁰ Partidul Național Democrat

⁸¹ pozn PD: Alexandru C. Cuza byl univerzitní profesor a politik. V roce 1923 Ligu národní křesťanské obrany (*Liga Apărării Național Creștine*), která se v roce 1935 sloučila s Gogovou Národní agrární stranou (*Partidul Național Agrar*), čímž vznikla Křesťanská národní strana (*Partidul Național Creștin*). Byl ministrem v Gogově vládě (od 28. 12. 1937 do 10. 2. 1938). V roce 1939 byl členem Korunní rady (*Consiliul de Coroană*).

⁸² Tejchman 1997: 42

tématem. „Rumunsko mělo po válce zbídačenou ekonomiku a potřebovalo injekce zahraničního kapitálu. Zhroucené státní finance nemohly ve dvacátých letech vést k ničemu jinému, než k inflaci. A složitá hospodářská situace zase vedla k radikalismu.“⁸³ Například Rumunská komunistická strana vedená především Židy, Maďary a Němci začala volat po rozbití Velkého Rumunska. V Jasech, v tradičním ohnisku antisemitismu, založil „jeden ze studentských vůdců protižidovských organizací Corneliu Zelea Codreanu (...) organizací Legie archanděla Michaela⁸⁴, později známou jako Železná garda.“⁸⁵ Rovněž se začala fašizovat i početná německá menšina. Žádnou z meziválečných organizací ani politických stran extrémní pravice však nelze označit za nacistickou.

3.1. Ke způsobu života Romů v meziválečném

Ve Velkém Rumunsku žily kromě již zmiňované maďarské, židovské a německé menšiny i početné skupiny Ukrajinců, Rusů, Arménů, Bulharů nebo Turků. Rumunsko představovalo převážně rurální oblast, většina jeho obyvatel žila tedy na venkově. Jednotlivé národnosti pak inklinovaly k životu ve městě nebo na vesnici, popř. k oběma způsobům. I Romové by se podle způsobu života dali rozdělit do tří skupin. Vedle Romů žijících usedlým způsobem života v rurálních nebo urbánních oblastech existovala část Romů kočovných. S tím, kde Romové žili, se pak pojilo i to, čím se živili, co od okolní společnosti přejímali nebo jak jí byli vnímáni. V meziválečných dokumentech lze nějaké údaje vyčíst o každé z těchto nehomogenních skupin.

Očima dobových dokumentů se zdá, že společnost vnímala jako určitý problém kočovné Romy, a to především ze dvou důvodů: šíření nemocí a drobné parazitování. Pravděpodobně existovala nevole k jejich dočasnému přebývání v blízkosti vesnic a měst. V dokumentech se objevují jak stížnosti občanů, tak zdravotníků a kočovné Romy koneckonců vnímají jako problém i Romové usedlí⁸⁶. Lze se tak setkat s dokumenty, kde lidé žádají o řešení problémů s dočasně usazenými kočovníky v okolí svých vesnice. Ti však byli pro společnost rovněž užiteční, a to především díky praktikování tradičních řemesel a směnému obchodu, který mohl do oblasti přinést například zboží, jehož byl nedostatek. Je logické, že dokumenty zaznamenávají pouze negativní stránku. Pozitiva, která přinášeli, byly přirozenou součástí života. Romové se většinou živili tradičními řemesly, jako byla výroba a spravování různých předmětů potřebných v domácnosti i zemědělství, směnou vlastních produktů a v jiné oblasti následným prodejem takto získaného

⁸³ Tamtéž str. 44

⁸⁴ pozn. PD: viz následující kapitola

⁸⁵ Tejchman 1997: 45

⁸⁶ viz. Etnoemancipační proces

zboží, podomním prodejem, nebo také žebrotou a drobnými krádežemi. Jejich majetkové poměry byly často dobré. Nevlastnili movité statky, ale své bohatství ukládali do zlata, které bylo snadno přenosné. Mezi subetnické skupiny Romů, které kočkovaly, patřily například *Ursari*, *Căldărari*, *Aurari* nebo *Pieptenari*.

Existovala rovněž skupina polokočovných Romů. Ti vlastnili domy, ve kterých byli od podzimu do jara. V období léta pak kočovali. Jejich trasy se omezovaly na menší území, okres nebo několik okolních obcí. Živili se rovněž některým z tradičních řemesel, které se kvůli zajištění živobytí nemohlo omezovat na jednu obec. Polokočovníky byli například mnozí ze skupiny *Rudari*.

Životní podmínky mnohých z usedlých Romů byly pravděpodobně na velmi nízké úrovni, i většina rumunských rolníků žila v té době v hliněných domech. Hospodářské poměry byly natolik zlé, že Rumunsko po celé meziválečné období patřilo mezi nejchudší země Evropy. Situace se pak mohla lišit v jednotlivých regionech a během tohoto období se progresivně vyvíjela. Usedlí Romové žili převážně v rurálních oblastech, kde se živili například jako muzikanti, nádeníci, rozliční řemeslníci nebo drobní zemědělci. Mnozí z nich byli do tamní společnosti již plně asimilováni. Minimálně v některých oblastech Rumunska měli Romové ještě na počátku meziválečného období monopol v oblasti korytářství (skupina Romů zvaných *Rudari*, se zabývala především výrobou rozličných předmětů ze dřeva potřebných v hospodářství), výrobě cihel či hudební produkci. Na rumunském venkově bylo kovářství a s ním spojená oprava hospodářského nářadí téměř výhradně romskou záležitostí, čímž Romové tvořili důležitou součást venkovské společnosti.⁸⁷

V ačkoliv chudém, přesto dynamicky se rozvíjejícím Rumunsku, začíná v mnohých oblastech ovlivňovat romské řemeslníky konkurence industriálního charakteru. Změny nastávají i v oblasti hudebnictví. Na trh vstupují vzdělaní hudebníci, ale i výtobytky moderní doby, které tradiční hudebníky nahrazují. Jako reakce tak vzniká několik organizací snažících se zamezit pronikání těchto nových vlivů. Romští muzikanti poukazují na velmi špatnou finanční situaci rodin, které přišly o obživu. Rozvíjející se industriální výrobou byli značně zasaženi již zmiňovaní *Rudari*, kteří byli nuceni se adaptovat na jiný způsob zajištění existence, nebo alespoň doplňovat své řemeslnictví dalším výdělkem. „Kvůli průmyslové konkurenci se vytrácejí *Spoitori*. *Bidinăresele* (výrobkyně štětek) a *Cikánky* bílící pokoje jsou na území Bukurešti čím dál tím vzácnějšími. *Cikánským* zedníkům konkurují cizí řemeslníci. Stále vzácnějšími se stávají i koňští handlíři. *Ursarům* se v důsledku protestů Společnosti na ochranu zvířat zakazuje praktikování

⁸⁷ Achim 1998: 124

jejich řemesla.“⁸⁸ Třicátá léta dvacátého století znamenala pro Romy v Rumunsku velkou změnu ve způsobu zajištění prostředků na vlastní existenci, přičemž ztráta tradiční obživy mohla být v mnohých rodinách či komunitách fatální.

Romové žijící ve městech se často živili prodejem květin či tisku, čištěním bot, podomním prodejem, sběrem starého železa, řemeslnictvím nebo také hudební produkcí. Některé z dokumentů se také zmiňují o Romech žijících se žebrotou nebo prostitucí, což je patrně fenomén výhradně městský. Určitá část Romů žijících v městské společnosti byla pravděpodobně asimilovaná, popř. integrovaná, a je zřejmé, že mezi těmito Romy byli lidé vzdělaní, vykonávající běžná povolání. O nich se však z dobových materiálů dozvídáme jen málo. Například podle jednoho policejního hlášení byli jako řečníci pro první romský kongres konaný v Bukurešti v říjnu 1933 „vybráni romští intelektuálové jako advokáti, profesori a publicisté.“⁸⁹ O romských intelektuálech se zmiňují i některé dokumenty vydávané iniciátory romského etnoemancipačního procesu ve Velkém Rumunsku. Ti se pak často zmiňují i o tíživé ekonomické situaci Romů, kteří podle nich velmi trpí celosvětovou finanční krizí.

3.2. Počátky romského etnoemancipačního hnutí⁹⁰

Třicátá léta se stala pro Romy v Rumunsku významným počátkem etnoemancipačního procesu. V období hospodářské nestability, fašizace Velkého Rumunska, aktivit Železné gardy a stále se prohlubujícího antisemitismu vzniká první romská organizace *Asoțiația Generală a Țiganilor din România* (dále jen Asociace nebo AGȚR) mající bohatý program plný zajímavých cílů, přičemž mnohé z nich byly tehdy artikulovány vůbec poprvé. Asociace vznikla v dubnu 1933 z iniciativy archimandrity⁹¹ Poppa Șerboiana⁹², který se k jejímu založení nechal inspirovat společností *The Gypsy Lore Society*, jejímž byl korespondentem.⁹³

⁸⁸ Achim 1998: 123

⁸⁹ Arch.St.București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938,f.46 in: Natasă, Varga 2001: 108

⁹⁰ Etnoemancipační hnutí sledují dobové dokumenty publikované v knize *Minorități etnoculturale. Mărturie documentare. Țiganii din România 1919-1944* (Natasă, Varga 2001: 95). Jedná se především o policejní hlášení o aktivitách níže zmiňovaných organizací a dokumenty, které organizace samy vydávaly. Text je především vlastní analýzou těchto dobových materiálů.

Termín etnoemancipační hnutí v podstatě odpovídá českému výrazu národní obrození. Jakub Krčík ho definuje jako „nalézání a upevňování vlastní identity“ a jeho zavedení do české literatury přikládá M. Húbschmannové. (viz přednášky Romský etnoemancipační proces na FF UK, 2006/2007)

⁹¹ Archimandrita je církevní hodnost, kterou výkladový slovník www.dexonline.ro definuje takto: „Titul udělovaný představenému většího kláštera nebo mnichům, kteří vykonávají vysokou funkci v rámci biskupství.“

⁹² Șerboianu se „narodil 16. října 1882 v Șerboieni (okres Argeș). Archimandrita byl kromě svých církevních misí bezprostředně po první světové válce i profesorem francouzštiny, řečtiny a latiny v Curtea de Argeș. Tři měsíce působil rovněž ve funkci misionářského inspektora (Inspector misionar) Eparchie v Buzău.“ (Natasă, Varga 2001: 99) V Paříži vydal v roce 1929 knihu *Les Tsiganes Histoire - Ethnographie - Linguistique - Grammaire - Dictionnaire* zabývající se historií a jazykem Romů. Byl dopisovatelem společnosti *The Gypsy*

3.3.1. *Asociația Generală a Țiganilor din România*

Asociace charakterizovala své cíle formulované ve Výzvě všem Cikánům Rumunska⁹⁴ jako kulturní a sociální. Výzva byla podle hlášení Vrchního komisaře Dim. D. Gheorghia⁹⁵ šířena 27. srpna 1933 po bukureštských periferiích, ale nalákat Romy, aby se stali jejími členy, nebylo jednoduché, a od svého založení do počátku září 1933 neměla podle Vrchního komisaře více než 300-400 členů⁹⁶. Komisař rovněž sděluje: „Propaganda na získání co největšího počtu členů jde obtížně, a to i přesto, že Țerboianu mluví výborně cikánsky, a aby získal plnou důvěru, vydává se za Cikána. Tato obtíž je spojená s faktem, že usedlí Cikáni, na které je propaganda zaměřená, jsou chudí. Kočovní Cikáni, kteří jsou bohatí, nejsou kvůli své nestálosti s to myšlenky Asociace přijmout.“⁹⁷

V oblasti kulturní se Asociace zaměřuje především na vzdělávání Romů. Ve dvanácti bodech Výzvy zaznívají návrhy, které jsou jistě aktuální i v dnešním Rumunsku a pravděpodobně blízké většině zdejších (pro)romských aktivistů. Asociace tak klade požadavek na založení cikánské lidové university, školních knihoven, muzeí, muzea národního, mateřských školek, školy lidových tanců, večerních kurzů pro dospělé, pořádání vzdělávacích přednášek, vydávání novin či publikování osvětových knih. Neopomijí ani nutnost zavedení zahraničních i domácích stipendií a podporu chudých studentů. Zájem etnologický zde mimo jiné prezentuje požadavek na sesbírání starých romských písní a pohádek. Jeden z bodů kulturního programu je pak věnovaný založení dílen pro romská řemesla nebo založení kulturních domů a kin.

Mezi sociální cíle demonstrované ve Výzvě všem Cikánům Rumunska patřilo například zavedení bezplatné lékařské péče, založení cikánské nemocnice, starobince, bezplatné právní pomoci nebo dokonce soudního tribunálu. Jako palčivý problém byli viděni Romové kočovní. Jedním z cílů organizace pak bylo jejich usazení, čímž by se podle vyzывatelů eliminovaly krádeže a žebrota. Pro usazení jim měly být poskytnuty pozemky. Z dokumentu není jasné financování jednotlivých projektů, které by byly v některých případech velmi nákladné, ani podrobné vnitřní fungování organizace.

Lore Society a údajně perfektně ovládal romštinu. „Po návratu z Paříže (1931) působil dva roky jako představený kláštera Crasna (Dolj) a po té až do roku 1938 jako kněz v bukureštském krematoriu.“ (Natasă, Varga 2001: 99) V roce 1933 inicioval založení první romské asociace v Rumunsku nazvané *Asociația Generală a Țiganilor din România*.

⁹³ Țerboianu byl také v úzkém kontaktu se skupinou muzikantů *Junimea muzicala*. Část jejího výboru pak tvořila výbor nově vzniklé Asociace, jejíž vedení se ujal on sám.

⁹⁴ Celé znění Výzvy všem Cikánům Rumunska je součástí Přílohy č.1

⁹⁵ Arch.St.București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938, f.63-64 in: Natasă, Varga 2001: 94-96

⁹⁶ Ve Výzvě všem Cikánům Rumunska se hovoří o 27 000 členů. Číslo je pravděpodobně takto přehnané ve snaze nalákat Romy do členské základny.

⁹⁷ Arch.St.București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938, f.30-32 in: Natasă, Varga 2001: 95

Kolem osoby archimandrita Poppa Ťerboiana vznikalo postupně mnoho otazníků, které vedly i k policejnímu návrhu⁹⁸ neuznat Asociaci za právníckou osobu, o což žádala. Tento vzdělaný duchovní působil ve Francii a dlouhodobě pobýval také v Americe. V Paříži vydal roku 1929 knihu o Romech *Les Tsiganes: Histoire - Ethnographie - Linguistique - Grammaire - Dictionnaire*. Po založení Asociace byl nařčen, že není archimandritou ani Romem, jak tvrdí. Nařčení mnohem závažnější se týkalo jeho konvertování ke katolické církvi, pro kterou se měl snažit prostřednictvím Asociace získat věřící. Pravděpodobně tento fakt se v tradičně pravoslavném silně věřícím Rumunsku stal pro místní autority neakceptovatelným. Uvedená nařčení sdílí a v dokumentech šíří i Ťerboianův rival a zakladatel druhé romské organizace G.A. Lăzărescu - Lăzărică⁹⁹, který tvrdil, že Ťerboianovi nejde o nic jiného, než právě o získání romských konvertitů. Lăzărescu byl na počátku jedním ze Ťerboianových spolupracovníků, podle Ťerboiana však trvala vzájemná spolupráce pouhých čtrnáct dní. Pravděpodobně právě kvůli vnitřním neshodám založil Lăzărescu v září 1933 vlastní romskou organizaci, kterou nazval *Uniunea Generala a Romilor din România* (UGRR).

Z dostupných materiálů je patrné, že ze všech cílů vyřčených Ťerboianovou Asociací, byly naplněny dva velmi významné: vydávání novin *Timpul*¹⁰⁰ a knižní edice *O róm*. Těchto úkolů se zhostila krajská pobočka AGŤR v Craiově, která byla od počátku velmi aktivní, a po vnitřním rozštěpení organizace ji lze v podstatě považovat za autonomní organizaci vedenou Aurelem Manolescu-Doljem, který se prohlásil velkým vajdou Romů. Poté, co se po Lăzărescovi ujal vedení G. Niculescu¹⁰¹, stala se organizace na čas pobočkou jeho Unie. Po dvou letech se kvůli rozporům mezi craiovskou pobočkou a bukureštským centrem od Unie odloučila. Ač organizace nepolitická, její sympatie oscilovaly mezi různými politickými stranami. „V posledních dvou podzimních číslech z roku 1937 noviny *Timpul* otevřeně projevují podporu ve volbách Národní křesťanské straně¹⁰², číslo 67-68 z 30.

⁹⁸ Arch.St.București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938, f.63-64 in: Natasă, Varga 2001: 116-117

⁹⁹ V dobových dokumentech se objevuje několik variant tohoto jména jako např. Gh. Lăzărescu - Lăzurică, G.A. Lăzurică, G. A. Lăzărescu - Lăzărică, apod. Aby text nepůsobil zmatečně, vybrali jsme jen jednu variantu (užívat budeme i samostatného Lăzărescu), přičemž v příloze k této kapitole, jejímž obsahem je překlad několika dobových dokumentů, se může vyskytovat i varianta jiná, vždy se však jedná o tutéž osobu.

¹⁰⁰ Ve Velkém Rumunsku tvořila menšinová periodika více jak čtvrtinu jejich celkového počtu. „Podle statistiky z roku 1934 z celkového počtu 2253 periodik bylo vydáváno 273 v maďarštině, 170 v němčině, 27 v jidiš, 13 v ukrajinštině, 12 v ruštině, šest v bulharštině, pět v arménštině, čtyři v polštině, tři v řečtině, dvě v turečtině a albánštině a jedno v rusínštině.“ (Treptow 2000: 297)

¹⁰¹ Poté co byl zvolen předsedou UGRR, založil a nechal uzнат právníckou osobou organizaci nesoucí název *Asociația Uniunii Generale a Romilor din România*, viz níže

¹⁰² Křesťanská národní strana (*Partidul Național Creștin*)- Tato strana vznikla 14. července 1935 sloučením Gogovy Národní agrární strana a Cuzovy Ligy křesťanské národní obrany (strana s ultranacionalistickým programem založena Alexandem C. Cuzou 4. 3. 1923). Její program vycházel z programů obou bývalých stran a byl autoritativní, prosazoval etnický jednotný Rumunsko. Ve svém programu se tato strana dále soustředila na podporu zemědělství na úkor průmyslu, čímž chtěla na svoji stranu získat rolníky. Prostřednictvím vlastních

října pak vychází dokonce se svastikou na titulní straně a s „příisahou“ Romů volit O. Gogu¹⁰³.“¹⁰⁴ Do března 1938 vyšlo 70 čísel těchto novin.

Knižní edici *O róm* vedl mladý doktor historie C. Ş. Nicolăescu-Plopşor (1900–1968) a za dobu její roční¹⁰⁵ existence byly vydány dvě útlé dvojjazyčné sbírky romského folkloru *Ghilea romane* a *Paramisea romane*¹⁰⁶, jejichž autorem je v obou případech on sám. V předmluvě k reedici¹⁰⁷ těchto sbírek nám její autor Octav Păun osvětluje, kde se Plopşor naučil romsky: „C. Ş. Nicolăescu Plopşor se narodil v obci Plopşor u Sălcuți v okrese Dolj jako syn statkáře, jehož půdu obdělávali romští otroci. V dětství pobýval s romskými dětmi, od kterých se, jak je vidět, naučil velmi dobře jejich jazyk.“ V době, kdy se Plopşor narodil, bylo již dlouhou dobu otroctví zrušeno, je však pravděpodobné, že Romové zůstali zaměstnání u svého bývalého pána. Cenné texty Plopşor sesbíral v lokalitě Gubaucea¹⁰⁸ mezi subetnickou skupinou Romů *Ursari*. Plopşor se však záhy dostal do konfliktu s místními romskými předáky a k vydání dalších publikací již nedošlo.

3.3.2. Uniunea Generală a Romilor din România a další romské meziválečné organizace

Za jeden z velmi významných počinů celého romského emancipačního procesu v meziválečném Velkém Rumunsku lze považovat zavedení etnonyma Rom. Už Şerboianu ve Výzvě všem Cikánům naznačil, že jsou Cikány jen označováni, ale sami si říkají Romové¹⁰⁹. Lăzărescu použil etnonymum Romové nejen v názvu nově vzniklé organizace (UGRR), ale v průvodním dokumentu, jimž se stala Zakládací listina, vznesl rovněž požadavek na jeho obecné užívání. Stalo se tak vůbec poprvé v historii Romů v Rumunsku. Slovo Rom je pak

odborů se pak snažila získat podporu dělníků.(Šisler 2007: 49) Velkou konkurenci viděla v Železné gardě. Šířila antisemitismus a antikomunismus. 28.12.1937-10.2.1938 vedl Octavian Goga jako představitel Křesťanské národní strany menšinovou vládu Rumunska. V roce 1938, v době královské diktatury, byla tak jako ostatní strany postavena mimo zákon.

¹⁰³ Octavian Goga byl rumunský básník, dramatik, novinář a politik. Knižně debutoval v roce 1905 básnickou sbírkou *Básně (Poezii)*. V roce 1911 byl zvolen tajemníkem pro literaturu kulturního spolku sedmihradských Rumunů (ASTRA), jehož činnost se snažil politizovat, přičemž poukazoval na utlačování Rumunů žijících v Rakousko-Uhersku. Za to byl dvakrát vězněn. Během I. světové války odešel do Rumunska, kde vyvíjel činnost s cílem osvobození Sedmihradska a jeho připojení k Rumunsku, za což byl jakožto občan Rakouska-Uherska budapeštskou vládou odsouzen v nepřítomnosti k trestu smrti za velezradu. V roce 1932 založil krajně pravicovou Národní agrární stranu (*Partidul Național Agrar*), která v roce 1937 sloučením s Ligou národně-křesťanské obrany (*Liga Apărării Național Creștine*) dala vznik Křesťanské národní straně (*Partidul Național Creștin*). Od 28. 12. 1937 do 10. 2. 1938 se stal premiérem Rumunska.

¹⁰⁴ Natasă 2001: 17

¹⁰⁵ v průběhu roku 1934

¹⁰⁶ Obě sbírky byly znovu vydány v roce 1997. U reeditování nechyběl velký zastánce Cortiadeho transkripce Gheoghe Sarău, který převedl Plopşorem zaznamenanou romštinu do tohoto pravopisu a nově vzniklou publikaci doplnil o předmluvu, seznam znaků mezinárodní romské abecedy a malý romsko-rumunský, rumunsko-romský slovníček. Viz. Plopşor-Nicilăescu:1997

¹⁰⁷ Sbírkky byly znovu vydané po revoluci 1989.

¹⁰⁸ okres Dolj, Oltenie

¹⁰⁹ „Z národu romského nebo cikánského, jak se nám říká (...)“ viz Příloha č. 1

téměř výhradně užíváno ve všech Unií vydaných dokumentech¹¹⁰, dokonce se začíná vyskytovat i v policejních hlášeních o aktivitách organizace.

Zakládající listina¹¹¹ UGRR je v mnohém velmi podobná Výzvě všem Cikánům Rumunska, myšlenka emancipace prostřednictvím vzdělávání¹¹², kultivace ducha, nutnost změny v oblasti sociální a zdravotní, usazení kočovných Romů, apod. Má však propracovanější organizační strukturu a naznačuje i způsob získávání finančních prostředků pro plánované projekty. Rovněž počítá s mezinárodní angažovaností, ale výslovně se zříká jakékoliv angažovanosti politické. Chce bojovat proti přistěhovaným muzikantům a řemeslníkům, kteří nejen Romy připravují o práci.¹¹³ Své cíle definuje jako čistě kulturní, sociální a oproti Výzvě i duchovní.

Unie byla od počátku podporována pravoslavnou církví, a to jak prostřednictvím jejích duchovních, tak i finančně. Přízeň církve pak mohla být určující pro její přijetí místními autoritami.¹¹⁴ V samotném programu je nutnost příslušnosti k této církvi bezpodmínečně požadována, podobně jako loajalita k Velkému Rumunsku. Výzva i Zakládající listina oddanost Romů vlasti naléhavě připomínají a stavějí ji do protikladu k faktu, jaké mají Romové navzdory tomu postavení v současné společnosti.

Jak Lăzărescu¹¹⁵, tak i Șerboianu využívali tisku k oznamování důležitých událostí a zároveň v něm neopomíjeli oslabit různými nařčeními svého protivníka. Jeden takový souboj vznikl v souvislosti s organizováním prvního romského sjezdu (AGȚR jej nazývá Velké setkání), který se snažili shodou okolností oba svolat na 8. října 1933 do Bukurešti. Șerboianu se v dokumentu ohlašujícím sjezd¹¹⁶ označuje za Cikána, který rozumí svému lidu, je velmi vzdělaný a hlásá, že pouze v jednotě je síla, a tam, kde je duchovní, je i Bůh. Mluví pak o zlých lidech ve službách politiky, kteří se snaží vyvolat představu, že existuje více cikánských organizací. Lăzărescu se pak domnívá, že i Șerboianu by měl vědět, že se Romové označují etnonymem Rom a pokračuje nařčením, že byl Șerboianu pro konvertování vyloučen ze služeb pravoslavné církve.

¹¹⁰ Apelativum Cikán se pak v unijních dokumentech užívá jen v obecně zažitých spojení jako např. „cikánská svatba doprovázena starými cikánskými písněmi a tanci“

¹¹¹ Zakládající listina je součástí Přílohy č. 1

¹¹² Vyrovnat se s analfabetismem byl i jeden z hlavních úkolů meziválečného Rumunska. Vysoká negramotnost brzdila zemi ve vývoji, a tudíž myšlenka nutnosti vzdělávání byla šířena i mezi široké obyvatelstvo Rumunska. Intenzita šíření této myšlenky vzrostla právě ve třicátých letech dvacátého století, kdy propukl i romský etnoemancipační proces. „Koncem třicátých let se Rumunsko dostalo v počtu analfabetů něco kolem dvaceti procent obyvatel před Portugalsko s 35%, Sovětský svaz z 51%, Řecko s 56% a Španělsko s 57%.“ (Tretopow 2000: 296)

¹¹³ Tento problém se vyskytuje v několika publikovaných dobových dokumentech, kdy si muzikanti stěžují na přistěhovalce ochotné hrát za nižší cenu. Zdá se, že v obtížné hospodářské situaci to byla otázka velmi aktuální.

¹¹⁴ Arch.St.București, Prefectura Poliției Capitalei, dos.123/1933, f.2 in: Natasă, Varga 2001: 104-105

¹¹⁵ G.A. Lăzărescu - Lăzărică byl obchodník a novinář, jež publikoval v novinách *Adevărul Literar* nebo *Universul*. Posledně zmiňované ho měly podle vrchního komisaře Dim. Gheorghia podporovat v propagandě.

¹¹⁶ Arch.St.București, Prefectura Poliției Capitalei, dos. 123/1933, f.10 in: Natasă, Varga 2001: 103-104

Za zmínku stojí policejní hlášení ze 7. října 1933¹¹⁷, ve kterém je uvedeno, že se Lăzărescu v souvislosti s plánováním sjezdu setkal s Corneliem Zeleou Codreanem, vůdcem Železné gardy, jenž mu přislíbil účast dvaceti legionářů.¹¹⁸ Z krajní pravice se pak snažil využít hlasy romských voličů pro svou Národní agrární stranu¹¹⁹ i známý rumunský básník a zapřisáhlý antisemita Octavian Goga.

První romský sjezd se konal avizovaného 8. října 1933 a byl pořádán Lăzărescovou UGRR.¹²⁰ Jeho podstatou bylo především informovat Romy a veřejnost o vzniku a záměrech Unie a zvolit její vedení, přičemž Lăzărescu byl uznán za jediného reprezentanta a vůdce Romů. Čestným předsedou Unie byl jmenován proslulý muzikant a bojovník za emancipaci Romů Grigiraș Dinicu a čestnými členy byli zvoleni „spisovatel Adrian Maniu, ředitel novin *Adevărul literar* M. Sevastos, Corneliu Zelea Codreanu, Mihail Tican nebo zástupce ředitele deníku *Universul Șt. Brăiloiu*.“¹²¹ Za sympatie a podporu projevenou povolením kongresu byl vybrán za čestného člena rady místní prefekt.

V rámci Unie začaly vznikat okresní pobočky či výbory a byly uskutečňovány cesty za Romy žijícími v různých oblastech Rumunska. Unie usilovala o zapsání jako právnické osoby, čehož Lăzărescu nikdy nedosáhl. Po necelém roce ve funkci, 29. května, se objevuje dokument, v němž podává demisi¹²². Novým předsedou byl zvolen bývalý místopředseda G. Niculescu. Tímto začíná rivalita uvnitř Unie a Lăzărescu se dále objevuje v policejních hlášeních jako předseda Unie účastníci se regionálních setkání.

V srpnu roku 1934 je sepsána Zakládací listina¹²³ organizace nazvané *Asociația Uniunii Generale a Romilor din România* pod vedením G. Niculesca, přičemž její založení je datováno k 1. květnu 1933, 30. listopadu je pak uznána právnickou osobou. Tato organizace přišla opět s co do struktury i

¹¹⁷ Arch.St.București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938,f.46 in: Natasă, Varga 2001: 107-108

¹¹⁸ Železná garda byla krajně pravicovou organizací šířící antisemitismus, antikomunismus a xenofobii. V roce 1933 v době vlády liberálů byla její stále intenzivnější činnost zakázána. Možnost takovéto spolupráce patrně naznačuje již zmiňovanou absenci anticiganismu v meziválečném období. Více informací o této extrémně pravicové organizaci viz kapitola č. 4.

¹¹⁹ Partidul Național Agrar

¹²⁰ Șerboianem svolané velké shromáždění se neuskutečnilo. Asociace neměla povolení k jeho konání, proto bylo policií zakázáno. Șerboianu v dopise adresovaném Ministru vnitra žádá o povolení na konání setkání členů Asociace na 15. října. Vysvětluje, že nevěděli, že je třeba povolení, proto musela zasáhnout policie.

¹²¹ Arch.St.București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938,f.151-154 in: Natasă, Varga 2001: 206-207

¹²² Z demise vyplývá, že hlavním důvodem k odchodu z vedoucí funkce byl jeho neromský původ. Ve vydávaných dokumentech se za Roma prohlašoval a narozdíl od Șerboiana tak byl vnímán i v policejním hlášení. Jako o Romovi se o něm píše i v současných textech zabývajících se meziválečným obdobím Rumunska. Mohlo tak jít o falešné nařčení za účelem změny ve vedení organizace. Není jasné, zdali demisi podal a opravdu podepsal Lăzărescu.

¹²³ Arch.St.București, Prefectura Poliției Capitalei, dos. 123/1933, f. 28-44 in: Natasă, Varga 2001: 139-149

fungování propracovanějším plánem a oproti předešlým nadšeným cílům je podstatně střízlivější. Její program shrnutý do deseti bodů je následující:

1. Pěstovat mezi svými členy smysl pro pořádek, lásku ke královské rodině, úctu k zákonům a autoritám pravoslavné církve.
2. Bojovat s žebrotou provozovanou některými Romy ve snaze je nasměrovat k tomu, aby vedli důstojnější život, jenž by se zakládal na poctivé práci.
3. Bojovat s negramotností, vést děti ke vzdělání, zakládat mateřské školky.
4. Podporovat talenty vynikající v umělecké oblasti
5. Pořádat besídky a výchovně-vzdělávací přednášky
6. Vytvořit a podporovat asistenční službu poskytující pomoc Romům chudým, nezaměstnaným, ženám v šestinedělí atd.
7. Pořádat dětské tábory a výlety.
8. Vytvořit stavební družstva, aby tak mohla být dána šance vlastnit pozemky a domy i lidem s omezenými prostředky.
9. Učinit opatření a přimluvit se za to, aby byly dány do vlastnictví stavební pozemky kočovným Romům a bojovat s prostitucí.
10. Vést romské členy a vdechovat jim náboženského ducha.¹²⁴

Samotný Niculescu a další členové vedení objížděli různá města Rumunska s cílem šířit myšlenku jednoty a nutnosti organizovat se. V listopadu 1934 bylo založeno periodikum *Glasul romilor* původně koncipované jako týdeník. Z jednoho z dokumentů vyplývá, že mělo být finančně podporováno společností The Gypsy Lore Society. Lăzărescu byl jejím korespondentem a měl také v úmyslu založení jmenovaného periodika. Jako zakládající ředitel je však uveden Niculescu. První číslo pokrývalo období od prvního do patnáctého listopadu, do roku 1940 pak vyšlo 14 čísel.

Uvedené dvě organizace fungovaly v podstatě paralelně (pokud neexistovala jen jedna s dvěma vůdci), pouze *Asociația Uniunii Generale a Romilor din România* byla zákonně uznána. Názvy organizací jsou často zaměňovány a to, o které z nich je řeč, se dozvídáme pouze z uvedení osoby jejího předsedy. O aktivitách *Asociația Generală a Țiganilor din România* se po roce 1933 dozvídáme jen zřídka, pouze Șerboianu se občas vyjádří k situaci emancipačního procesu nebo k osobě svého rivala Lăzărescu. V policejním hlášení z ledna 1936¹²⁵ je označena za neexistující. Objevily

¹²⁴ Arch.St.București, Prefectura Poliției Capitalei, dos. 123/1933, f. 28-44 in: Natasă, Varga 2001: 140

¹²⁵ Arch.St.București, Prefectura Poliției Capitalei, dos. 123/1933, f. 106 in: Natasă, Varga 2001: 203-204

se i pokusy o založení autonomních organizací v rámci okresů, které nesouhlasily s bukureštským vedením. Stalo se tak, že se například v Sedmihradsku sdružili stoupenci Lăzăresca s příznivci jeho rivala Niculesca, apod. V Bukurešti se v roce 1936 zrodila ne příliš aktivní romská asociace *Redeșteptarea romilor și romițelor din România*¹²⁶. Byly zakládány i organizace sdružující muzikanty, ve kterých rovněž participovali Romové. Jedna taková se například snažila intervenovat v problému přítomnosti cizích hudebníků¹²⁷ ve městě Kluž, kteří tak připravovali o práci místní muzikanty. Ti se dostávali s celými rodinami do neúnosné existenční krize.

Etnoemancipační proces Romů zasáhl snad všechna významná města Velkého Rumunska, vznikaly více či méně aktivní okresní a místní pobočky či výbory zmiňovaných organizací, v nichž byla živá myšlenka obrození. Apelovalo se na nutnost změny postavení Romů ve společnosti, příslušnost Romů k pravoslavné církvi, význam vzdělávání a vlastního sebeurčení. Řečníci osvětlovali romskou historii, nesprávnost užívání apelativa Cikán, původ a význam slova Rom apod. Aktivity byly bedlivě sledovány policejními orgány a byla podávána pravidelná hlášení o jednotlivých akcích. Pozvané místní autority vyjadřovaly podporu organizacím a zdůrazňovaly jak nutnost vzdělávání nebo příslušnost k pravoslavné církvi, tak i například fakt, že Romové jsou nositeli rumunských zvyků a interprety starých rumunských písní, za což si zaslouží úctu. Emancipaci Romů se dostávalo podpory i od autorit církevních, přičemž na mnohých setkáních nechyběli kněží, kteří sloužili mše nebo vykonávali jiné duchovní rituály. Přestože výše zmíněné romské organizace proklamovaly politickou neangažovanost, zaznívaly i politické agitace. Také jejich vnitřní vývoj by se k vývoji mnohých politických stran meziválečného Rumunska dal přirovnat. Boje uvnitř těchto stran vedly k častému střídání předáků a touha po moci byla nadřazena obecným zájmům. Konkurence vzniklá vnitřním štěpením a názorovou různorodostí vedoucí k zakládání nových frakcí romských organizací směřovala nejen k vzájemným sporům, ale i k motivaci projevující se zdokonalováním vyřčených cílů, vnitřní organizovanosti nebo vlastních aktivit. Romský emancipační proces byl živý po celá třicátá léta (s větší intenzitou v období 1933 - 1936) a těšil se velké podpoře jak Romů, tak i již zmiňovaných světských a církevních autorit. Vzhledem k podpoře, které se romským organizacím ze strany Romů dostávalo, je zřejmé, že emancipace Romů nebyla záležitostí jen několika aktivních jedinců, ale souvisela

¹²⁶ Obrození romských mužů a žen v Rumunska

¹²⁷ Není příliš zřejmé, kdo jsou tito cizí hudebníci. Z dokumentů vyplývá pouze, že jde o hudebníky z chudších oblastí, kteří jsou ochotni hrát za menší odměnu. Můžeme se tak pouze domnívat, že se jedná o Romy či Neromy z venkova, v hraničních oblastech možná i o hudebníky z okolních zemí, kteří se snaží najít uplatnění mimo svůj domov.

s celo-společenským klimatem. Přerušen byl až nastolením královské diktatury a následným nástupem generála Antonesca k moci.

4. Nástup generála Antonesca k moci - Rumunsko ve II. světové válce¹²⁸

Státním zřízením meziválečného Rumunska byla konstituční monarchie, v níž byla moc krále Carola II. (u moci od roku 1930) omezena ústavou. Během meziválečného období probíhalo neustálé střídání politické moci, jen od roku 1928 do roku 1938 se v Bukurešti vyměnilo dvacet pět vlád. Politická situace na přelomu let 1937 a 1938 ukázala, že ani jedna z parlamentních stran není schopna sestavit funkční vládu, král proto začal připravovat podmínky pro nastolení vlastní diktatury. „Oprávněně počítal s tím, že vláda, která se nebude moci opřít o parlamentní většinu, bude poslušným nástrojem k uskutečňování jeho ambicí, to znamená, že poslouží jako přestupní stanice k dosažení jeho konečného cíle - královské diktatury.“¹²⁹

Od 28. 12. 1937 do 10. 2. 1938 byl premiérem zapřísáhnutý antisemita Octavian Goga, předseda Křesťanské národní strany. „Počínaje Gogovou vládou se začaly vytvářet nedemokratické politické režimy. Konstantou takového vládnutí byly nacionalismus a antisemitismus. Protižidovská politika nebyla však jednostranná, aby zasáhla jen jednu složku rumunské společnosti. Politika diskriminace židovské společnosti byla jednou ze součástí, a sice tou nejméně lidskou, z celého souhrnu politických aktivit, na kterých se zakládaly diktátorské režimy v Rumunsku v letech 1938-1942.“¹³⁰ V lednu 1938 byl vydán zákon č. 160 o revidování občanství, jenž byl aplikován v podstatě pouze na židovskou populaci. „Následkem toho ztratilo 225 222 Židů v Rumunsku občanství a stali se tak osobami bez práv. K nim bylo dále připočteno 44 848 Židů, kteří nebyli zapsáni v žádném registru, a byli uváděni jako tolerovaní. Jinými slovy z celkového počtu 728 115 Židů zaregistrovaných při sčítání lidu v roce 1930 mělo a v listopadu 1939 270 170 (37%) nejistý právní statut, který jim měl způsobit vážné obtíže v souvislosti s ekonomickým a sociálním postavením.“¹³¹ Podmínky pro život se tak velké části rumunských Židů podstatně zhoršily. Byla přijata i další opatření, například vyhnání židovských lékařů z nemocenských pokladen nebo odebrání volné jízdenky židovským novinářům.¹³² Goga byl rovněž strůjcem

¹²⁸ Tato kapitola slouží pouze k obecnému zasazení hlavního tématu do historického kontextu. Nenárokuje si přinést nové informace a vychází ze tří publikací Tejchman 1997, 2008 a Treptow 2000, ve kterých se lze seznámit s bližšími souvislostmi a informacemi od autorů, kteří jsou historici a dlouhodobě se dějinami Rumunska zabývají. Informace o Železné gardě jsou pak čerpány především z Šisler 2007. Téma Židů za II. světové války je doplněno rumunskými zdroji: Benjamin, Florian, Ciuciu 2007 a Ancel 2006.

¹²⁹ Tejchman 1997: 51

¹³⁰ Benjamin, Florian, Ciuciu 2007: 52

¹³¹ Benjamin, Florian, Ciuciu 2007: 54

¹³² Tejchman 1997: 52

Plánu Madagaskar, na jehož základě mělo být vystěhováno půl milionu Židů na stejnojmenný ostrov v Indickém oceánu.

10. února 1938 pověřil Carol II. sestavením poradní vlády rumunského patriarchu Mirona Cristeu. Členem této vlády byl ve funkci ministra obrany i generál Ion Antonescu, který z ní však byl později pro podezření z kontaktů s fašistickými předáky vyloučen. Tímto dnem byla nastolena královská diktatura a král se nadále snažil upevňovat svou osobní diktaturu na úkor zbytků demokratických svobod. „Úsilí o upevňování režimu osobní moci král dovršil 21. února publikováním nové ústavy, kterou si tři dny poté dal schválit veřejným a povinným plebiscitem; v něm 99,87 % voličů novou ústavu „schválilo“. Král byl nadále nejen hlavou státu, ale soustředil ve svých rukou takřka všechnu výkonnou a zákonodárnou moc. Sám jmenoval a odvolával ministry, kteří byli odpovědní jen jemu.“¹³³ Pro další upevnění moci stanovil Korunní radu a na konci března zrušil všechny politické strany. Král pokračoval i v dalších administrativních změnách, které však neměly oporu u obyvatelstva, jež začínalo proti králi protestovat. Carol II. odpověděl terorem, čímž se u moci udržel.

Od počátku roku 1938 zesílila hrozba ozbrojeného puče ze strany Železné gardy, která představovala nejvýraznější a nejaktivnější organizaci extrémní pravice meziválečného Rumunska. Byla 24. 6. 1927 založena Corneliem Zeleou Codreanem pod názvem Legie Archanděla Michaela (LAM)¹³⁴. Archanděl Michael byl pro legionáře¹³⁵ patronem Rumunska, v protikladu k němu stál Lucifer, jako symbol veškerého zla, tj. především židovství, komunismu a kapitalismu. Legie disponovala rozvinutou organizační strukturou v čele s *Kapitánem*¹³⁶. Železná garda se lišila od ostatních extrémně pravicových uskupení té doby, a to jak v Rumunsku, tak v západní Evropě. Bývá často označována za jedinou extrémně pravicovou organizaci kladoucí tak obrovský důraz na náboženství.¹³⁷ Legionáři v čele s Codreanem nezřídka používali násilí ve formě hromadných i individuálních útoků, dokonce i vražd. Jejich cílem byli pak především Židé, Maďaři a Ukrajinci

¹³³ Tejchman 1997: 52

¹³⁴ Pod tímto názvem organizace působila do roku 1930. V lednu 1930 byla založena bojová organizace Železná garda, která ve skutečnosti byla v podstatě ochrankou při nelegálních shromážděních LAM. „Nové uskupení se postupem času transformovalo v masovou politickou stranu a fakticky nahradilo Legii archanděla Michaela, od níž však převzalo všechny její znaky a rysy, včetně ideologie.“ (Šisler 2007: 41)

¹³⁵ Stoupenci LAM byli po přejmenování na Železnou gardu označováni rovněž jako gardisté.

¹³⁶ Capitanul

¹³⁷ Snad i proto, že se Romové prohlašovali za pravoslavné věřící a věrnost pravoslavné církvi byla zásadní i pro etnoemancipační hnutí třicátých let, nestali se objektem zájmu LAM. Velkou roli pak hraje určitě i nevýznamné ekonomické a společenské postavení a pravděpodobně i to, že nebyli vnímáni jako cizinci. Kladením důrazu na křesťanské hodnoty si Legie získala velkou podporu pravoslavné církve. Z dnešního pohledu fanatické vnímání náboženství, touha po zavádění vlastních svatých a proroků, emotivní projevy, iniciační obřady spojené se zásadní změnou člověka nebo život v chudobě bez materiálních tužeb působí až sektářským dojmem. Mimo náboženství je nadevše uctíván tradiční venkov a rolník jako pravý Rumun. Stát však měl být veden elitou a obyčejní lidé do toho neměli mít možnost zasahovat.

žijící v Rumunsku.¹³⁸ Garda se těšila přízni mnohých antisemitisticky smýšlejících intelektuálů meziválečného Rumunska. S jejími myšlenkami se ztotožňovaly takové osobnosti jako dodnes uznávaný historik Nicolae Iorga¹³⁹ nebo jeden z nejvýznamnějších filozofů 20. století Mircea Eliade.

Poté, co byla Garda na počátku roku 1931 zakázána a mnoho jejích členů pozatýkáno, vstoupil Codreanu do voleb s novým uskupením pod názvem Skupina Cornelia Z. Codreana. Železná garda se pak dostala během častých voleb ve třicátých letech několikrát do parlamentu a několikrát byla její činnost zakázána. V roce 1933 se transformovala do nové politické strany Vše pro vlast¹⁴⁰, ale nikdy se o ní jako o Železné gardě nepřestalo hovořit. Gardisté se neštíteli pomsty a byli ochotni zastřelit kohokoliv, kdo se jim stavil do cesty, a to i kritiky z vlastních řad nebo premiéra země¹⁴¹. Garda po celá třicátá léta politiku země více či méně ovlivňovala a proslula svou nesmírnou brutalitou.

Veřejně připravovaný puč na krále „byl však odhalen a většina vedení gardy pozatýkána. Úplné zničení gardy však neměl Carol v plánu. Stále ještě totiž doufal, že by mohl její řadové členy využít jako masovou základnu svého režimu. Narazil ale na odpor i u nového vedení v čele s H. Simou a garda zůstala v opozici.“¹⁴² Po rozbití Československa se král Carol II. začal obávat ataku Maďarů i na rumunskou hranici a následnou ztrátu Transylvánie. Ochranu však ze strany Anglie ani Francie nezískal a tak nezbylo než se orientovat na nacistické Německo. Ani to však nepřineslo očekávané výsledky. „26. června požádala sovětská vláda ultimativně o předání Besarábie a severní Bukoviny, Berlín, který nešťastný monarcha prosil o pomoc, mu jen doporučil (ve smyslu protokolu Ribbentrop-Molotov) vyhovět ultimátu (...).“¹⁴³

Po odstoupení **Besarábie, severní Bukoviny** a severního cípu Moldavska (území kolem města Herța) rychle následovaly další územní ztráty. Rumunsko-maďarská jednání nebyla úspěšná a „do celé záležitosti se vložili Němci s Italy. Nejprve se přičinili o to, že 21. srpna Rumunsko postoupilo Dobrudžu¹⁴⁴ Bulharsku a 30. srpna pak J. Ribbentrop s G. Cianem rozhodli (tzv. druhá vídeňská arbitráž) o odstoupení Sedmihradsko¹⁴⁵ Maďarsku. Teprve pak obě velmoci Osy slavnostně vyhlásili úmysl garantovat územní celistvost

¹³⁸ Cizinci nemohli být do společnosti asimilováni a byli považováni za vykořisťovatele rumunského národa a jeho bohatství.

¹³⁹ Ten se však vůči Gardě stavěl i kriticky a byl jí nakonec zavražděn.

¹⁴⁰ Totul pentru Țară

¹⁴¹ V roce 1933 zavraždili legionáři ministerského předsedu I. Gh. Ducu.

¹⁴² Tejchman 1997: 53

¹⁴³ Treptow 2000

¹⁴⁴ pozn. PD: Jednalo se o jižní Dobrudžu, tzv. Cadrlater, získanou od Bulharska v roce 1913.

¹⁴⁵ pozn. PD: Jeho severní část.

rumunského státu.“¹⁴⁶ Rumunsko tak během krátké doby přišlo o třetinu své rozlohy (100 000 km²) s šesti miliony obyvatel.

4.1. Nástup Antonesca k moci

Po ztrátě obrovského území nastaly v zemi nepokoje. Vzniklou situaci měl vyřešit generál Antonescu, který byl nedávno propuštěn z vězení. V červenci ho dal zatknout Carol II. kvůli tomu, že kritizoval královu zahraniční politiku. „Po bouřlivých jednáních přenesl 6. září 1940 Carol na Antonesca svůj titul vůdce státu (*Conducator*) a abdikoval ve prospěch svého sedmnáctiletého syna Michala,“¹⁴⁷ sám pak odešel do emigrace.

Po nástupu Antonesca do křesla premiéra země se stali na čas součástí jeho vlády i členové Železné gardy. „Antonescu se zprvu pokusil o vytvoření jakési fronty národní jednoty, do které by získal i Mania a Brătiana. Ti sice podporovali generálovo úsilí o uchování rumunské nezávislosti, nechtěli se však zaplést s diktaturou, opírající se o Němce a dali přednost tomu, aby jejich strany zůstaly strategickou rezervou pro období po válce.

Dne 16. září 1940 publikoval rumunský tisk dekret, podepsaný králem Michalem a 'vůdcem rumunského státu a předsedou rumunské vlády Antoneskem', v kterém stálo: 'Rumunský stát je národně legionářský stát. Legionářské hnutí je jediné oficiálně uznávané politické hnutí nového státu. Generál Antonescu je vůdcem národně legionářského státu a hlavou legionářského hnutí. Horia Sima je velitelem legionářského hnutí.“¹⁴⁸

Postupem času však začal Antonescu v legionářském hnutí vidět spíše svého nepřítele a posledního rivala. Poté, co se ujistil o Hitlerově podpoře, začal se gardistů zbavovat. V říjnu roku 1942 odvolal jejich ministra zahraničí, který mezi ním a Gardou zapříčil první váženější spor. Ve dnech 21. - 23. ledna 1941 došlo v Bukurešti k pokusu o ozbrojený státní převrat, který se s podporou Hitlera podařilo Antonescovi potlačit. Povstání členů Železné gardy dalo impuls k její likvidaci, Antonescu se tak zbavil svého jediného soupeře. „V průběhu několika příštích měsíců policie pozatýkala přes 9000 gardistů. Třetina z nich byla postavena před vojenský soud a 1842 bylo odsouzeno. Nový zákon zakazoval existenci legionářských organizací (...).“¹⁴⁹ Potlačení tohoto povstání znamenal konec činnosti Železné gardy a upevnění Antonescovy moci.

4.2. Vstup Rumunska do války a získání Transnistrie pod rumunskou správou

Vstup Rumunska po boku Německa do války proti Sovětskému svazu (22. června 1941) byl podporován nejen rumunským obyvatelstvem, ale i předáky

¹⁴⁶ Tejchman 1997: 55

¹⁴⁷ Treptow 2000: 312

¹⁴⁸ Treptow 2000: 313

¹⁴⁹ Treptow 2000: 315

v té době již zrušených politických stran, Maniem a Brătianem. Všichni si od války slibovali znovuzískání ztraceného území, především pak Sedmihradska.

Během první poloviny července byla dobyta města Cernăuți a Kišiněv. K opětovnému připojení severní Bukoviny a Besarábie k Rumunsku došlo 3. září téhož roku. Po dobytí těchto území pokračovala rumunská a německá armáda ve vojenské kampani za řekou Dněstr. „Tím větší však bylo rozčarování těch, kteří se dali pro „svatou válku“ získat, když se Antonescu nezastavil na hranici, za kterou bojovali, a nařídil překročení Dněstru, který byl považován za tradiční rumunskou hranici.“¹⁵⁰ Po dobytí Oděsy byl Antonescu Hitlerem vyznamenán rytířským křížem, sám se pak jmenoval maršálem.

K vyhlášení vytvoření rumunské provincie Transnistrie došlo 19. srpna 1941. Území zahrnovalo oblast mezi řekami Dněstr a Bug a mělo rozlohu 40 čtverečních kilometrů, na kterém žily přes dva miliony obyvatel. Od vstupu Rumunska do války do konce roku 1942 byla Rumunům zdůrazňována jejich role na východě. Hitlerova snaha přesvědčit Antonesca, aby Transnistrii anektoval, se však u něho nesetkala s kladnou odezvou. „Již v srpnu 1941 odpověděl Antonescu Hitlerovi, že Rumunsko nemá žádné územní požadavky mimo Sedmihradsko. Podobně v září dal vědět Britům a Američanům, že Rumunsko se zúčastní této války pro osvobození území, v roce 1940 bezdůvodně napadených. Vojenská akce za Dněstrem pokračuje proto, aby byla zničena ruská opevnění v Transnistrii a redukována ruská vojenská síla (...), rumunský lid není stepním národem a nikdy se nezřekne svých práv na Sedmihradsko. Nemůžeme s rumunskou půdou jít na trh.“¹⁵¹

Zde však vystává otázka nad tím, do jaké míry byla tato Hitlerova nabídka míněna vážně. Treptow k tomu uvádí: „Je otázka, zda Hitler vůbec chtěl Transnistrii k Rumunsku natrvalo připojit. Americká vojenská rozvědka byla tehdy přesvědčena, že správa území byla Rumunům vnucena, protože po odchodu Rusů a zničení zemědělské mašinérie mohla být na čas oblast spíše závazkem, než přínosem“. Dne 3. srpna 1941, několik dní poté, co Hitler požádal Rumuny, aby převzali správu území, vydalo vedení 11. německé armády rozkaz svým jednotkám, aby „vykonávaly právo vojenské suverenity, bezpečnosti a správy nově dobytých území na východ od Dněstru“. Německý velitel zdůraznil, že „celé území na východ od Dněstru je územím německého zájmu“.¹⁵² Tejchman ještě dodává, že „hitlerovci měli s Ukrajinou své plány a rozhodně se v budoucnu o ni nehodlali dělit.“¹⁵³

¹⁵⁰ Tejchman 2008: 332

¹⁵¹ Treptow 2000: 329

¹⁵² Treptow 2000 : 330

¹⁵³ Tejchman 2008: 333

Transnistrie se stala místem, kam byly na příkaz maršála Antonesca deportovány desítky tisíc Židů a Romů¹⁵⁴ z území Rumunska. Antisemitismus byl, jak již bylo uvedeno výše, dlouhou dobu součástí rumunské reality. Štvavá kampaň proti Židům silně ovlivňovala veřejné mínění. Po vstupu Rumunska do války se rumunská protižidovská politika nesla ve znamení určité rozpolcenosti.

Antisemitská politika vůči Židům žijícím na území Starého království a v té části Sedmihradska, které Rumunsku po vídeňské arbitráži zbylo, byla ve srovnání s politikou vůči Židům z Besarábie a severní Bukoviny do značné míry odlišná. Zatímco prvně zmiňovaní sice podléhali rasovým zákonům, vysokým daním, byl jim zabaven majetek, museli vykonávat nucené práce atd., nebyli přímo ohroženi na životech (výjimkou byl pogrom v Jasech dne 23. července 1941, jenž si vyžádal několik tisíc obětí). Židé z druhé skupiny byli považováni za přímo odpovědné za anektování území, na kterých žili, Sovětským svazem a označováni za „nepřátele lidu“. Tito Židé měli být z Rumunska vystěhováni na nově spravované území mezi řekami Dněstr a Bug. „Příkaz k deportacím 118 888 Židů vydal Antonescu v září, krátce po oficiálním převzetí odpovědnosti za správu Transnistrie. Výslovně přitom bylo zdůrazněno, že se s deportovanými má zacházet humánně a že jakékoli týrání, včetně loupeží, bude potrestáno smrtí. Vyšší důstojníci, kteří se měli na deportacích podílet, museli podepsat nejen přijetí rozkazu, ale i to, že ho četli a porozuměli mu. Nic z toho se však nestalo.

Přípravy byli lajdácké, nebo vůbec žádné, a transportovaní Židé byli často mučeni a vykořisťováni rumunským a německým doprovodným vojenským personálem, který v nich viděl novou příležitost k obohacení. Rovněž místa, kam byli Židé přiváženi, nebyla připravena k dlouhodobějšímu ubytování. Vedlo to k epidemii tyfu a v zimě k hladomoru, kterému padly za oběť desetitisíce lidí.“¹⁵⁵ Tyto deportace neproběhly v celém rozsahu. „Koncem roku 1941 Antonescu souhlasil se zastavením deportací, na které ještě čekalo 30-50 tisíc Židů a schválil Fildermanem navržený program pomoci židovskému obyvatelstvu v Transnistrii, financovaný Židy z Bukurešti a ze zahraničí.“¹⁵⁶

Od léta 1942 byli po provedení speciálního soupisu deportováni do Transnistrie i kočovní Romové. V srpnu pak začaly deportace části Romů usedlých. Dle jednoho z největších odborníků na holocaust v Rumunsku Jeana Ancela „byli Romové do Transnistrie deportováni poté, co 100.000 rumunských a 150.000 ukrajinských Židů bylo popraveno rumunskou armádou nebo německými jednotkami či zemřelo na tyfus, hlady nebo zimou. Ghetta a židovské lágry

¹⁵⁴ viz další kapitoly této práce

¹⁵⁵ Treptow 2000: 325-326

¹⁵⁶ Treptow 2000: 326

se potýkaly se svým vlastním neštěstím. Tisíce sirotků nadále umíraly hlady a pomoc posílaná z Rumunska jinými Židy sotva začala přicházet. Neštěstí deportovaných Židů bylo natolik velké, že je neštěstí někoho jiného nemohlo ohromit. (...) Kočovní Romové byli přivedeni do míst, která byla v podstatě hromadnými hroby desítek tisíc Židů. Jak ale vyplývá ze svědectví, nebyli si toho tito Romové vědomi. Okupační režim však nedělal mezi Romy a Židy žádný rozdíl, obě rasy byly považovány za podřadné a jejich příslušníci sem byli přivedeni proto, aby zde zahynuli s tím, že jich předtím bylo využito na práci.“¹⁵⁷

„Koncem roku 1943 začal útěk Rumunů z Transnistrie. Odhadovalo se, že jich odtud a následně z Besarábie a severní Bukoviny uprchlo před sovětskou armádou na 700 tisíc. Oficiálně začala evakuace ve druhé polovině ledna 1944. Na území Transnistrie vznikla vojenská správa a prof. Alexiana nahradil generál Potopeanu. Dne 18. března se území Transnistrie stalo německou okupační oblastí s vojenskou správou.“¹⁵⁸ Dvouapůlletá rumunská správa v Transnistrii skončila 29. ledna 1944.

¹⁵⁷ Ancel 2006: 29

¹⁵⁸ Treptow 2000: 331

5. První válečné omezující návrhy a opatření týkající se Romů

Jak již bylo řečeno, meziválečné období se neslo mimo jiné v duchu hospodářské krize, velkého politického boje, střídání moci, antisemitismu, vzniku radikální organizace Železná garda nebo odporu proti komunismu. K provokování nenávisti a vytváření zákonů a nařízení zaměřených cíleně proti Romům nedocházelo. 30. léta lze ohledně Romů naopak vnímat jako počátek jejich emancipace a uvědomování si sebe samých v kontextu historie či současné ekonomicko-politické situace. Je zřejmé, že romští předáci byli ovlivněni myšlenkami některých meziválečných politických stran a jejich mítinky někdy politickou agitaci připomínaly. I v romských periodikách tehdejší doby se vyskytuje nabádání k volení určitých politických subjektů. Jeden z dokumentů dokonce hovoří o přímé souvislosti vzniku etnoemancipačního hnutí a různých politických stran za účelem získání volebních hlasů.¹⁵⁹ O takové přímé souvislosti se z dalších publikovaných dokumentů nedozvídáme nic konkrétního, a lze konstatovat, že se jedná o ojedinělý záznam. Avšak sympatizování romských předáků s některými politickými subjekty je zřejmé a potřeba získání většího vlivu pro prosazení vlastních zájmů je logická. Snaha získat si sympatie na svou stranu a zároveň zvýšit vlastní prestiž vyplývá například i ze žádosti adresované ministru vnitra, aby se stal kmotrem vlajky jedné z romských organizací.¹⁶⁰

Mezi politické strany, jež se snažily získat hlasy romských voličů, patřila například Křesťanská národní strana¹⁶¹ (KNS). Ta vznikla 14. července 1935 fúzí dvou extrémně pravicových politických subjektů¹⁶². V čele strany stál rumunský básník Octavian Goga a vedoucí katedry ekonomie univerzity v Jasech Alexandru C. Cuza. KNS mimo jiné prosazovala etnický homogenní Rumunsko, šířila antisemitismus a odpor proti komunismu. Pro první romský kongres poskytl své stoupence Corneliu Zelea Codreanu, vůdce Železné gardy, s nímž se v této souvislosti setkal pozdější výkonný ředitel jedné z romských organizací meziválečného Rumunska G. A. Lăzărescu - Lăzărică. Železná garda byla krajně pravicovou organizací, která páchala útoky na Židy, šířila antisemitismus, antikomunismus a xenofobii.

Nepřátelskou náladou vůči židovské menšině byli ovlivněni i někteří Romové. Ti se považovali za rovnocenné občany Rumunska, a ne jednu z mnoha etnických skupin. Dokument referující o setkání Romů 2. února 1938 v Craiově vystihuje, jak se jeden z Romů nechal strhnout nepřátelským

¹⁵⁹ Arch.St.București, Prefectura Poliției Capitalei, dos. 123/1933,f.226 in: Natasă, Varga 2001: 255-256

¹⁶⁰ Arch.St.București, Prefectura Poliției Capitalei, dos. 123/1933,f.188-189 in: Natasă, Varga 2001: 236-237

¹⁶¹ Partidul Național Creștin

¹⁶² Cuzova Liga křesťanské národní obrany (*Liga Apărării Naționale Creștine*) a Gogova Národní agrární strana (*Partidul Național Agrar*)

duchem namířeným proti Židům a pronesl následující věty: „Naši zemi ohrožuje nebezpečí, neboť cizinci, obzvláště Židáci, ji utlačují. Zmocnili se všeho, co má nějakou cenu. Musíme bojovat za to, abychom židovské vši z rumunského kožichu vyklepali.“¹⁶³ V podobném duchu se nesou i jeho další slova: „My, Romové, musíme jít do boje s heslem: Rumunsko Rumunům.“¹⁶⁴

Paradoxem tohoto vyjádření tak zůstává evropský dějinný kontext. Už od počátku třicátých let jsou v Evropě přijímána represivní opatření vůči Romům. V Německu po nástupu Hitlerovy Národně socialistické německé dělnické strany k moci a zavedení rasové hierarchie „s árijskými Němci na vrcholu“¹⁶⁵ jsou spolu s Židy v hledáčku konstruktérů těchto zvrhlých teorií právě Romové.¹⁶⁶ Koneckonců i v Rumunsku zaznívají první hlasy inspirované německými „vědci“, jež však v meziválečném období vliv na celospolečenské klima neměly.

Přesto tu však ještě ve třicátých letech rostlo ve vlastních řadách nadšení z pozitivního dění. To, že by nakonec i Romové hlásící se k pravoslavné církvi a milující svou vlast, mohli být spolu s Židy perzekuovanou skupinou, bylo takřka nepředstavitelné. Od dob zrušení otroctví v Moldavském a Valašském knížectví byla (s výjimkou zákazu předvádění medvědů¹⁶⁷) přijata první opatření týkající se bezprostředně Romů pravděpodobně až na přelomu třicátých a čtyřicátých let dvacátého století.

5.1. Počátky omezení kočovných Romů

Už během meziválečného období se objevují upozornění na neutěšený zdravotní stav kočovných Romů, který je kladen do souvislosti s přenášením různých nakažlivých chorob. Velký důraz je pak zaměřen především na skvrnitý tyfus, který ohrožuje život lidí a právě jeho šíření je mimo jiné spojováno s kočovným způsobem života. Po poradě s ministrem zdravotnictví vydává 22. 12. 1939 Rada ministrů¹⁶⁸ rozhodnutí č. 3789/1939:

Čl. 1. Zakazuje se potulování kočovným Cikánům. Z toho důvodu budou usazeni v zemljankách nebo ve stanech na okrajích vesnic, aby nepřenášeli skvrnitý tyfus. Zde budou podrobeni stálému zdravotnímu dohledu a pravidelně zbavováni parazitů. Všem bude proveden Weil-Felixův test.

¹⁶³ Arch.St.București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938,f. 197 in: Natasă, Varga 2001: 243

¹⁶⁴ Arch.St.București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938,f. 197 in: Natasă, Varga 2001: 244

¹⁶⁵ Kenrick, Puxon 2000: 17

¹⁶⁶ To lze demonstrovat například na výroku Dr.R.Körbera, který v roce 1936 v článku *Národ a stát* napsal: „Žid a Cikán jsou nám dnes značně vzdáleni, protože jejich asijské předkové byli od našich nordických praotců zcela odlišní.“ in: Kenrick, Puxon 2000: 17

¹⁶⁷ Jednalo se o „nařízení č. 24643 z roku 1908, které zakazovalo chování medvědů a jejich předvádění, neboť ‚vodění medvědů Cikány po městech nabízí kolemjdoucím, ve víře, že je pobaví, jednu z nejhruznějších podívaných‘. Od února 1924 Ministerstvo vnitra pravidelně upozorňovalo okresní hejmanství na platnost nařízení.“ in: Natasă, Varga 2001: 90, poznámky pod čarou

¹⁶⁸ Consiliului de Miniștri

Čl. 2. Karanténa bude trvat 19 dní, během nichž Okresní správa¹⁶⁹ (dříve krajská¹⁷⁰) zajistí jejich životní potřeby. Ti, u nichž bude Weil-Felixův test pozitivní, a rovněž ti, u nichž vznikne podezření na nemoc, budou izolováni, a to za podmínek určených předpisy pro prevenci a boj proti nakažlivým chorobám.

Čl. 3. Po uplynutí 19 dnů lze Cikánům povolit vstup do obce.

Čl. 4. Povolení k odchodu z obce bude vydáváno místními úřady na základě vyjádření zdravotnických orgánů, a to pouze tehdy, že v obci případy onemocnění skvrnitým tyfem nebyly zaznamenány. Okresní zdravotnické službě¹⁷¹ bude ihned oznámeno, do které obce se za účelem učinění nezbytných opatření má odebrat.

Čl. 5. Naplněním tohoto usnesení jsou pověřeni ministr vnitra a ministr zdravotnictví.¹⁷²

Tato opatření nejsou ani tak striktním zákazem kočování, jako spíše určitým pokusem o jeho omezení a kontrolu. Je velmi pravděpodobné, že ze strany obcí a jejich obyvatel nebyla vůle nechat tyto Romy na svém území usadit. Nařízení nijak nespécifikuje, jakým způsobem má usazení probíhat, ani jaké jsou případné sankce za jeho nedodržení. Rovněž se zmiňuje o povolení k odchodu. Podnětem k zakazu kočování je šíření skvrnitého tyfu.

K problematice se znovu vrací Ministerstvo zdravotnictví na podzim roku 1940¹⁷³, kdy podrobněji popisuje situaci týkající se skvrnitého tyfu. Za hlavní centrum epidemie, která v posledních letech doslova řádí, označuje Besarábii. Upozorňuje i na menší ohniska a možnosti jeho šíření v Moldavsku a Bukovině. Regiony jsou ohroženy kvůli těžkým životním podmínkám a aktuálním okolnostem nadcházející zimy. Vzhledem k této hrozbě pak ministerstvo apeluje na spolupráci mezi státními orgány, a to jak v boji proti tyfu, tak při šíření informací o správné hygieně. V deseti bodech pak ukazuje, jakým směrem by se měla opatření ubírat. Bod číslo 7 odkazuje na výše uvedené nařízení č. 3789/1939, přičemž požaduje „zákaz potulování kočovných Cikánů během celého zimního období.“¹⁷⁴

V literatuře o dějinách Romů¹⁷⁵ se někdy uvádí, že jde o zákaz kočování. Pokud bychom tato nařízení vnímali jako pokus o usazení kočovných

¹⁶⁹ Prefectură

¹⁷⁰ fost ținuturile

¹⁷¹ Serviciul sanitar județean

¹⁷² Arch.St.București, Inspectoratul General a Jendarmeriei, dos. 95/1940,f. 412-416 in Natasă, Varga 2001: 261-262

¹⁷³ Přesné datum, kdy byla zpráva napsána, v dokumentu není uvedeno. Vzhledem k tomu, že je řeč o nadcházející zimě, lze předpokládat, že se jednalo pravděpodobně o období na podzim roku 1940.

¹⁷⁴ Arch.St.București, Inspectoratul General a Jendarmeriei, dos. 95/1940,f. 412-416 in: Natasă, Varga 2001: 260-261

¹⁷⁵ např. Ionescu 2000

Romů, dalo by se konstatovat, že byla v souladu s představou romských organizací vzniklých ve třicátých letech dvacátého století. Důvody usazení se však od těch státních lišily. *Asociația Generală a Țiganilor din România* v programu uvádí, že se bude snažit „usídlit všechny kočovné Cikány tak, že jim budou po celé zemi poskytnuty pozemky a Asociace převezme plnou zodpovědnost za jejich usazení, nápravu, vymýcení krádeží a žebroty.“¹⁷⁶ *Uniunea Generală a Romilor din România* ve svých stanovách říká, že bude „usilovat o to, aby se kočovní Romové usadili v okrajových částech měst a vesnic. Tím, že se již nebudou potulovat, nebudou se moci ani živit krádežemi, čímž přestanou hanobit romský národ, považovaný za páriu společnosti.“¹⁷⁷ K žádným konkrétním akcím ze strany romských organizací nedošlo. Jejich motivací nebyl zdravotní stav kočovníků, resp. šíření nemocí, ale vnímání kočování jako negativního zaostalého prvku romské kultury.

Omezení vztahující se na kočovné Romy přichází i z hlavního města. Jak uvidíme níže, jedním z Antonescových plánů bylo oprostít Bukurešť a další významná centra od Romů. Jeho myšlenka pronesená o několik měsíců později se nesla v duchu představ vysokých místních úředníků. Primátor¹⁷⁸ města Bukurešti Ion G. Vântu vydává 12. 10. 1940 nařízení, na jehož základě se nadále nepovoluje kočovným Romům zastavovat „na území okrajových čtvrtí hlavního města“¹⁷⁹. Jako strohé odůvodnění pak uvedl, že tito Romové „představují trvalé nebezpečí pro zdraví, majetek a život obyvatelstva“¹⁸⁰.

Podobná nařízení byla znovu opakována, a to i na příkaz samotného Antonesca. Lze se tedy domnívat, že ačkoli pokusy o omezení kočovných Romů zaznívaly, nesetkaly se pravděpodobně s velkou odezvou. Především chyběl jasný plán realizace, který by zajistil usazení Romů. Ti by se pak museli adaptovat na nové podmínky a především hledat jiný způsob obživy. Vzhledem k tomu, že si kočovní Romové byli schopni vydělat na živobytí, je zřejmé, že jejich služby byly užitečné a žádané. Existují dokumenty, které hovoří i o jejich bohatství, což potvrzují i někteří pamětníci. Bývalí kočovní Romové vzpomínají na dobu před válkou jako na poklidné soužití, a to jak v rámci komunity, tak s okolní společností. Z jejich výpovědí se o tom, že by bylo kočování omezováno, nedozvídáme. Je přirozené negativní zážitky selektovat a mnozí z nich vzpomínají na dětství, ve kterém pravděpodobně mnoho věcí nevnímali. Na otázku, zdali byli někdy zastaveni kvůli nebezpečí spojenému se zdravím, odpovídá v meziválečném období již dospělý Mirica Dinu takto: „Jen když byla nějaká obec zamořená, když byla obec nemocná,

¹⁷⁶ Natasá Varga 2001:96-98, Překlad celého dokumentu viz. Příloha č.1.

¹⁷⁷ Natasá, Varga 2001: 117-124 Překlad celého dokumentu viz. příloha č.1.

¹⁷⁸ Primar

¹⁷⁹ Arch.St.București, Inspectoratul General al Jandarmeriei, dos. 95/1940, f.388 in: Natasá, Varga 2001: 259

¹⁸⁰ Arch.St.București, Inspectoratul General al Jandarmeriei, dos. 95/1940, f.388 in: Natasá, Varga 2001: 259

tak nás na kraji vesnice zastavili: „Dobří lidé, nesmíte do vesnice, protože je zamořená. Pokud byste vstoupil, nesměli byste šest týdnů odejít.“ Tak jsme se vydali do jiných vesnic, které nebyly zamořené, kde nemoc nebyla.“¹⁸¹

5.2. Návrh na vytvoření romského ghetta

Za vlády generála Iona Antonesca se konaly pravidelné schůze ministrů, jež byly na jeho příkaz těsnopisem zaznamenávány. Dne 7. února 1941 hovoří Antonescu na Radě ministrů¹⁸² mimo jiné o vytvoření židovské čtvrti v Bukurešti. V průběhu dvou let se do této židovské čtvrti měli nastěhovat všichni Židé z hlavního města, přičemž obyvatelé nežidovského původu měli ze čtvrti odejít. Podobné řešení bylo navrženo aplikovat i v ostatních městech s jejich větší koncentrací. Takto měli žít až do vystěhování ze země. Jejich odsun pokládal za záležitost internacionálního charakteru, jehož uskutečnění spatřoval v delším časovém horizontu.

Poté, co nastínil plán na vytvoření židovské čtvrti v Bukurešti, začal hovořit o velmi tíživém problému periferií rumunských měst, jenž spadal do kompetence ministerstva vnitra a radnic. Specifikuje pak tři kategorie obyvatel měst a především jejich předměstí, od kterých mají být města, resp. Bukurešť, oproštěna. První kategorií jsou Romové. Svou řeč o nich začíná následujícími slovy:

„Od té doby, co bylo zrušeno otroctví, hlavně však po válce, začali Cikáni a venkovští živlové zaplavovat města. Ti, co nebyli schopni na vesnici tvrdě pracovat, přišli do měst, kde si nejrůznějšími způsoby, nikoliv však prací, zajišťují prostředky pro svou existenci. Proto se v okolí Bukurešti vytvořila zhýralá předměstí plná přivandrovalců, kteří, jak jste mohli vidět při povstání, zaplavili ulice, přičemž rabovali a málem způsobili státní rozvrat.

Všichni Cikáni musí být vyhnáni. Předtím, než tak učiníme, musíme promyslet, kam je umístit a jak s nimi naložit.“¹⁸³

Navrhuje pak dvě možná řešení. Prvním bylo vytvoření cikánských vesnic na území mezi hlavním tokem Dunaje a jeho rameny mezi městy Călărași a Brăila¹⁸⁴, kde by se Romové živili rybařením. Vzhledem k tomu, že je toto území nutné nejprve asanovat, nejedná se o východisko okamžité.

¹⁸¹ Rozhovor s Miricou Dinu (*1906), pořizen v roce 2001 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 84-85

¹⁸² Consiliului de Miniștri

¹⁸³ Ciucă, Teodorescu, Popovici 1998: 181

¹⁸⁴ tzv. Bălțile Dunării

Dalším prezentovaným řešením bylo vytvoření střeženého ghetta. Navrhoval započít jednání s majiteli pozemků¹⁸⁵ v Bărăganu¹⁸⁶, kde byl vždy nedostatek pracovních sil. Svůj plán popsal Antonescu následovně:

„Vytvoříme vesnice, ne trvalého rázu, ale postavíme domy a dřevěné baráky, zdravotnickou jednotku, obchod, hospody atd. Uděláme statistiku a naráz je sebereme a do těchto vesnic odvezeme. Uděláme tři-čtyři vesnice po 5-6 tisících rodin a okolo rozestavíme hlídky¹⁸⁷, aby nemohli ven. Budou si tam žít svým životem, najdou si tam práci.“¹⁸⁸

Antonescu pak dále hovoří o problému cizinců, především Maďarů, kteří se usadili v Bukurešti. Má jich odtud být odstěhováno více než 40 000. Třetí „problémovou“ skupinou jsou vesničané, kteří, stejně jako Romové, obývají předměstí Bukurešti. Někteří historici¹⁸⁹ se shodují v tvrzení, že deportace Romů do Transnistrie nebyla v počátcích Antonescovy vlády plánována. Vytvoření cikánských vesnic nebo snad dokonce policií střeženého ghetta je toho důkazem, který se však nedočkal realizace.

K tématu vystěhování cizinců, jakož i Romů, z Bukurešti se státní orgány vrací v květnu téhož roku. 27. května. 1941 přichází z Ministerstva vnitra rozkaz č. 2941. Kancelář ministra žádá, aby byla velmi naléhavě přijata následující opatření:

- a. Internovat do tábora komunistické předáky a všechny řadové komunisty z měst Jasy, Galați, Konstanca, Ploiești, Bukurešť a Giurgiu.
- b. V co nejkratší době evakuovat z Bukurešti všechny cizince, kteří nemají trvalé bydliště v tomto městě nebo kteří jsou nebezpeční. To neplatí pro Němce, Italy, Američany a obecně ty, kteří nepředstavují žádné nebezpečí pro stát.
- c. Rovněž odstranit Cikány, především kočovné, z předměstí Bukurešti.¹⁹⁰

Na konci tohoto krátkého výčtu je zmíněno, že generál Antonescu již několikrát nařídil vykonání těchto opatření, která se však nesetkala s odezvou. Problém cizinců, za něž Romy nepovažoval, se zdá být velmi urgentní. Rovněž Romové na okraji Bukurešti nepřestávají být aktuálním

¹⁸⁵ V rumunském textu je uvedeno „*proprietari mari*“, doslova velkomajitelé. Vzhledem k neexistenci průmyslu v této oblasti, se pak pravděpodobně jednalo o majitele pozemků.

¹⁸⁶ Krajina stepního rázu ležící ve východní části Valašské nížiny. V 50. letech místo masových deportací mimo jiné například etnických menšin z Banátu.

¹⁸⁷ Gardieni

¹⁸⁸ Ciucă, Teodorescu, Popovici 1998: 181

¹⁸⁹ např. V. Achim, I. Dan

¹⁹⁰ Natasă Varga 2001: 272

tématem. Je patrné, že opatření z 12. října 1940 vydané primátorem města Bukurešti nebylo tak jako předchozí Antonescova nařízení bráno v potaz.

Až téměř po více než roce je téma Romů znovu diskutováno. Skupiny „problémových“ Romů jsou definovány jinak a realizace tentokrát přichází okamžitě.

5.3. Sčítání dvou definovaných skupin Romů

Za určitý signál, že budou přijímána určitá represivní opatření, lze považovat rozkaz č. 33.911 vydaný 17. května 1942 Ministerstvem vnitra. Na jeho základě mělo dojít k provedení sčítání dvou definovaných skupin Romů. Ministerstvo žádalo jejich absolutně přesný počet. Sčítání bylo přikázáno provést během jediného dne, 31. května 1942, a to podle předem určeného plánu, aby se předešlo tomu, že nebude někdo sečten. Pro každou kategorii pak mělo sčítání obsahovat následující informace: *salaš*¹⁹¹ (v případě kočovných Romů), jméno a příjmení, počet vozů, zvířat a vykonávané povolání. Do dalšího nařízení „žádný Cikán uvedený na soupisech nesmí opustit okres, ve kterém byl sečten. Cikáni budou pod přísným dozorem policejních orgánů.“¹⁹²

Z hlediska „nebezpečnosti“ pro společnost byly definovány jako objekt zájmu státních orgánů dvě skupiny Romů:

- 1) Kočovní Cikáni (*Căldărari, Lingurari*, atd.)
- 2) Usedlí Cikáni (respektive jen ti, kteří ač nejsou kočovní, byli soudně trestáni, jsou recidivisty nebo nemají prostředky k zajištění vlastní existence či jasné povolání, kterým by se poctivě živili, čímž představují břímě a hrozbu pro veřejný pořádek. Všichni budou zaregistrováni se svými rodinami, tj. manžel, manželka, nezletilé i zletilé děti, pokud bydlí pod jednou střechou.¹⁹³

Kočovní Romové měli být sečtení všichni a jejich určení by se mohlo zdát jasné, přesto však ze stran úřadů vznikaly pochyby. Například v případě, kdy netvořili *salaš*, jak bylo u kočovných Romů zvykem. V městě Sibiu se po sčítání nacházeli Romové, kteří podle místních úřadů nebyli na jiném místě sečtení. Ač nejsou součástí žádné *salaše*, úřady by je rády jako kočovníky na seznamy připsaly. Vytvořili si tak vlastní definici, která zní následovně: „Myslíme si, že *salaš* nemůže vždy představovat jediné

¹⁹¹ Rumunsky *sălaş*. Jedná se o označení pro skupinu kočovných Romů, která je příbuzensky spjata a pohybuje se společně na cestách. Synonymem v tomto významu je v rumunštině slovo *șatră*. Rumunské slovo *sălaş* má i další významy odpovídající českému slovu *salaš*. Vzhledem k neexistenci vhodného výrazu v českém jazyce pro označení skupiny kočovných Romů, bude zde užíváno rumunského označení v kurzívě s českou transkripcí.

¹⁹² INSHR, DGP, dosar 187/1942, f. 1-1v. orig., dact

¹⁹³ INSHR, DGP, dosar 187/1942, f. 1-1v. orig., dact.

kritérium, podle něhož lze stanovit, zda se jedná o kočovné Cikány. Ti, kteří nebydlí trvale v jedné obci, ti, kteří nejsou zapsáni na Úřadě pro evidenci obyvatelstva¹⁹⁴ v místě, o kterém tvrdí, že k němu přísluší, ti, co nemohou dokázat, že poctivě pracují a jsou pro obec užitečnými občany, ti, kteří žijí z krádeží a jiných nekalostí, navíc pokud nejsou delší dobu v daném místě a stále se potulují, usazují se pokaždé v jiné obci, kde jsou do té doby, dokud se jim nepodaří něco ukrást a pak zmizí. Myslíme si, že tito Cikáni mohou být považováni za kočovníky, i když netvoří salaš. Obvykle ti, kteří nemají vlastní salaš, jsou součástí salaší jiných v době, kdy se potulují. Když jsou dopadeni četníky nebo policií, opustí salaš, která je hostila, a utečou, aby za sebou zametli stopy. Pak se vrací na místo, kde už v minulosti po nějakou dobu pobývali, a to především tam, odkud odešli již před delší dobou.“¹⁹⁵

Tak, jako nebyli někteří kočovníci sečtení, mohli být jiní za kočovníky neoprávněně považováni. Existují stížnosti na chybné zařazení do této kategorie. Za kočovníky mohli být označeni například Romové živící se výrobou rozličných předmětů, které logicky nebylo možné prodávat pouze v místě trvalého bydliště, nebo ti, kteří byli na cestě za prací. Na soupis byli chybně uvedeni například turečtí Romů z okresu Tulcea¹⁹⁶, kterých se zastal místní islámský duchovní a požadoval jejich vyškrtnutí ze seznamu. Na jeho žádost provedly úřady města šetření a dospěli k závěru, že „turečtí Cikáni, profesí *Spoitori*¹⁹⁷, sečtení četníky ze stanice v obci Mihai Bravu a policií města Tulcea, se narodili a vyrostli v tomto okrese. Jsou to slušní lidé živící se poctivou prací. Jsou poslušnými občany plnícími všechny své civilní i vojenské závazky. Mnozí z nich splnili vojenskou službu, někteří byli dokonce mobilizováni. Státu, okresu i obci platí řádně daně.“ Do soupisu se dostali nedopatřením. V den sčítání byli ve vesnici Mihai Bravu, kde „na obecní pastvině nechali pást dobytek (buvolí telata), někteří prováděli činnost *spoitorů*. Z toho důvodu je náčelník četnické stanice sečetl jako ‚kočovné Cikány‘.“¹⁹⁸

I v případě Romů usedlých bylo při sčítání možno interpretovat definici naprosto odlišně. Budou-li zařazení na soupis, záleželo jen na úřednících a na tom, jak si danou definici vykládali. Chybně označených rodin jakožto „nebezpečných pro obecný pořádek“ bylo velké množství a v době obou vln deportací i po nich bylo podáno velké množství stížností¹⁹⁹ a žádostí o nápravu.

¹⁹⁴ Birourile de Populație

¹⁹⁵ ANIC, fond DGP, dosar 188, f. 20-22 org., dact. in: Achim 2004a: 63

¹⁹⁶ Dodnes v této oblasti žije malá skupina Romů vyznávající islám.

¹⁹⁷ Cínaři

¹⁹⁸ ANIC, fond IRJ, dosar 260, f. 79 orig. dact. in: Achim 2004a: 110

¹⁹⁹ více ke stížnostem kočovných i usedlých Romů viz kapitola č. 7

Výsledky sčítání měly být předloženy na ministerstvo 10. května 1942. 21. května 1942 Ministerstvo vnitra ohlašuje pod označením „velmi urgentní, tajné“ změnu data sčítání na 25. 5. 1942, výsledek pak byl žádán do 31. 5. 1942.²⁰⁰ Pro mnohé Romy měl být osudový soupis proveden v podstatě během několika málo hodin. Nebyly poskytnuty žádné bližší písemné instrukce, které by přesněji definovaly, kdo má být sečten a kdo ne. Vzhledem k postupu provedení se zdá být pravděpodobné, že mnozí Romové spadající do definovaných skupin sečtení nebyli, jiní naopak byli zapsáni, aniž by k jedné ze skupin příslušeli. Jak probíhalo sčítání během jediného dne, lze ilustrovat na Pracovním plánu č. 3199 policie města Bacău datovaného k 24. 5. 1942:

PRACOVNÍ PLÁN Č. 3199

1. Od 24. května 1942 14 hodin budou uzavřeny městské závory a bude zamezen průchod všem Cikánům. Toto opatření se vztahuje i na celý 25. květen.

Město budou moci opustit jen ti Cikáni, kteří nemají bydliště v Bacău, přičemž kočovní Cikáni budou přímo vyhnáni.

2. 25. se v 7 hodin ráno na policejní stanici dostaví důstojníci²⁰¹, policejní agenti²⁰², veřejní strážníci²⁰³, velitel oddělení²⁰⁴ a velitelé úseku²⁰⁵.

3. Bude vytvořeno 27 skupin, z nichž dvě se budou skládat z velitele úseku a dvou strážníků, zbytek skupin z důstojníka nebo agenta či veřejného strážníka s důstojnickou hodností²⁰⁶ a jednoho nebo dvou strážníků.

4. Čitelně se zapíše do seznamů:

1) Kočovní Cikáni (*Căldărari, Lingurari, atd.*)

2) Usedlí Cikáni (respektive ti, kteří ač nejsou kočovní, byli soudně trestáni, jsou recidivisty nebo nemají prostředky k zajištění vlastní existence či jasné povolání, kterým by se poctivě živili, čímž představují břímě a hrozbu pro veřejný pořádek.

3) Tyto dvě kategorie budou zapsány velitelem každé skupiny do seznamu, jehož vzor bude poskytnut.

4) Operace bude bezpodmínečně ukončena dne 25. 5., pokud možno do 13 hodin, nejpozději do 19 hodin.

²⁰⁰ ANIC, fond DGP, dosar 187/1942, f.10 orig., dact. ANIC, fond IRJ, dosar 258, f. 16 orig., dact. in: Achim 2004a: 8-9

²⁰¹ Ofițerii

²⁰² Agenții de Poliție

²⁰³ Gardienii publici

²⁰⁴ Șeful departamentului

²⁰⁵ Șefii de secție

²⁰⁶ Gardian public destoinic

5) Velitel každé skupiny předloží na konci operace Úřadu pro bezpečnost²⁰⁷ kompletní seznam sečtených Cikánů.

6) Po provedeném sčítání nesmí do vydání nových rozkazů žádní Cikáni uvedení na seznamech překročit hranici okresu. Za tímto účelem bude oddíl veřejných strážníků²⁰⁸ provádět opatření.

Jako přílohu připojujeme vzorovou tabulku pro sčítání.

Právní oddělení²⁰⁹ zapíše do náležité rubriky údaje, jež příslušný úřad v souvislosti s každým Cikánem zajímají.²¹⁰

Na počátku června již byly známy výsledky sčítání. V té době také začínala deportace kočovných Romů do Transnistrie. Výsledky byly vyhodnoceny ve třech souhrnných tabulkách²¹¹. Ve venkovských oblastech se v den sčítání nacházelo 236 salaší zahrnujících 6 774 Romů (1 364 mužů, 1 388 žen a 4 022 dětí), přičemž celkový počet na celém území tehdejšího Rumunska představoval 247 salaší s 8 905 osobami. Počet usedlých Romů spadající do sčítáním definované druhé kategorie představoval 31 438 osob (8 973 mužů, 7 351 žen a 15 114 dětí). Celkový počet sečtených Romů obou kategorií činil 40 343²¹². Co se týká kočovných Romů, jednotlivé údaje o jejich počtu se liší. V jedné poznámce pro generála Antonesca se píše, že „v provedeném sčítání je uvedeno, že se v zemi nachází 262 salaší s 9198 členy“²¹³ Viorel Achim pak cituje prohlášení generála Antonesca po skončení války, kdy uvedl, že celkem bylo sečteno 40 909 osob, z nichž 31 438 činili usedlí Romové a 9471 byli kočovníci.²¹⁴

Antonescovým plánem bylo úplné oprostění významnějších měst od všech Romů. 25. května 1942, v den soupisu dvou definovaných skupin Romů, je vydáno nařízení č. 8909 žádající „zvláštní soupis Cikánů, kteří se nacházejí v oblasti měst Pitești a Ploiești a spadají do zájmu nařízení č. 7880 bodu 2. Do soupisu budou zapsáni ti, kteří mají trvalé bydliště a jasně definovatelné zaměstnání nebo řemeslo (kováři, podkováři, zámečníci atd. nebo si zajišťují existenci poctivým způsobem, a to nejrozličnějšími povoláními, v továrnách atd.) a to i pokud nejsou původem z dané oblasti, ale jsou svou prací užiteční pro společnost.“²¹⁵

²⁰⁷ Biroul Singuranței

²⁰⁸ Detașamentul de gardieni publici

²⁰⁹ Biroul juridic

²¹⁰ USHMMA, RG-25.004M, reel 14; ASRI, FD, dosar 9721, f. 11 orig., dact. in Achim 2004a: 12-13

²¹¹ ANIC, IRJ, dosar 258, f. 30-32 orig., dact. in Achim 2004a: 23-28

²¹² Statistický úřad vypracoval v srpnu roku 1942 referát o počtu Romů na teritoriu Antoneskova Rumunska, tzn. po podstoupení území Maďarsku a Bulharsku. Úřad vycházel z údajů získaných sčítáním lidu v roce 1930, dle něž oficiálně žilo na území válečného Rumunska 208 700 Romů, z nichž většina (84,5 %) bydlela v rurálních oblastech, zbytek (15,5%) ve městech.

²¹³ ANIC, fond PCM, dosar 296/1942, f. 129 orig., dact. in Achim 2004a: 57

²¹⁴ Achim 2004a: X

²¹⁵ INSHR, DGP, dosar 187/1942, f.22 orig., dact.

Toto sčítání však pravděpodobně nikdy nebylo uskutečněno, přičemž však zůstává zajímavým důkazem, že se úřady nezajímaly o Romy jako o sociální skupinu - jak tvrdí například historik Viorel Achim - ale jako o skupinu etnickou. Z mnoha dokumentů rovněž vyplývá, že nejen Romové spadali do dvou definovaných kategorií občanů - a přesto byl soupis zaměřen pouze na ně. Sčítání z 25. května 1942 provedené po celém Rumunsku během několika hodin bylo pro mnohé z Romů uvedených na seznamech osudovým. Na jeho základě byly provedeny následné transportace do Transnistrie.

6. Deportace Romů do Transnistrie

Deportace Romů do Transnistrie jsou tragickou součástí rumunských dějin, o kterých nebylo donedávna dostupných příliš mnoho informací. Jak svědectví deportovaných Romů, tak i historické archivy začaly být seriózně studovány a zaznamenávány až dlouho po revoluci v roce 1989. Podobný osud jako Romové měli i Židé z oblasti Bukoviny, Besarábie a v menších počtech i z jiných oblastí Rumunska. Jejich svědectví se na rozdíl od těch romských začala zaznamenávat bezprostředně po skončení války a obecně byla na toto historické období zaměřena zasloužená pozornost. Židé byli do Transnistrie deportováni od podzimu 1941, během deportace jich byly desítky tisíc zastřeleny nebo zemřeli hlady a na jiná strádání. Po celé meziválečné období se pro svůj původ setkávali s násilnostmi a byla proti nim vedena nenávistná kampaň ze strany extrémně pravicových uskupení. Na rozdíl od Romů si od počátku uvědomovali, že si na území mezi řekami Dněstr a Bug jdou pro smrt. Odlišný byl i důvod, proč byli deportováni. Podle Antonescovy obhajoby po skončení války byli Romové deportováni kvůli ochraně rumunského lidu, Židé kvůli ochraně státu. Paradoxem je, že právě rumunský lid se v mnohých případech deportovaných Romů zastal.

Deportace Romů do Transnistrie se na příkaz Antonesca začaly plánovat od počátku května 1942. Vše probíhalo velmi rychle za sebou, a jak vyplývá z rozhovorů, Romové si minimálně v první fázi deportací neuvědomovali, kam jsou posíláni a co je čeká. O Antonescově plánu homogenizovat rumunský lid a očistit ho od všeho cizorodého neměli ani ponětí. Navíc se v některých oblastech Rumunska rychle rozšířila zvěst, že jdou na místo, kde jim budou přiděleny domy a půda. Ne všichni toužili po takové změně, co je čeká si však ani v tom nejhorším snu nedokázali představit.

Jen několik dní po vydání příkazu ke sčítání dvou definovaných skupin Romů byl vydán rozkaz č. 70²¹⁶ o deportaci do Transnistrie. Generál Ion Antonescu „pro zajištění vnitřního pořádku a eliminování cizorodých a příživnických živelů“²¹⁷ přikázal okamžitou deportaci kočovných Romů do Transnistrie. Znovu se také zabýval oproštěním významných měst od Romů. Ve městech Bukurešť, Pitești, Ploiești a Buzău měla být ohledně Romů provedena zvláštní šetření. Těm, kteří mají užitečné zaměstnání²¹⁸, měla být udělena výjimka. Ostatní dle rozkazu čekal transport do Transnistrie.

K deportaci kočovných Romů do Transnistrie nebylo vzhledem k jejich mobilitě třeba dopravních prostředků. Při deportaci Romů usedlých bylo

²¹⁶ Celé znění nařízení viz Příloha č.2

²¹⁷ ANIC, fond IRJ, dosar 258, f.2-3 copie, dact. ANIC, fond DGP, dosar 187/1942, f. 25-26 copie, dact. in Achim 2004a: 9-10

²¹⁸ ANIC, fond IRJ, dosar 258, f.2-3 copie, dact. ANIC, fond DGP, dosar 187/1942, f. 25-26 copie, dact. in Achim 2004a: 9-10

nutné zkoordinovat transport. Po vyřešení způsobu dopravy Antonescu plánoval zbavit městská i rurální sídla „všech parazitujících, zaostalých a nepoctivých Cikánů, kteří sem přivandrovali, a kteří zde až do teď byli kvůli odsouzeníhodné netečnosti veřejných orgánů při řízení věcí veřejných tolerováni.“²¹⁹

Deportace Romů do Transnistrie probíhala ve dvou fázích. V první fázi byli deportováni Romové kočovní, v té druhé část ze sečtených Romů usedlých. Při obou akcích kooperovalo mnoho složek státní správy tehdejšího Rumunska a okupovaného území Transnistrie. Organizátory a vykonavateli deportací bylo Prezidium Rady ministrů, rumunské Ministerstvo vnitra, policie a četnictvo. Po prvních dvou vlnách pak následovaly ještě deportace menších skupin Romů.

6.1. Deportace kočovných Romů na území mezi řekami Dněstr a Bug

V první fázi deportací byli na příkaz Iona Antonesca deportováni kočovní Romové. Počet sečtených v této kategorii se dle různých zdrojů pohyboval mezi 8 905 a 9 471 osobami. Romové, kteří se v té době nacházeli ve vězení, v něm na příkaz ministra vnitra zůstali do odpykání trestu. Poté neměli být propuštěni, ale rovnou deportováni do Transnistrie.²²⁰ Zpočátku nebyli staženi z vojenské služby ani členové rodin spadající do dané kategorie. Jinak se deportace vztahovala na všechny bez výjimek. Měsíc a půl po započetí operace, 9. července 1942, je Antonescem ještě vydán rozkaz, že nemají být deportováni Romové pracující v zemědělství.²²¹

Díky mobilitě kočovných Romů mohla operace začít velmi rychle. Již v den, kdy měly být neprodleně hotovy výsledky květnového sčítání, oznamuje Vrchní četnický inspektorát Ministerstvu vnitra, že všem podřízeným orgánům byly rozeslány příkazy k „vystěhování kočovných Cikánů z celé země do Transnistrie.“²²² Zpráva obsahuje v souladu s předchozími nařízeními plán vystěhování Romů za řeku Dněstr shrnutý do deseti bodů.²²³ Kočovným Romům bylo ode dne provedení, kdy byli zapsáni na soupis, zakázáno se přemísťovat. Pod přísným dozorem policie měli vyčkat do dalšího nařízení. Očekávaný rozkaz v podobě šifrovaného telegramu přichází v posledních květnových dnech²²⁴ 1942:

²¹⁹ ANIC, fond IRJ, dosar 258, f.2-3 copie, dact. ANIC, fond DGP, dosar 187/1942, f. 25-26 copie, dact. in Achim 2004a: 9-10, celé znění dokumentu viz Příloha č. 2

²²⁰ INSHR, RG 25.010, reel 18, IRJ, dosar 126/1942, f. 1 orig., dact.

²²¹ ANIC, fond IRJ, dosar 258, f.155 orig., dact. ANIC, fond DGP, dosar 187/1942, f. 25-26 copie, dact. in Achim 2004a: 58

²²² ANIC, fond IRJ, dosar 258, f.22-25 orig., dact. in Achim 2004a: 19

²²³ Celé znění textu viz Příloha č. 2

²²⁴ Dokument není přesně datovaný.

VILA PREDEAL

Č. 1 Šifrovaný telegram

PREZIDIUM RADY MINISTRŮ
Vojenský kabinet²²⁵
pro
VRCHNÍ ČETNICKÝ INSPEKTORÁT

V rámci všeobecných opatření týkajících se odstranění příživnických a nezřízených živlů, přikazuje Pan Maršál - jako první krok - posláni do Transnistrie všech šater kočovných Cikánů z celé země.

Opatření provedou místní četnické orgány, tak aby ani šatry ani četníci neznali konečný cíl.

Jejich pohyb budou monitorovat četnické oddíly.

Rozkazy k provedení budou vydány okamžitě.

Pro ostatní kategorie Cikánů budou rozkazy vydány včas.

D. O.

VELITEL VOJENSKÉHO KABINETU

Plukovník Davidescu²²⁶

Vzápětí po vydání tohoto rozkazu, 1. června 1942, rozesílá plukovník Tobescu, velitel četnického oddělení²²⁷ všem četnickým oddílům²²⁸, které vykonávaly deportace kočovných Romů,²²⁹ nařizení k převzetí sečtených kočovníků v daném místě. Rozkaz obsahuje i jejich přesný počet. Tento den je označován za počátek deportace kočovných Romů z celého území Rumunska do Transnistrie. Salaše byly shromažďovány na jednom místě, odkud pak byly odváděny směrem na východ.

6.1.2. Způsob provedení deportace

Ode dne soupisu bylo Romům zakázáno opustit místo, kde byli sečteni. Po vydání výše uvedeného rozkazu se museli vydat na cestu, aniž by jim byla sdělena cílová stanice. Po shromáždění salaší začala jejich deportace. Kočovní Romové byli přemísťováni v konvojích z místa na místo pomocí vlastních povozů. V povozech přepravovali osobní věci a sami většinou šli pěšky. Vzhledem k tomu, že si po cestě zajišťovali sami stravu, nebyla nijak určena rychlost, kterou se měli ubírat. Nebyl tak dán ani termín, do

²²⁵ Cabinetul Militar

²²⁶ ANIC, fond IRJ, dosar 258, f.4 copie, dact. in Achim 2004a: 22-23

²²⁷ șeful serviciului jandarmeriei

²²⁸ legiunile de jandarmi

²²⁹ Achim 2004a: 29

kterého se musí dostavit na místo dalšího předání, popřípadě do cílové stanice. Vzpomínky na cestu do Transnistrie se objevují i ve výpovědích přešivších. Mirica Dinu deportovaný z okresu Teleorman popisuje cestu následovně: „Jídlo jsme měli ve vozech. Měli jsme polentu i mouku. Nebyli jsme pod stálým dozorem. Mohli jsme jít se zbožím do vesnice. Tu žebrali děti, tu dospělí. Cestou jsme se po vesnicích nerozcházeli. Teprve ve čtyři hodiny odpoledne, poté co jsme se usadili, nám řekli: „Jsou čtyři hodiny, jste volní, jděte do vesnice a obstarajte si jídlo. Jezte, pijte, jste volní! Nejste zatčeni. Jděte jen tam, protože, když utečete, bude to horší, půjdete do vězení.“ A my jsme tedy neutíkali.“²³⁰

Během cesty do Transnistrie pravděpodobně velmi záleželo na tom, kdo Romy doprovázel. Ne všichni cestu popisují tak jako pan Mirica Dinu. Coby malé dítě zažila cestu v konvoji i Lucia Mihai: „Ti lidé nás vzali a vedli nás od stanice ke stanici. Bylo mi sedm osm let. Šli jsme pěšky, z jedné vesnice do druhé. Na cestě nás hlídali, týrali nás, trpěli jsme hladu, nouzí.“²³¹ Cesta byla pro mnohé utrpením. Căldărar Toma Tănase vypráví, jak šli bosí s rozedřenýma nohama. Mnohým se rozbil povoz nebo jim vysílením umřeli koně.²³² Dle dostupných materiálů však došli kočovní Romové do Transnistrie, aniž by utrpěli výrazné ztráty na životech.

Aby se konvoje nekumulovaly v jednom místě a udržela se tak průchodnost cest, vydali se dle rozkazu na cestu od západu na východ všichni ve stejnou dobu. Za tímto účelem byly v některých místech specifikovány přesné body, kudy měly konvoje procházet. Někteří pamětníci popisují konvoje jako průvod 200 až 300 povozů, jiní hovoří o 20 až 30.

Cílová stanice byla přísně utajena a měl o ní být informován pouze Inspektorát Kišiněv, který zajišťoval přechod přes řeku Dněstr a znal i sběrné stanice na území Rumunska. Lidé se samozřejmě ptali, kam jdou a i místní autority měly často potřebu jim tuto skutečnost nějak vysvětlit. Často se však jednalo o záměrné dezinformování a lhaní, což bylo jak v souladu s nařízením o utajení cíle, tak se snahou umožnit poklidný průběh operace. Někde Romům řekli, že jdou na místo, kde dostanou domy a půdu na obdělávání. Kočovní Romové však byli zvyklí na jiný způsob života a ne všichni se ho chtěli vzdát. Takto reagoval na deportaci tehdy asi třicetiletý Traian Grancea: „Pane, kam jdeme?“ „Jáčku dají vám půdu na obdělávání.“ Povídám mu: „Šéfe, já, co jsem na světě, jsem na poli nepracoval. Věnoval jsem se svému řemeslu, kotlíkům a podobně. Jiní, co

²³⁰ Rozhovor s Miricou Dinu (*1906), pořizen v roce 2001 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 90

²³¹ Rozhovor s Luciou Mihai (*1937), pořizen v roce 2004 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 104

²³² Rozhovor s Tomou Tănase (*1930), pořizen v roce 2004 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 143

nepoznali naše řemeslo, ti pracovali na poli u gádžů.“²³³ Mnozí z kočovných Romů byli bohatí a po změně netoužili. I další očitý svědek těchto událostí Mirica Dinu vypovídá o záměrném dezinformování ze strany četníků. „Četníci nám řekli: „Zítرا odjíždíte.“ Rozkaz byl platný po celé zemi. „Víte co, chlapi, posílají vás do Transtnistrie! Tohle je rozkaz od vrchnosti, od Antonesca.“ „Jak to, pane, že nás tam odvede?“ Oklamali nás, že prý nám dají krávu, dům, půdu, dojnici. Ve čtyřicátém druhém nás sebrali a odvedli nás do Transnistrie.“²³⁴ To, že jim byl sdělen cíl cesty, bylo v přímém rozporu s rozkazem. Výpověď však může být ovlivněna pozdější zkušeností.

Konvoje byly doprovázeny jen několika málo četníky, kteří měli vědět pouze to, odkud jdou a v jakém místě mají Romy předat. Podle výpovědi pana Mela doprovázeli jejich konvoj, skládající se z dvaceti pěti až třiceti povozů, tři nebo čtyři vojáci.²³⁵ Deportace nebyly násilného charakteru, nicméně pokud by Romové chtěli konvoje opustit, neměli by se kam skrýt. S okolním obyvatelstvem splynout nemohli. Podobně jako Židé měli i Romové specifický oděv, vyjadřování, i celkové vzezření a jejich život byl závislý na vlastní komunitě.

Vrchní četnický inspektorát vyžadoval každý týden od všech inspektorátů hlášení o počtu převzatých a předaných *salaší*. Během operace se objevovaly problémy spjaté s těmito počty. Tyto informace si v mnohých případech protiřečily, a proto byla úřady vyžadována náprava.

6.1.3. Přechod přes řeku Dněstr

Všichni Romové deportovaní do Transnistrie byli shromažďováni Četnickým inspektorátem Kišiněv a posílání přes řeku Dněstr. Bylo určeno několik míst, kde Romové měli přecházet hranice - Tighina, Criuleni, Cosăuți a Otaci. Vzhledem k tomu, že byl do Transnistrie zakázán vstup s rumunskou měnou, byli Romové nuceni při přechodu Dněstru vyměnit všechny své peníze. Nicméně ještě v druhé polovině června, kdy byly deportace v plném proudu, existovala směnárna pouze v Tighině. Vzhledem k tomu, že u sebe někteří Romové měli velké finanční obnosy, bylo doporučeno nasměrovat všechny právě tam nebo založit směnárny i na dalších místech.²³⁶ Patrně však nakonec drtivá většina Romů přešla právě přes přechod Tighina.

V Tighině už na ně čekali úředníci vyslaní Rumunskou národní bankou (BNR) a jiní úředníci včetně četníků a policistů, kteří přišli za jediným účelem. Okrást Romy poslané na smrt o poslední majetek. Rok před Romy přecházeli za podobných okolností řeku Dněstr i Židé. „Romové byli četníky

²³³ Rozhovor s Traianem Granceou, pořizen v roce 2005 in: Cioabă 2006: 76

²³⁴ Rozhovor s Miricou Dinu (*1906), pořizen v roce 2001 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 89-90

²³⁵ Rozhovor s panem Melu, pořizen v roce 2004 in: Cioabă 2006: 34-60

²³⁶ ANIC, fond IRJ, dosar 260, f.16 copie., dact. in: Achim 2004a: 71

okradeni stejně tak jako Židé. Četníci hledali zlato, stříbro, peníze. Při přechodu přes řeku Dněstr četníci a vyslanci Rumunské národní banky konfiskovali Židům osobní doklady, doklady o vlastnictví, doklady o ukončeném vzdělání, vojenské knížky, peníze, šperky, valuty, cenné objekty atd. Rozsah konfiskací všeho, co Židé (...) a Romové vlastnili, není znám, a to jak z důvodu okolností, tak proto, že vedení banky vše pečlivě zamaskovalo, a to v souladu se svou politikou nenechat žádný písemný doklad o zapojení banky do této loupeže.²³⁷ Kočovní Romové tradičně ukládali své bohatství do zlata, které měli sebou i při cestě do Transnistrie. Snažili se ho zachránit všemožnými způsoby. Zašívali ho do oblečení nebo jinak ukrývali, někteří ho dokonce polykali. „Když jsme došli k Dněstru, setkali jsme se tam s více jak dvěma sty střeženými povozy. Všechny prohledávali, aby našli jejich zlatáky. Nenechali nás překročit Dněstr, dokud nám neudělali prohlídku. Hledali zlato doslova ve všem. Někteří lidé, když uviděli, co se děje, vzali zlatáky a spolkli je. Rozdělili jednotlivým členům rodiny po deseti mincích v hodnotě dvacet lei, ty bohatší ještě po pěti velkých zlatících. Dávali je svým příbuzným, aby je spolkli.“²³⁸

Před přechodem řeky Dněstr byli Romové nuceni vyměnit své peníze. „Ta část peněz konfiskovaných zmocněnci BNR, která nebyla ukradena četníky a úředníky banky, byla vyměněna směšně malým kurzem na rubly. Ty pak bylo v Transnistrii třeba znovu směnit na německé okupační marky (RKSS) - „oficiální“ měnu Transnistrie. Tato opatření v podstatě představovala legalizovanou krádež majetku Romů pro potřeby Rumunského státu.“²³⁹

Když došli konvoje kočovných Romů k Dněstru, uvědomil si Traian Grancea, co se děje: „Tady je s námi konec!“²⁴⁰. Umístění v Transnistrii bylo v kompetenci Četnického inspektorátu Transnistrie a to „do oblastí předem určených místní vládou“²⁴¹, konkrétně severně od linie Tiraspol - Berizovka²⁴²“²⁴³.

6.1.4. Vedlejší důsledky deportace kočovných Romů

Ačkoliv měli být v této fázi deportování výhradně kočovní Romové, docházelo k omylům a do konvojů se nedopatřením dostali i Romové usedlí, popř. polokočovní. K deportovaným se byli nuceni připojit například usedlí Romové z Craiovy, kteří odpočívali při cestě za prací ve chvíli, kdy okolo nich procházel střežený konvoj kočovných Romů. Tito Romové se tak naprosto

²³⁷ Acel 2006: 8

²³⁸ Rozhovor s Tomou Tănasem (*1930), pořizen v roce 2004 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 144-145

²³⁹ Acel 2006: 8

²⁴⁰ Rozhovor s Traianem Granceou, pořizen v roce 2005 in: Cioabă 2006: 78

²⁴¹ Guvernământul Transnistriei

²⁴² Berezovca

²⁴³ ANIC, fond IRJ, dosar 258, f.22-25 orig., dact. in Achim 2004a: 20

nečekaně dostali do situace, která fatálně ovlivnila jejich život, a to aniž by jejich jména figurovala v předchozím soupise. Z jejich pozdější stížnosti vyplývá, že měli jak povolení k cestě za prací a uzavřenou pracovní smlouvu, tak trvalé bydliště v Craiově.²⁴⁴ Žádost o navrácení do vlasti byla zamítnuta. Není známo, kolik se takových případů stalo, soudě podle prostudovaných dokumentů, se však jednalo spíše o výjimky.

Během této fáze deportací byly odvedeny i rodiny vojáků, z nichž někteří bojovali dokonce přímo na frontě. Přestože jejich rodiny byly deportovány, zůstávali zpočátku tito vojáci stále ve vojenské službě a situací byli značně znepokojeni. Příslušné vojenské jednotky pak chtěly vědět „podle jakých kritérií byly rodiny kočovných Cikánů odvedeny a bylo-li bráno v potaz, že mají rodinné příslušníky vykonávající vojenskou službu.“²⁴⁵ Vrchní četnický inspektorát v této souvislosti dne 21. srpna 1942 maršálovi oznamuje, že „rodiny těch, které vykonávají vojenskou službu, nebyly evakuovány. Výjimku tvořily rodiny žijící v *salaších*, které nechtěly zůstat izolovány, a za tímto účelem žádali o vystěhování spolu se *salašemi*, jejichž součástí byly.“²⁴⁶ Stejný orgán 24. srpna 1942 Antonescovi navrhuje stažení těchto vojáků z armády.²⁴⁷ Tak jako je pravděpodobné, že by samotní Romové vzhledem k úzké propojenosti a funkčnosti komunity jako celku oddělení od své *salaše* odmítli, lze se rovněž domnívat, že se o přítomnost členů rodiny v rumunské armádě nikdo nezajímal. Dle dostupných dokumentů takovou výjimku žádný rozkaz neobsahoval, problémy tudíž vznikly až ve chvíli, kdy se začínaly ozývat nespokojené hlasy poškozených.

Na Antonescův rozkaz neměli být deportováni Romové pracující v zemědělství.²⁴⁸ V případě 508 Romů patřících k subetnické skupině *Rudari*, kteří pracovali na třech statcích v okrese Ilfov a byli sečteni jako kočovní, se však žádosti o jejich nedeportování nevyhovělo. Datum deportace bylo pouze odloženo do doby, než odpracují finanční částku, kterou obdrželi předem. Žádosti nebylo vyhověno i přesto, že Četnický inspektorát Bukurešť²⁴⁹ učinil následující prohlášení: „Část z těchto Cikánů, ačkoliv jde o Cikány kočovné, splnila vojenskou službu, byla a je v armádě. Jsou zapsáni na Úřadě pro evidenci obyvatelstva²⁵⁰ v příslušných obcích, a to 1, 2, 3, 4 i 5 let a někteří dokonce 20 let. V letním období se poctivě živí

²⁴⁴ Celé znění stížnosti jako i reakce na ně, jsou součástí Přílohy č. 2

²⁴⁵ INSHR, RG-25.010, reel 19; IGJ, dosar 130/1942, vol. I, f. 5, copie, dact.

²⁴⁶ ANIC, fond IGJ, dosar 130/1942, vol. I, f. 11, orig, dact. in: Achim 2004a: 220-221

²⁴⁷ INSHR, RG-25.010, reel 19; IGJ, dosar 130/1942, vol. I, f. 11, orig, dact.

²⁴⁸ 9. července 1942 rozesílá Ministerstvo vnitra příkaz Antonesca, který zní následovně: „(...) Cikáni pracující jako zemědělství dělníci, kteří nebyli souzeni a živí se poctivě prací v zemědělství, ať jsou ponecháni i nadále v klidu, aby mohli vykonávat své řemeslo v zemědělské produkci považované za užitečné.“ ANIC, fond IRJ, dosar 258, f.155 orig., dact. in: Achim 2004a: 58

²⁴⁹ Inspectoratul Jandarmi București

²⁵⁰ Biroul populației

zemědělskými pracemi na jmenovaných statcích a v zimě vyrábějí lžíce, necky, džbery atd., které jsou pro obyvatelstvo tohoto regionu nezbytné.“²⁵¹ V dokumentu je rovněž uvedeno, že jsou pro statky nepostradatelní. Minimálně v jednom případě se jednalo již o tradiční sezónní spolupráci a majitel statku si úspěšnou sklizeň bez Romů nedokázal představit.

Ojediněle se před deportací zachránili Romové, kteří opustili teritorium tehdejšího Rumunska. To byl případ jedné *salaše* mající pět členů, která přešla hranice do Maďarska.²⁵² Vzhledem k tomu, že Romy na deportaci ve většině případů nikdo neupozornil, stávalo se, že děti zůstávaly odděleny od svých rodičů, že ti, kteří byli v době deportace mimo *salaš*, ji po návratu už nenašli. Tyto případy dle dokumentů nebyly výjimkou. Naopak Romové, kteří nebyli zapsáni na soupisy a deportaci mohli uniknout, se během cesty ke své *salaši* často přidávali.²⁵³

Na konci července 1942 byla operace téměř dokončena. Na kočovnými Romy opuštěném území probíhala patnáctidenní kontrola s cílem prověřit, zda někteří kočovníci deportaci neunikli. Pokud byl někdo nalezen, byl okamžitě deportován. Odpovědnost za jeho přítomnost na rumunském území nesly orgány příslušného okresu.

6.1.5. Počet deportovaných kočovných Romů v první fázi deportací

První fáze deportací trvala od 1. června do 15. srpna 1942.²⁵⁴ Během prvního měsíce bylo do Transnistrie odvedeno 42 *salašů* s 3561 členy, do Besarábie 58 *salašů* s 4175 členy.²⁵⁵ Antonescu vyjádřil s tímto početním stavem nespokojenost: „Operace probíhá velmi pomalu. Je tu někdo cikánského původu, kdo je ochraňuje. Je třeba odvést i všechny Cikány bez stálého zaměstnání a se zápisem v trestním rejstříku.“²⁵⁶ Z hlášení Vrchního četnického inspektorátu z 16. srpna 1942 vyplývá, že bylo deportováno 9 223 (97%) ze sečtených 9 471 osob.²⁵⁷ Rozdíl 248 osob tvořili Romové pracující na výše zmiňovaných statcích, jejichž deportace měla být vykonána ještě v srpnu téhož roku.²⁵⁸ Dle pozdějšího hlášení Vrchního četnického inspektorátu bylo během dvou a půl měsíce deportováno 11 441 kočovných Romů, z nichž více než polovinu tvořily děti.²⁵⁹

²⁵¹ ANIC, fond IRJ, dosar 259, f.156-158 orig., dact. in: Achim 2004a: 77-79

²⁵² Tamtéž

²⁵³ ANDJ Iași, fond Circa V Policie Iași, dosar 5/1942, f.8 orig., dact. in: Achim 2004a: 85-86

²⁵⁴ V některých dokumentech se lze setkat s datem 16.srpna 1942. Operace doznávala ještě delší dobu po jejím ukončení.

²⁵⁵ ANIC, fond PCM, dosar 296/1942, f.129 orig., dact. in Achim 2004a: 57

²⁵⁶ Tamtéž

²⁵⁷ ANIC, fond IRJ, dosar 260, f.108-108v. orig., dact. in: Achim 2004a: 104-105

²⁵⁸ Jedná se o případ 508 Romů – Rudari z okresu Ilfov pracujících v zemědělství, který je zmíněn výše.

²⁵⁹ INSHR, RG 25.010, reel 18, IGJ, dosar 126/1942, f. 204-205, 203 orig., dact. in: Achim 2004a: 268-271

Celkový počet deportovaných je větší o 1 927 osob než počet sečtených kočovných Romů 25. května 1942. Rozdíl mohla zapříčinit skutečnost, že se k *salaši* přidávali příbuzní, kteří nebyli v době sčítání přítomni, popřípadě že byly odvedeny celé *salaše*, které se z nějakých důvodů květnovému sčítání vyhnuly. Stalo se, že byli odváděni Romové, kteří do dané kategorie nespádali a do konečného součtu byly zařazeny i nově narozené děti. Rozdíl může být i mezi počtem oficiálně deportovaných a počtem reálným. Romové, kteří byli nuceni se přidat ke konvoji kočovných Romů cestou za prací, uvádějí, že nebyli při přechodu řeky Dněstr zapsáni do seznamů, tak jako ostatní kočovníci, ke kterým byli nuceni se přidat. Ačkoliv tedy snaha znát přesný počet deportovaných byla patrná, je možné, že tato čísla nejsou úplná. Historik Viorel Achim, který se zabýval studiem archivů, uvádí číslo bez jakýchkoliv pochyb. I přesto se lze domnívat, že rozdíl mezi oficiálním a reálným počtem deportovaných existuje, pravděpodobně však nebude markantní.

Romové byli přes přechod Tighina směřováni dále na východ, až k řece Bug. V srpnu 1942 stručně popisuje Vrchní četnický inspektorát situaci ohledně aktuální situace deportovaných Romů následovně:

„Kočovní Cikáni posílání do Transnistrie, aby tam byli usídleni, jsou doprovázeni až k Dněstru stráží²⁶⁰ a četníci²⁶¹ jim zajišťují stravu²⁶². Poté, co přejdou Dněstr, se už nikdo nezajímá o jejich stravu, a tak začínají žebrať a krást. Mnoho cikánských rodin bylo odvedeno, aniž by jim to bylo předem sděleno. Z tohoto důvodu zůstali někteří členové rodiny - a v mnoha případech dokonce i děti - kteří byli za prací, oddělení od *salaše*, zabloudili a byli ponecháni bez podpory.“²⁶³

6.2. Deportace usedlých Romů

Přístup rumunských státních orgánů včetně maršála Antonesca vůči usedlým Romům nebyl od počátku příliš jednoznačný. Po ukončení první fáze deportací nebylo jasné, jaká opatření budou přijata v souvislosti s ostatními Romy zapsanými na soupisy v květnovém sčítání. Vedle deportace připadala v úvahu i varianta o jejich umístění do táborů nucených prací. Antonescu se chtěl zbavit nejen usedlých Romů, jak byli při květnovém sčítání uvedeni na seznamy, ale rovněž těch, kteří žili v některých významnějších městech. Z mnoha dokumentů vyplývá Antonescova nespokojenost se stavem, ve kterém se nachází Bukurešť, kde pro něho právě Romové představovali jednu ze znepokojujících složek. Na základě jeho příkazů měli

²⁶⁰ Escortá

²⁶¹ Jandarmi

²⁶² PD: Kočovní Romové si měli během cesty zajišťovat stravu sami. Je možné, že jim ale v některých částech malý přiděl suché stravy dávali.

²⁶³ INSHR, RG-25.010, reel 19; IGJ, dosar 130/1942, vol. I, f. 9, orig., dact.

být umístěni do táborů nucených prací.²⁶⁴ Předpokládalo se jejich využití v zemědělství pro armádní účely nebo při výrobě cihel. Za tímto účelem připadla v úvahu i stavba nových cihelen.²⁶⁵ V Rumunsku byly další desítky, možná i stovky tisíc Romů, kterých se žádné z nařízení netýkalo. Přesto byli někteří z nich Antonescovou politikou vůči Romům zasaženi.

6.2.1. Soupis usedlých Romů určených k deportaci

Romové kočovní byli do Transnistrie deportováni všichni. U Romů usedlých se přistoupilo k vytvoření užšího soupisu. Ze sečtených v květnu 1942 měli být deportováni jen ti, kteří byli „trestáni za zločiny a jakékoliv přestupky, recidivisté, kapsáři, vlakoví, jarmareční a jiní drobní zloději, tak jako všichni, u kterých máte podezření, že se živí krádežemi. Výše zmiňovaní budou deportováni spolu s rodinou. Rodinou se rozumí žena a nezletilé děti. Situace zletilých mužů bude posuzována samostatně.“²⁶⁶ Do 3. srpna 1942 pak měly být vypracovány soupisy Romů do této kategorie zařazených. „Ti, kteří jsou mobilizováni nebo mobilizovatelní, budou, podobně jako jejich ženy a děti, zapsáni na zvláštní soupisy (...)“²⁶⁷, na jejichž základě pak měli být internováni v pracovních táborech na území Rumunska.²⁶⁸

Dalo by se předpokládat, že počet Romů na nových seznamech bude menší, popřípadě totožný s výsledkem sčítání z 25. května 1942. Ve dvaceti osmi případech však byl oproti květnovému sčítání nahlášen větší počet Romů.²⁶⁹ „Na seznam byli zapisováni lidé, kteří jinde nebyli bráni v potaz; pouhá skutečnost, že rodina Cikánů byla chudá, byla interpretována jako dostatečný důvod k deportaci. Nechyběly případy, kdy byli všichni Cikáni z jedné lokality považováni za nežádoucí a někdy byli všichni nebo téměř všichni deportováni. Policejní nebo četnická akce měla na některých místech charakter opravdového „očištění“ místa od Cikánů. Takové excesy pořádkových orgánů byly zařazeny bukurešťskými úřady do kategorie „zneužití“ a částečně byly napraveny, a sice v tom smyslu, že dotyční Cikáni obdrželi oznámení o repatriaci; někteří z nich byli i repatriováni.“²⁷⁰ Oba soupisy byly z nedostatku přesných instrukcí prováděny na základě momentálního úsudku úředníků, a ne nutně na základě příslušnosti k rozkazem definované skupině.

²⁶⁴ ANDJ Suceava, fond Prefektura județului Cămpulung, dosar 19/1942, f. 4 copie, dact. in: Achim 2004a: 15-16

²⁶⁵ ANDJ Suceava, fond Prefektura județului Cămpulung, dosar 19/1942, f. 4 copie, dact. in: Achim 2004a: 30

²⁶⁶ INSHR, RG 25.010, reel 18, IRJ, dosar 126/1942, f.3 orig., dact.

²⁶⁷ Tamtéž

²⁶⁸ Od tohoto záměru se později upustilo a tito Romové měli být deportováni do Transnistrie. Tato deportace se již neuskutečnila.

²⁶⁹ INSHR, RG 25.010, reel 18, IRJ, dosar 126/1942, f.20-20v. orig., dact.

²⁷⁰ Achim 2004c: 213

20. srpna 1942 byly známy výsledky užšího soupisu, přičemž byly započaty přípravy na deportaci těchto 12 497 nekočovných nemobilizovatelných Romů označených za „trestané a nebezpečné pro veřejný pořádek“²⁷¹ do Transnistrie.

6.2.2. Inventarizace majetku a odvedení Romů z jejich domovů

Deportace měla být provedena po železnici. Na hlášení o ukončení deportace kočovných Romů a jejich přesném počtu Antonescu připsal: „Ať začnou s těmi dalšími Cikány podle instrukcí, které jsem dal.“²⁷² Tento rozkaz k započetí druhé fáze deportací obdržel Vrchní četnický inspektorát 25. srpna 1942. 31. srpna 1942 bylo už známo přesné datum začátku akce, které bylo stanoveno 12. září 1942.

Romům bylo povoleno si s sebou vzít pouze jedno zavazadlo o váze, kterou jsou schopni sami unést. Případný další majetek měl být předán orgánům, které provedly jeho inventarizaci. „Zbýlý movitý a nemovitý majetek bude inventarizován. Inventarizaci provedou úřední orgány - na venkově radnice, ve městech policie - a bude spolu s protokoly ponechán ve správě Národního centra pro rumunizaci“²⁷³.²⁷⁴ Ze vzniklé situace často profitovali místní úředníci, kteří od Romů skupovali vše možné za směšné ceny. V případě, že Romové nic nevlastnili, učinili prohlášení, které stvrdili svým podpisem či otiskem prstu. Při předávání majetku byl pořízen v několika exemplářích protokol obsahující seznam toho, co dotyčný vlastnil. Jeden exemplář byl určen dotyčným.

Dalším krokem nezbytným k vykonání deportace bylo shromáždění všech Romů na jednom místě, kde došlo k jejich zapsání na seznamy. Ne ve všech oblastech se při tom postupovalo stejně. Ve městě Pitești byli dle hlášení Četnického oddílu Argeș Romové informováni předem, aby si připravili zavazadla a jídlo na pět dní, přičemž nesměli opouštět místo trvalého bydliště. Inventarizaci majetku provedla místní policie a protokoly předala Národnímu úřadu pro rumunizaci²⁷⁵ při prefektuře okresu Argeș. Zatýkáni Romů mělo provést sto strážníků a jejich tři velitelé, ke kterým se posléze přidalo ještě sto vojáků se čtyřmi důstojníky. V noci z 10. na 11. září začalo odvádění Romů. Akci popsal major Niculescu následovně: „Ve 24 hodin elektrárna rozsvítila veřejné osvětlení v ulicích města (které je v zatemňovací zóně), v jednu hodinu 11. září 1942 začaly síly určené k provedení akce simultánně shromažďovat Cikány podle seznamů vyhotovených policií. Shromažďování doprovázely určité potíže, a to kvůli tomu, že

²⁷¹ INSHR, RG 25.010, reel 18, IRJ, dosar 126/1942, f.32-32v. orig., dact.

²⁷² INSHR, RG 25.010, reel 18, IGJ, dosar 126/1942, f. 9 orig., dact.

²⁷³ Centrul Național de Românizare

²⁷⁴ INSHR, RG 25.010, reel 18, IGJ, dosar 126/1942, f. 136 orig., dact.

²⁷⁵ Oficiul Național de Românizare

Cikáni podle svých zvyklostí křičeli a tomuto opatření se protivili. Díky energickému zásahu vojáků z přiděleného oddílu však bylo možno operaci provést za příznivých okolností a bez incidentů.²⁷⁶ Operace trvala do odpoledních hodin dne 11. září 1942. Zajímavý byl přístup místních strážníků, který vypovídá mimo jiné i o propojenosti života Romů s okolním obyvatelstvem. Je patrné, že se nejednalo o izolované jedince žijící na okraji společnosti. „U veřejných strážníků jsme zaznamenali nedostatek autority, jelikož jsou místní a s Cikány usazenými ve městě již před dlouhou dobou se znají. Pokud bychom nepožádali o pomoc vojenské posádky, nemusela by se operace zdařit.“²⁷⁷

Přesto je však nejen z hlášení patrná agresivita, kterou pro odvedení místní orgány v Pitești používali. Noc z 10. na 11. září 1942 popisuje i jeden z pamětníků: „Večer nás přišla sebrat německá hlídka spolu s četníky, zabouchali pažbou na dveře tak silně, že je div nerozbili a v tom, co jsme měli na sobě, nás vyhnali ven. Nepovolili nám vzít si s sebou víc než tři kilogramy, takže hrnec, pánev a kotlík na kukuřičnou kaši, nic víc. Bylo nás šest, máma, táta, tři sestry, Maria, Florica, Leana a já. Odvedli nás na pastvinu, kde jsme zůstali tři dny s přidělem 300 gramů chleba na den.“²⁷⁸

Dle pamětníků byli Romové zatýkáni za využití momentu překvapení i v Bukurešti. V noci k nim přijela policie, nařídila, aby si zabalili zavazadla a odvezla je. Takovýto způsob vystěhování Romů z hlavního města byl plánován od samého počátku. Místní orgány tak pravděpodobně chtěly předejít panice nebo jiným možným obtížím, které by s sebou mohly deportace za bílého dne přinést. Podobným způsobem postupovali i v jiných větších městech, jako byly například Jasy nebo Constanța. Takto popisuje srpnovou noc, kdy přišla policie, Ștefan Moise z Jasů: „(...) v jednu hodinu v noci přišli do domu policisté a řekli mi, ať se obléknu. „Jak se jmenuješ?“ „Moise.“ „Ona je kdo?“ „Manželka.“ „Moje sestra.“ „Honem!“ „Oblečte se a sbalte si zavazadlo!“²⁷⁹ Do zavazadla si Romové sbalili to nejnutnější, co měli. Dle instrukcí měli být upozorněni, aby si vzali stravu na pět dní. Předpokládalo se však, že ne všichni toho budou schopni. Příděl chleba jim měl být po dobu transportu zajištěn.

V některých oblastech byli pravděpodobně z důvodu zajištění klidného průběhu akce Romové obelháváni. Při shromažďování je policisté ujišťovali, že tam kam je vezou, budou mít všeho dostatek. Anuța Brânzan z Roșiori de Vede vypovídá: „Policie nás obelhala. Řekla mámě, aby nic nebalila, aby s sebou nic nebrala, že nebudeme strádat, ale že nás odvedou někam, kde nám

²⁷⁶ ANIC, fond IGJ, dosar 127/1942, f. 265-267 in: Achim 2004a: 247-250

²⁷⁷ Tamtéž

²⁷⁸ Rozhovor s Anghelem Nedeleou (*1929), pořizen v roce 2006 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 211

²⁷⁹ Rozhovor se Ștefanem Moiseem (*1923), pořizen v roce 1991 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 57

dají vše, co máme tady. Že nás deportují z vlasti, ale že nám tam dají, že budeme mít vše nezbytné. Ať nic nebere, že tam všechno budeme mít."²⁸⁰ Díky takovému dezinformacím se dokonce někteří deportace vehementně dožadovali.

Romové byli shromažďováni v bývalých židovských školách či jiných objektech nebo prostranstvích, kde byli zapisováni na seznamy a poté odvezeni na nádraží. Nákladními vlaky pak byli za nelidských podmínek deportováni do Transnistrie.

6.2.3. Cesta do Transnistrie

Z Rumunska bylo směrem na hraniční přechod Tighina vypraveno devět vlaků s nákladními vagony. Vlaky označené písmeny E 3 až E 11 byly doprovázeny několika sty vojáky. Každý vlak pak měl svého velitele, který zajišťoval úspěšný průběh nastoupení, cesty a předání na hraničním přechodu. Vlaky se skládaly z celkového počtu 316 vagónů. Kromě speciálních vlaků E 3 až E 11 byly vypraveny další 3 vlaky, které měly transportovat celkem 259 Romů vypravených četnickými oddíly Hoțin, Tighina a Ismail.

Vrchním četnickým inspektorátem bylo určeno devět hlavních tras, na kterých se postupně k vlakům připojovaly vagony naplněné Romy. To lze pro představu demonstrovat na cestě vlaku E 5, který vyjížděl ze západní části Rumunska z města Temešvár směrem k přechodu Tighina. Z Aradu byly přivezeny 4 nákladní vagony Romů, které byly připojeny k deseti vagonům z Temešváru. K těmto 14 vagonům se později připojily 2 vagony v Lugoji, 2 v Caransebeș, 1 v Herculane, 5 v Orșově, 1 v Turnu Severinu, 4 ve Filiași dovezené z Târgu Jiu, 10 v Craiově, 2 ve Slatině. Celý vlak tak čítal 41 vagonů, kterými mělo být přepraveno 1 624 Romů, a byl doprovázen 64 strážníky.²⁸¹ Každý vlak měl také svého velitele v podobě důstojníka, který měl za pomocníka jednoho poddůstojníka. Ač byl počet strážníků oproti počtu deportovaných velmi malý, docházelo dle dokumentů jen výjimečně k útěkům.

Romové na tuto cestu vzpomínají jako na velké utrpení. Mnozí z nich si na nádraží uvědomili, že něco není v pořádku. Jiní stále doufali, že se budou mít v Transnistrii lépe. Romové byli přepravováni za nelidských podmínek. Mnozí z pamětníků vypovídají o tom, že nedostali celou cestu nic k jídlu, ve vagoněch byli namačkáni a neměli dostatek vzduchu. Cesta trvala několik dní, mnohé z vlaků měly značné zpoždění. Lidé byli hladoví, žízniví a ve velké nejistotě, co se s nimi bude dál dít.

Vlakem z Bukurešti cestoval Iustinian Badea, jehož otec byl v době, kdy ho s matkou odváděli, na frontě: „V září nás bez milosti vzali a naházeli jak mrtvou zvěř do vlaku s velkými vagóny, kterými se převážely krávy. Zavřeli nás, abychom neutekli, ani dýchat se tam nedalo. Byli jsme

²⁸⁰ Rozhovor s Anuťou Bránzan (*1934), pořizen v roce 1999 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 111

²⁸¹ INSHR, RG 25.010, reel 18, IGJ, dosar 126/1942, f. 27-29 orig., dact

tam namačkání jeden na druhém, hlava na hlavě, nemohli jsme udělat ani krok. Byli tam i nemocní lidé, kteří umírali, někteří na astma, jiní zimou nebo hladem. Mnoho jich tam zemřelo. (...) Vlak jel dva dny v kuse. Poté, co jsme dojeli do Tighiny, vlak asi na dvě hodiny zastavil. Máma chtěla jít koupit do nedaleké tržnice meloun, abychom zahnali hlad a žízeň, ale nenechali ji. Po dvou, třech hodinách, kdy jsme se nadýchali čerstvého vzduchu, nás opět naložili do vlaku smrti.“²⁸²

O tom, že lidé po cestě umírali, podávají svědectví i další pamětníci. V oficiálních dokumentech o takových úmrtích zmínky neexistují. Vzhledem k tomu, že Romů jelo z nejrůznějších důvodů²⁸³ do Transnistrie více než bylo uvedeno na seznamu, nemuseli se velitelé vlaků při předávání zabývat případnými ztrátami na životech. V jednom z dokumentů je naopak uvedeno, že se po cestě narodilo několik dětí. Někteří lidé se ukrývali ve vlcích, aby mohli doprovázet svou rodinu, jiní dokonce jeli na vlastní náklady do Tighiny, kde se ke svým Romům připojili. Ačkoliv existovaly jmenné soupisy, je velmi pravděpodobné, že kontrola při předání neprobíhala na základě jmen zapsaných na seznamu, ale na základě celkového počtu Romů na přechod Tighina dopravených.

Mnozí vypovídají o tom, že vlak nezastavoval na vykonání fyzické potřeby, čehož strážníci využívali k šikanování Romů: „Bylo to moc těžké. Potřebovali jsme si dojít na záchod, ale nesměli jsme. Hlídka nám to nedovolila. My, děti, jsme měly nočník. Jeden dospělý ale povídá: „Už to nevydržím! Potřebuju na záchod! Co mám dělat? Děti si můžou dojít tady. Ale já? Dospělý člověk. Nechte mě vystoupit, abych si došel na záchod.“ Přítomná hlídka na to odvětila: „Hele, nechám tě, ale budu počítat, nevím, kolik sekund.“ K čemuž dodala: „Jestli se nestihneš, do té doby vrátit, zastřelím tě! Na místě tě zastřelím!“ Takové to bylo utrpení!“²⁸⁴ Ioan Marin deportovaný tak jako Iustinian Badea z Bukurešti popisuje, jak vypadal vagon a jakým způsobem se snažili vypořádat s nedostatečným množstvím přestávek: „(...)u někoho jsme našli kladivo a dláto - někteří si vzali nářadí, aby mohli tam, kam jedou, pracovat - a udělali jsme na dvou místech v rohu vagonu díru, kudy lidé močili a vyhazovali výkaly. Vyrobili jsme i dvě zástěny, aby nebyli ti, co je používali, vidět. Ale i tak tam byl nepopsatelný zápach, lidé u sebe měli i zkažené jídlo, rajčata, okurky, jablka. Zápach se linul i z našich těl, protože bylo léto. Bylo tam k udušení. Vagon měl sice okna, taková ta okna s mřížemi, ale otvor byl

²⁸² Priboi 2006: 15-16, celý rozhovor viz Příloha č. 4

²⁸³ Viz níže

²⁸⁴ Rozhovor s Anuťou Brânzan (*1934), pořizen v roce 1999 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 114-115

příliš malý. Nakonec jsme asi za tři, čtyři nebo pět dní dojeli na hranici do Tighiny.“²⁸⁵

Vlaky s Romy byly předány na přechodu Tighina a rumunská posádka se vracela zpátky do vlasti. Umístění usedlých Romů měl, podobně jako u Romů kočovných, na starosti Četnický inspektorát Transnistrie.

6.2.4. Deportace v rozporu se seznamy k vysídlení určených Romů

Mezi Romy i majoritním obyvatelstvem již po první deportaci kočovných Romů začaly kolovat nejrůznější zvěsti pozitivního i negativního rázu. Usedlí Romové se s Romy kočovnými často neztotožňovali, mysleli si, že díky poctivé práci je podobný osud potkat nemůže. Ioan Marin vzpomíná, jak jim Rumuni říkali: „Až vás povedou do Transnistrie, to teprve uvidíte, že si Antonescu usmyslel vás vypudit ze země! Slyšeli jste, že byl vydán rozkaz, že budou shromažďovat Cikány a posílat je do Transnistrie!“²⁸⁶ Minimálně v některých částech Rumunska tak existovalo o nepříznivé situaci povědomí. Z pozdějších reakcí majoritního obyvatelstva i samotných Romů²⁸⁷ je však patrné, že si vážnost vzniklé situace začali uvědomovat teprve v době deportace, zejména pak po jejím dokončení.

V některých oblastech Rumunska se naopak šířila pozitivní zpráva, že Romové dostanou půdu a domy a zlepší si tak své životní podmínky. Taková situace nastala ve městě Craiova v jižním Rumunsku, kde dezinformace pozitivního charakteru úplně převrátila původní plán deportací. Romové chtěli být deportováni, čehož se někteří vehementně dožadovali a používali nejrůznějších záminek, aby se do vlaku E 8 mířícího do Transnistrie dostali. Takto o průběhu deportace informuje jeho velitel:

I) Kvůli zvěsti, která se v oblasti rozšířila, a sice že se v Transnistrii přiděluje půda, rozhodli se po poradě Cikáni k tomu, že odjedou všichni, i ti co mají právo, i ti co ho nemají. Velitelé četnických oddílů se tomu samozřejmě postavili na odpor, plníce striktně rozkaz Vrchního četnického inspektorátu. V takové situaci Cikáni využili jiných způsobů, a sice:

a) Oznámení zločinů a přestupků, k jejichž spáchání se přiznali. Cikáni se přiznali k tomu, že spáchali ten či onen neodhalený zločin, který byl někdy i zinscenován, jen proto, aby byli zapsáni do kategorie „určený k vystěhování“.

b) Zinscenování fingovaných sňatků. Jednalo se o zvláštní fenomén, který v Transnistrii zcela vysvětloval přítomnost Cikánů mobilizovatelných

²⁸⁵ Rozhovor s Ianem Marinem, pořizen v roce 2001 in: Natasá, Varga 2001: 606

²⁸⁶ Rozhovor s Ioanem Marinem, pořizen v roce 2001 in: Natasá, Varga 2001:602

²⁸⁷ Tomuto tématu je věnována celá další kapitola.

i mobilizovaných. Když bylo podle seznamu sestaveného velitelem stanice²⁸⁸ oznámeno rodině mobilizovaného Cikána, že musí zůstat, začala žena naříkat a prohlašovat, že za mobilizovaného není vdaná a že chce jet za svými rodiči. Jelikož většina Cikánů neuzavřela sňatek oficiálně, nemohly jim v tom četnické oddíly zabránit, neboť starostové ve svých odpovědích uváděli, že o sňatcích neexistují úřední doklady a že žijí v konkubinátu. Tyto zinscenované sňatky se praktikovaly s nepoctivým úmyslem s cílem dostat do Transnistrie i mobilizované Cikány v případě, že měl družku nebo měl v té době propouštěcí rozkaz. Tato skutečnost způsobila cestou mnoho nepříjemností, neboť se mi stalo, že se mi na nádražích hlásili cikánští vojáci, kteří chtěli do Transnistrie doprovodit svou rodinu, která byla ve vlaku, s tím, že oznámili příslušné jednotce, že se tam jeho rodina nachází. To jsme samozřejmě nemohli připustit, protože jsme obdrželi jasný rozkaz. Mnozí se tajně dostali do vlaku a schovávali se v něm.

U mobilizovatelných Cikánů byla situace odlišná, avšak i tady se projevoval nepoctivý úmysl na obou stranách. Mobilizovatelný Cikán radil své ženě, aby prohlásila, že za něho není vdaná, a aby odjela s rodiči. Později za ní odjel běžným vlakem nebo přišel za mnou, abych ho do vlaku vzal.

Pokud jsme ho odmítli, což bylo přirozené, propašoval se do vlaku a snažil se schovat.

Kvůli těmto okolnostem lze vysvětlit, proč je počet uvedený Četnickým inspektorátem Transnistrie o 115 osob vyšší než počet uvedený ve sčítacích na seznamech (1960 nahlášených oproti skutečným 1845 uvedených v seznamech). Počet v seznamech je vyšší než původní počet uvedený četnickým oddílem Vrchního četnického inspektorátu.

II. Naskytly se i případy, kdy jsme byli nuceni vystěhovat i Cikány mobilizovatelné, ba dokonce válečné invalidy, a to z následujícího důvodu: jelikož se všichni Cikáni rozhodli opustit vlast, a to zejména z toho důvodu, že kolovala zvěst, že budou veškeří Cikáni vystěhováni, začali několik dní před tříděním prodávat vše, co měli. Přes veškeré rozkazy, jež nám dal velitel Četnického oddílu, se tomu nedalo zabránit. Takto jsme se ocitli v situaci, kdy jsme museli vystěhovat i válečné invalidy, neboť manželka všechno prodala a odjela za rodiči, zatímco invalida tu zůstal, čímž se stal společensky nebezpečným, neboť nemohl žít z ničeho jiného než z krádeží a jiných zločinů.²⁸⁹

Jmenné seznamy deportovaných pravděpodobně nekorespondovaly se seznamy lidí k deportaci určených, v mnohých lokalitách neodpovídal ani

²⁸⁸ Šef de post

²⁸⁹ ANIC, fond IGJ, dosar 126/1942, f. 213-214v. orig., ms. in: Achim 2004a: 307-310

jejich počet, což bylo nutné nějak vysvětlit. Lze se dohadovat, do jaké míry odpovídá tato výpověď skutečnosti. Žádný z pamětníků dobrovolný odjezd nepopisuje, ale v dobových dokumentech se deklarace Romů o takovém odchodu objevují. Podobné situace však bez pochyby nastaly. Hlášení o větším počtu lidí, než bylo uvedeno v seznamech, podávali i další velitelé vlaků, nakonec tomu odpovídá i konečný počet deportovaných.

Naprosto odlišná situace pak nastala v okrese Timiș-Torontal, kde velitel místního četnického oddílu major Ioan Peșchir osobně prověřoval každý případ Roma, který měl být deportován. Po tomto důkladném prověření dospěl k názoru, že v souladu se všemi předchozími nařízeními bude deportováno pouze 78 z 346 Romů určených k deportaci. Klasifikoval tak sedm kategorií Romů, kteří deportováni nebudou. Včetně rodinných příslušníků bylo 76 osob mobilizovatelných, 6 osob ve výkonu trestu, 14 osob nebylo trestáno, 6 osob bylo vlastníky majetku a nepředstavovali tak přítěž pro obec, 2 měli zaměstnání v obci, 1 osoba byla hluchoněmá a 163 osob bylo mimo domov, což vysvětluje tím, že tito lidé odjíždějí každé jaro do Starého království, kde si vydělávají podomním obchodem a různými řemesly na živobytí. Celkem tak bylo od deportace do Transnistrie uchráněno 268 Romů.²⁹⁰ Tento čin dokazuje, že pokud existovala vůle, bylo možné minimálně část Romů od deportace uchránit. Ioan Peșchir věděl, kam mají být tito Romové posíláni a mohl je tak záměrně chránit. Udělal to však velmi chytře v souladu s vydanými nařízeními, aby jeho čin nemohl být napaden. Uvedl rovněž dva důvody, proč velitelé stanic²⁹¹ zapsali Romy na seznamy chybně. Prvním byla averze vůči Romům, druhým bylo nepochopení rozkazů, na jejichž základě byl seznam vytvořen.²⁹² Je pravděpodobné, že se stejná pochybení vyskytla i v jiných oblastech, kde však k důkladnému prověření osob před jejich deportací nedošlo. Ioan Peșchir však rovněž mohl být přísným plnitелеm rozkazů, což v tomto případě mělo pozitivní důsledky.

Romové určení v druhé fázi k deportaci nebyli tak jednoznačně definovatelní jako Romové kočovní, celá operace tak byla doprovázena velkým počtem omylů. Jako třetí názornou situaci lze uvést případ četnického oddílu Arad, která měla deportovat 58 Romů, z nichž 15 jich nemohlo být z různých důvodů deportováno. Nahradila je tak 19 Romy, kteří se evakuace dožadovali.²⁹³ Z dostupných materiálů je zřejmé, že se nejednalo o ojedinělý případ.

²⁹⁰ INSHR, RG 25.010, reel 18, IGJ, dosar 126/1942, f. 221-222 orig., dact

²⁹¹ Șef de post

²⁹² INSHR, RG 25.010, reel 18, IGJ, dosar 126/1942, f. 221-222 orig., dact

²⁹³ ANIC, fond, dosar 126/1942, f. 233-235, orig., dact. in: Achim 2004a: 216-219

6.2.5. Ukončení druhé fáze deportací

Z výše uvedeného lze konstatovat, že existovalo mnoho faktorů, které zapříčinily, že byli do Transnistrie deportováni Romové, kteří buď nebyli určeni ani jedním ze seznamů k deportaci, nebo byli - díky nepochopení rozkazu či negativnímu vztahu úředníků k nim - na seznam zapsáni, aniž by do jedné z kategorií spadali. Je tak patrné, že ačkoliv bylo k deportaci dle užšího soupisu určeno 12 487 Romů, v mnoha případech tyto osoby nekorespondovaly s osobami reálně deportovanými. Celkový počet deportovaných v druhé fázi deportací byl o 689 osob vyšší než počet osob k deportaci určených.

Druhá fáze deportací proběhla v podstatně kratším časovém úseku než fáze první. Od 12. do 20. září 1942 bylo deportováno dle oficiálních záznamů Vrchního četnického inspektorátu 13 176 usedlých Romů, z nichž polovinu tvořily děti.²⁹⁴ Tito byli označeni za nemobilizovatelné nekočovné Cikány nebezpečné pro veřejný pořádek. Do 9. října bylo po pro puštění z vězení deportováno dalších 69 Romů.²⁹⁵

Ačkoliv bylo v plánu s deportacemi pokračovat a deportovat přinejmenším všechny Romy sečtené v květnovém sčítání, od dalších hromadných deportací bylo nakonec upuštěno. 14. října 1942 informuje Ministerstvo vnitra Vrchní četnický inspektorát o rozhodnutí Rady ministrů: „(...)do Transnistrie nebude už poslána žádná kategorie Cikánů, ať už jde o Cikány kočovné, kteří zde zůstali, nebo o Cikány se záznamem v trestním rejstříku. Nicméně pokud se jedná o nevystěhované Cikány, kteří představují nebezpečí pro veřejný pořádek, zažádejte laskavě ministerstvo o jejich vystěhování, které bude provedeno podle výše uvedených předpisů.“²⁹⁶

Celkový počet oficiálně deportovaných kočovných a usedlých Romů byl na počátku října 24 686, přičemž jejich počet během dalších téměř patnácti měsíců ještě narostl. Pozdější deportace nebyly hromadného rázu jako předchozí dvě, jednalo se spíše o deportace malých skupin či individuální. Historik Viorel Achim odhaduje, že celkový počet deportovaných Romů překročil číslo 25 000.²⁹⁷ Přesný počet deportovaných však pravděpodobně nebude nikdy znám. Jak při první, tak i druhé deportaci byly Romové do seznamů uváděni dosti chaoticky. Mohlo se pravděpodobně i stát, že někteří Romové deportovaní do Transnistrie na žádném ze seznamů nefigurovali.

²⁹⁴ INSHR, RG 25.010, reel 18, IGJ, dosar 126/1942, f. 204-205, 203 orig., dact.

²⁹⁵ INSHR, RG 25.010, reel 18, IGJ, dosar 126/1942, f. 204-205, 203 orig., dact.

²⁹⁶ ANIC, fond IGJ, dosar 121/1942, f. 337-338 orig., dact. in: Achim 2004a: 286-289

²⁹⁷ Achim 2004a: XIV

7. Reakce na deportace Romů do Transnistrie

Deportace Romů do Transnistrie se setkaly s určitým nepochopením a projevy nesouhlasu, a to jak mezi majoritním obyvatelstvem, tak jimi samotnými. Romové byli v meziválečném období, podobně jako v době předchozí, součástí rumunského ekonomického systému i společenského života. V některých způsobech obživy, jako byla například hudební produkce, zastávali dokonce monopol. V mnohých vesnicích byli nepostradatelnými řemeslníky či nádeníky. V meziválečném období a v prvních letech války neexistovala tak hluboká sociální propast mezi většinovým obyvatelstvem a Romy, jakou lze pozorovat dnes. Jejich životní podmínky byly minimálně v rurálních oblastech velmi podobné.

Deportace byly zaměřeny především na kočovné Romy a ty Romy usedlé, kteří byli sečtení zvláštním sčítáním z roku 1942. Nikdo však nemohl vědět, nebudou-li následovat deportace další. Jak je patrné z předchozích kapitol, byly podobně jako sčítání i deportace prováděny na základě úsudku místních úředníků. Pro některé z nich stačilo k deportaci pouze to, že je rodina chudá. Na seznamy byli zapsáni Romové, jejichž příbuzní nebo oni sami bojovali v I. světové válce nebo i aktuálně na frontách pod prapory rumunské armády. Někteří Romové byli odvedeni nedopatřením, aniž by na soupisech figurovali, jiní dobrovolně odešli se svými rodinami nebo za vidinou lepší budoucnosti ovlivněni zvěstmi, které se o Transnistrii šířily.

Romové byli sice z dnešního pohledu diskriminovanou skupinou meziválečného Rumunska, nebyli však nenáviděni jako Židé, proti kterým byla vedena dlouholetá nevraživá kampaň nejen ze strany extrémně pravicových organizací, politických stran a tisku. To, že osud Romů a jejich situace nebyla vždy úplně lhostejná jak místním autoritám, tak obyčejným občanům ani v meziválečném období, lze demonstrovat i na případu „výběrčího finančních prostředků“ pro romskou Unii. Z policejního hlášení z roku 1937 je patrné, že se místní policie zajímala o to, kdo je muž, který od tamějších chudých Romů vybírá peníze a slibuje jim lesy, kostel, školu apod. Zároveň se dozvídáme, že na zlepšení situace Romů byli ochotni přispívat i místní rumunští vesničané.²⁹⁸

Zastání ze strany řadových občanů, ale i významných osobností, se Romům dostalo i v době transportů do Transnistrie. Nejednalo se o ojedinělé případy a rumunské orgány takové stížnosti značně zaměstnávaly. Stěžovali si i samotní Romové. Vojáci, jejichž rodiny byly deportovány, invalidé z I.

²⁹⁸ Arch.St.București, Prefectura Poliției Capitalei, dos. 123/1933, f.105 in: Natasă, Varga 2001: 232-233

světové války, Romové, kterým v době, co byli za prací, odvezli do Transnistrie rodinu apod.

7.1. Reakce majoritní společnosti na deportace Romů do Transnistrie

Reakce na deportace ze strany neromské populace byly různého charakteru. Různorodé bylo i spektrum lidí, kteří je jakkoliv oficiálně i neoficiálně komentovali. Byli mezi nimi obyčejní lidé z měst i vesnic, statkáři, členové armády, úředníci státní správy, intelektuálové apod. Politici zůstali k této záležitosti v podstatě chladní, jediný, kdo vyjádřil nesouhlas a nechopení, byl významný rumunský politik I. C. Brătianu. Ačkoli byli Romové pravoslavného vyznání, zastání ze strany církve, která je v Rumunsku tradičně silnou a vlivnou autoritou, se jim dle dostupných dokumentů nedostalo.

Pozornost ze strany majoritní společnosti byla upřena téměř výhradně na Romy usedlé. V souvislosti s kočovnými Romy se objevily spíše stížnosti na nesprávné uvedení na soupis nebo vyjádření statkářů, že jsou na jejich polnostech nezbytně potřební pro sezónní zemědělské práce.²⁹⁹ Je logické, že ač byli pro společnost užiteční i oni, jejich absence nebyla pocítována bezprostředně, jak tomu bylo u Romů usedlých, v jejichž případě se strhla vlna protestů, jak ze strany jich samotných, tak ze strany majoritního obyvatelstva.

Informace o deportaci kočovných Romů se mezi obyvatelstvem velmi rychle rozšířila, nicméně místo deportace zůstávalo v přísném utajení. Minimálně z počátku nebylo jasné kam a za jakým účelem jsou odváděni. O probíhajících deportacích se dozvěděl i kapitán v záloze N. Dogaru z Târgu Jiu, který žádá jménem celé městské části Obreja, aby zdejší Romové byli mezi prvními deportovanými. Navrhuje pak vytvoření jedné vesnice v okrese, kam by byli umístěni na práci a kde by byli pod přísnou kontrolou.³⁰⁰ Takováto žádost je v dostupných materiálech ojedinělá. Drtivá většina reakcí zaslaných na nejrůznější úřady byla opačného charakteru.

Při druhé fázi deportací byla již destinace veřejně známa, mnohým docházelo, co se děje, a logicky tak v celé společnosti vznikaly obavy. Rumuni si měli možnost uvědomit nebezpečí, které jejich romským sousedům hrozilo. Od druhé poloviny září tak začaly na nejrůznější místa státní správy přicházet reakce na změnu společenského klimatu. V mnoha případech se jednalo ze strany majoritního obyvatelstva o zastání. K zmiňovaným obavám přispělo i sčítání z konce září, které mělo určit početní stav Romů

²⁹⁹ I zde se však spíše jednalo o chybné zařazení a Romové byli polokočovni nebo dokonce s trvalým bydlištěm v obci.

³⁰⁰ ANIC, fond DGP, dosar 188/1942, f.203-203v. orig., dact. in: Achim 2004a: 69-70

na území tehdejšího Rumunska. Mnozí si ho však vykládali jako přípravu na další vlnu deportací.

Jak z měst, tak i z venkova přicházely prosby, aby „jejich“ Romové nebyli deportováni. Majoritní obyvatelstvo se zde zastává konkrétních osob či menších komunit, nikoli Romů jako skupiny. V mnohých případech si lidé uvědomili nepostradatelnost romských řemeslníků či zemědělských dělníků. Na konci září tak například zasílají obyvatelé Craiovy na Prezidium Rady ministrů dopis, v němž žádají, aby nebyl deportován do Transnistrie místní romský tesař, který je nejen nepostradatelný řemeslník, ale také slušný a poctivý člověk:

„(...) v našem okolí se nenachází žádný řemeslník - tesař, kterého tu nezbytně potřebujeme, ať už na drobné opravy, jež se na střeších domů mohou vyskytnout, tak na jejich kompletní pokrývání. V případě, že bude Ștefan I. Gâdea s rodinou poslán za účelem kolonizace, zůstane celá čtvrť, ve které jmenovaný bydlí, bez řemeslníka v oboru tesařství. Navíc se zmiňovaný vždy choval ve čtvrti tak, že si nikdo v minulosti ani nyní na jeho chování ve společnosti, ve které dotyčný žije, nestěžoval. Členové jeho rodiny, skládající se z manželky a dvou dětí, které jmenovaný Ștefan Gâdea naučil stejnému řemeslu, se v našem středu nechovali jako Cikáni. Možná se chovali dokonce lépe než mnozí pokrevní Rumuni. Nikdo nikdy neviděl, že by členové této rodiny byli předvoláni (...) kvůli tomu, že by se dopustili nějakého trestného činu či přestupku.“³⁰¹

Na deportace nebylo nahlíženo pouze z hlediska nepostradatelnosti konkrétních romských řemeslníků či s projevy lítostí. Patrná byla rovněž snaha upozornit na možný negativní dopad na širší rumunskou veřejnost. Obavy byly na místě především v značně etnicky nehomogenní rumunské části Transylvánie. V informativní notě napsané policií v městečku Sighișoara se odráží nejen dobový pohled na Romy, ale i jejich vnímání v teritoriálním a politickém kontextu tehdejší doby.

„V řadách rumunského obyvatelstva způsobilo příslušné opatření znepokojení a dalo vznik různým názorům a komentářům. Z toho, o čem se v užších kruzích diskutuje, vyplývá, že ve Starém království jde o opatření odůvodněné, jež z praktického, ekonomického i právního hlediska přichází vhod. V Sedmihradsku však, pokud jde o národní zájmy, by přesídlení Cikánů mohlo být pro toto území při případném plebiscitu nepříznivé, jelikož je známo, že Cikáni nebyli nikdy považováni za zvláštní menšinu, nýbrž za Rumuny.

³⁰¹ ANIC, fond DGP, dosar 188/1942, f.257-257v. copie., dact. in: Achim 2004a: 240-241

Posílení početním stavem Cikánů si Rumuni mohli v minulých volbách zajistit většinu hlasů a takto se oproti ostatním menšinám dostat do vedoucích pozic.

Nedávno přijaté opatření způsobilo, že se Cikáni loajalitě projevované rumunskému obyvatelstvu odcizují.“³⁰²

Sedmihradská inteligence se v tomto duchu vyjadřovala i v jiných městech, přičemž požadovala větší obezřetnost při dalších deportacích. Romy označovali za Rumuny a báli se zvratu v etnickém rozložení místní společnosti ve svůj neprospěch. Sasové³⁰³ by pak mohli ovládnout vedoucí pozice v místní samosprávě, což by znamenalo ztrátu vlastní suverenity. Deportace pravoslavných věřících, kteří se nijak zvlášť neproviňují proti obyvatelům ani státu, dalo rovněž záminku ke strachu majoritního obyvatelstva o sebe sama. A to nejen ztrátou politické suverenity, ale i fyzického přemístění rumunských obyvatel na území dále na východ z důvodu uvolnění prostoru pro Němce.

„V určitých kruzích se hovoří o tom, že by opatření mohlo mít i další následky, pro nás ne zrovna příznivé, neboť by mohlo být vnímáno jako začátek odsouvání některých národů na východ pro zajištění většího prostoru pro jiný národ ze západu.

Mezi Rumuny tedy kolují zvěsti a existují obavy, že po případném vysídlení všech Cikánů a Židů by do Transnistrie mohli být přesídleni i Rumuni. Namísto těchto národů by měli přijít Němci. Tyto koncepty nucené migrace některých národů byly Němci rovněž inspirovány.“³⁰⁴

Deportace usedlých Romů skýtala rovněž mnoho příležitostí pro spekulanty, kteří se na této tragedii snažili obohatit. Tato skutečnost byla zaznamenána jak ze strany úřadů, tak ze strany pamětníků. Lokální úředníci se snažili ze situace profitovat v zásadě dvojím způsobem. Byly zaznamenány případy možnosti se vykoupit u místního úředníka z transportu. To bylo nabídnuto například Rudarům, kteří zaplatili 100.000 lei a zároveň to však oznámili úřadům. V následném šetření deklarovali, že se nic takového nestalo. Podobné případy jsou zaznamenány v některých oblastech Rumunska i po druhé fázi deportací. Pod hrozbou deportace vybírali někteří úředníci od Romů peníze, kterými se měli z transportu vykoupit. (str. 262)

³⁰² ANIC, fond DGP, dosar 189/1942, p. 87 orig., dact. in: Achim 2004a: 214-215, Celé znění textu viz Příloha č.2

³⁰³ Reakce maďarské menšiny na daný problém nejsou známy.

³⁰⁴ ANIC, fond DGP, dosar 189/1942, p. 87 orig., dact. in: Achim 2004a: 214-215

Četnická legie Argeş upozornila na to, že takové chování není v souladu s žádným rozkazem a že se jedná o trestný čin.

Druhý způsob obohacování se na deportacích Romů do Transnistrie spočíval ve skupování movitého i nemovitého majetku. Vzhledem k tomu, že Romové neměli při druhé fázi deportací dostatek času na likvidaci či zajištění svého majetku, prodávali ho často za velmi nízkou cenu členům komise, která majetek sepisovala. Po druhé vlně deportací a sčítání z konce září, šířili někteří obyvatelé Rumunska záměrně paniku, že brzy přijdou deportace další. Někteří Romové pak ze strachu, že nebudou mít možnost včas svůj majetek prodat (domy, dobytek atd.), rozprodávali vše za velmi nízké ceny. O podobných případech svědčí nejen dobové dokumenty, ale i vlastní výpovědi Romů:

„No, Rumcu Marinescu³⁰⁵ řekl mému strýci: „Antonescu vás pošle do Transnistrie, v téhle zemi nezůstane jediný Cikán. Pokud mi prodáš dům, zařídím tobě a tvým příbuzným, abyste šli do nějaké bližší oblasti blízko Alexianova vládního paláce, aby ti byla v případě nouze poskytnuta pomoc. Dostaneš od Rusů traktory, dají ti půdu, bude z tebe velkostatkář.“ A jak vám říkám, takovéhle zvěsti kolovaly a můj strýc mu opravdu dům prodal, aby pro něho tu službu udělal.“³⁰⁶

S takovými praktikami některých obyvatel nesouhlasil starosta města Târgoviște, který zaslal dopis na rumunské Ministerstvo vnitra, v němž líčí, jakým způsobem probíhalo sčítání na konci září 1942. Popisuje, jak na vzniklou paniku obratně reagovali spekulanti, kteří se snažili z dané situace profitovat. „Při příležitosti zatýkání „cikánů“ potulných, soudně trestaných nebo podezřelých ze zločinů, došlo mezi Cikány a těmi, o kterých lze tak usuzovat podle barvy pleti, ke značnému rozvášnění. Při této příležitosti policie rovněž učinila tzv. sčítání statistické povahy. Avšak způsob, jakým výkonné orgány tuto statistiku provedly, měl z morálního hlediska značné nedostatky, neboť jim bylo oznámeno, že jsou do sčítacích seznamů uváděni za účelem jejich zatčení a poslání do Transnistrie. Z tohoto důvodu vznikla obrovská panika, jež zapříčinila přerušování ekonomických aktivit města - mnoho kvalitních řemeslníků již nevykonává své řemeslo, mnozí bohatí Cikáni prodávají pod cenou majetek. Objevují se spekulanti a další, kteří na vzniklé situaci vydělávají. Prodávaný majetek je podhodnocován. Navíc kritéria, podle nichž se provádělo sčítání, mají

³⁰⁵ PD: Dle Ioana Marina se jednalo o nepokrevního příbuzného guvernéra Transnistrie Gheorghe Alexiana. Příbuzenství spočívalo na bázi křtu.

³⁰⁶ Rozhovor s Ioanem Marinem in: Natasă, Varga 2001:603

řadu nedostatků. V první řadě neexistuje jiné přesnější rozlišovací kritérium než barva pleti, odkud pramení celá řada omylů.“³⁰⁷

Starosta města je dodnes osoba vlivná a minimálně na lokální úrovni velmi uznávaná. I tento dopis lze vnímat jako akt zastání se Romů, a to ze strany státního úředníka, který nechtěl jen nečinně přihlížet tomu, co se v jeho městě děje. Policie města Târgoviște jeho nařčení odmítla a obvinila ho, že dopis poslal jen proto, aby se Romům zalíbil.

Zneklidnění z deportací panovalo i v armádních kruzích. Jednotky hlásily, že jim denně chodí stížnosti od zneklidněných romských vojáků. Velitelé jednotek i řadoví vojáci mohli jen těžko pochopit, jak může být deportována rodina někoho, kdo bojuje za svou vlast. Bylo požadováno vysvětlení „podle jakých kritérií byli rodiny kočovných Cikánů odváděni a zdali bylo vzato v potaz, že mají rodinné příslušníky vykonávající vojenskou službu.“³⁰⁸ Některým romským vojákům bylo umožněno opustit na čas jednotku za účelem vyřešení tohoto nepochopitelného „omylu“. Zastání přišlo i od řadových vojáků. Kočovní Romové byli po opakovaných návrzích nakonec z armády vyloučeni, zatímco usedlí Romové v ní zůstali do konce války.

Podpory se Romům dostalo i od dalších vlivných obyvatel tehdejšího Rumunska. 16. září 1942, tedy v době, kdy probíhala druhá fáze deportací³⁰⁹, vyjádřil hluboké nepochopení nad vzniklou situací v meziválečném období významný rumunský politik, poslanec, krátce i ministr financí a předseda Národní liberální strany³¹⁰ I. C. Dinu Brătianu. V otevřeném dopise, adresovaném samotnému Antonescovi, upozorňuje na ekonomickou důležitost Romů, jejich příslušnost k pravoslavné církvi, ale i na to, že jsou to plnohodnotní občané Rumunska. Jednalo se v podstatě o ojedinělou reakci ze strany politických elit. Jaký měl tento dopis vliv na rozhodnutí maršála Antonesca o zastavení dalších masových deportací Romů do Transnistrie lze jen těžko odhadnout. Brătianu však nepřímou říká, že maršál Antonescu nese za deportace plnou zodpovědnost.

Pane maršále,

poté, co podle německého vzoru došlo k pronásledování a vyhánění Židů a lidí stejného náboženského vyznání z Bukoviny a Besarábie, začínají se dnes zavádět velmi přísná opatření také proti Cikánům. Ti jsou násilím odvlékáni ze svých domovů a zaplombovanými vlaky posíláni do Transnistrie tak, jak se již stalo ve městě Pitești. Nikdo účel tohoto pronásledování nechápe. Dobře víte, že tito rumunští občané nebyli do dnešních dnů zvláštnímu zacházení

³⁰⁷ ANIC, fond DGP, dosar 189/1942, f. 209-209v. copie, dact., f. 205 copie, dact. in Achim 2004a:238-239

³⁰⁸ INSHR, RG-25.010, reel 19; IGJ, dosar 130/1942, vol. I, f. 5, copie, dact.

³⁰⁹ deportace usedlých Romů

³¹⁰ Partidul Național Liberal

podrobení. Jsou stejně jako Rumuni pravoslavného vyznání a zastávají v naší zemi důležitou ekonomickou úlohu v podobě zručných řemeslníků, podkovářů a kovářů, kotlářů, cihlářů, zedníků nebo zemědělských dělníků a nádeníků. Mnozí z nich jsou drobnými živnostníky, obchodníky, mlékaři atd. Téměř všichni hudebníci v naší zemi jsou Cikáni a žádná lidová slavnost se neobejde bez jejich účasti. Najednou je úřady nutí, aby odešli ze země, ve které se narodili a ve které žili jejich předkové, ze země, pro kterou jako praví Rumuni prolévali ve vojenské službě krev. Na počátku zimy jsou povinni během několika hodin opustit své domácnosti, ze kterých si nesmějí odnést víc než 20 kg oblečení a osobních věcí. Starci, ženy a děti jsou posíláni za hranice do neznámých končin, ve kterých jejich život ztrácí smysl. Nač taková krutost? Čím se tito chudáci provinili? Jaký z jejich vyhnání plyne užitek? Má snad rumunský stát, navíc teď, za války, přebytek řemeslníků a dělníků, je snad rumunský stát přelidněný, aby bylo žádoucí obětovat tak velký počet jeho občanů? Nemohu uvěřit tomu, že se tato opatření rodí z iniciativy nebo s vědomím Vůdce státu. Z tohoto důvodu se obracím na Vás, abyste těmto perzekucím, které nás vrhají v dějinách lidstva o několik staletí zpět, učinil přítrž. Pomyslete na to, co by se stalo v sovětském Rusku, kdyby jeho vedení následovalo našeho příkladu a deportovalo Rumuny z Transnistrie do Turkestánu nebo na Sibiř a posílalo zpět do Rumunska rumunské občany vyhnané současným režimem.

S projevem nejhlubší úcty, Constantin I. C. Brătianu³¹¹

Brătianu svými slovy dokázal velmi trefně upozornit Antonesca na nebezpečí, které by za hranicemi Rumunska mohlo hrozit rumunskému lidu. Antonesca zajímal osud Rumunů v zahraničí a ve své představě homogenizovat rumunský lid zacházel k realizaci odstěhovávání cizinců a na jejich místo přivezení etnických Rumunů. Tento dopis byl cenným politickým aktem určeným širokému publiku. Představuje tak jednu z mála intervencí ve prospěch Romů jako skupiny. „Předáci Národní rolnické strany³¹² v čele s Iuliem Maniem vyjádřili s protestem Dina Brătiana solidaritu, což svědčí o politickém významu tohoto dopisu.“³¹³

Zastání se Romům dostalo i od některých umělců. Hudebník George Enescu se u Antonesca zastal romských muzikantů, přičemž prohlásil, že pokud odvede-li romské muzikanty do Transnistrie, půjde tam i on. I v tomto případě se jedná o projev solidarity a obrovské lidskosti.³¹⁴

³¹¹ Ionescu 2000: 117

³¹² Partidul național țărănesc

³¹³ Achim 2004c: 218

³¹⁴ ANIC, fond DGP, dosar 194/1942, f. 4 orig., dact. in: Achim 2004a: 330-331

Je patrné, že majoritní obyvatelstvo k deportacím usedlých Romů nepřístupovalo pasivně. Pomineme-li pokusy obohatit se na deportovaných, zaznívaly především hlasy těch, kteří s deportacemi nesouhlasili. Ať už se báli o ztrátu suverenity, svou budoucnost nebo projevovali čistý nesouhlas s deportováním konkrétních rodin, zaměstnávali tak značně místní úřady. I výše uvedené politické zastání mělo pravděpodobně svou hodnotu. V dostupných materiálech nejsou známy případy, že by majoritní společnost úřady za postup vůči Romům oceňovala. Na závěr lze konstatovat, že rumunská společnost s rozhodnutím maršála Antonesca deportovat Romy do Transnistrie vyjádřila jasný nesouhlas.

7.2. Stížnosti deportovaných Romů a jejich rodinných příslušníků

Už v době první fáze deportací se začali ozývat i samotní Romové, kteří nesouhlasili jak se zapsáním na soupisy pod označením kočovní, tak s odvedením do Transnistrie. Stížnosti přicházely od deportovaných rodin vojáků, kteří bojovali na frontě v uniformě rumunské armády, nebo byli dokonce invalidé z I. světové války. Podobně jako tomu i u majoritní společnosti, zintenzivněly romské reakce a zasilání nejrůznějších stížností teprve po deportaci Romů usedlých. Najednou začali mizet jejich sousedé, příbuzní. Z některých oblastí přicházejí informace o již zmiňované panice, která mezi Romy vypukla.

Ozývali se Romové označení za kočovné i nekočovné a každý z nich žádal to, co považoval za nutné pro svou aktuální situaci. Objevovaly se nejen žádosti, aby nebyli dotyční posláni do Transnistrie, ale rovněž prosby o posláni za rodinou, která byla deportována. Žádalo se o navrácení do vlasti nebo o vystavení povolení k přivezení rodiny z Transnistrie zpět domů. Stížnosti byly adresovány na různá místa, a to od místní samosprávy, lokálních četnických stanic, přes Ministerstvo vnitra, Prezidium Rady ministrů až po samotného maršála Iona Antonesca nebo krále Mihaie I.

Romové neměli tak jako Židé vlivné osobnosti a reprezentanty či spolky, které by v době páchání zločinů vůči jejich národu intervenovaly. Mnozí z Romů nebyli vzdělaní, neuměli číst ani psát. Míra analfabetismu byla v té době velmi vysoká i v majoritní společnosti. Jedinými oficiálními reprezentanty byli lidé, kteří stáli v čele meziválečných romských organizací, u nichž také někteří hledali zastání. V otázce deportací se tak snažila intervenovat *Asociația Uniunii Generale a Romilor din România* pod vedením Gh. Niculesca, která v září roku 1942 zaslala dopis ne příliš vlivnému králi Mihai I. Tato stížnost byla jediným zastáním se Romů jako skupiny, ač je nutné připustit, že v ní není zmínka o Romech kočovných. Pod textem je podepsán generální tajemník N. Niculescu a výkonný předseda G. Niculescu.

V Ý S O S T I

Asociace Romů v Rumunsku, uznaná právnická osoba, pod vedením pana Gh. Niculesca, výkonného předsedy, se sídlem v Bukurešti, Piața Sf. Anton č. 10, se obrací na Vaši Výsost, krále všech nás Rumunů, ke které se obrací veškeré naše naděje, která vždy měla pochopení pro strasti národa a které si v nejhlubší úctě dovoluujeme sdělit následovné:

Rodiče, manželky a děti Romů, kteří jsou na frontě, ať už jde o invalidy či ostatní, si do naší asociace denně přicházejí stěžovat na to, že mají být přesídleni z Rumunska. Mnohé rodiny už byly ze svých hospodářství násilně vystěhovány a poslány do Transnistrie.

Většina Romů je v současné době na frontě, kde bojuje za naši drahou Vlast, Krále a Vůdce a za vítězství Svatého kříže nad nepřáteli, a jejich rodiny se nacházejí v jasně definovatelné majetkové situaci s jasným bydlištěm, žijící již dlouhou dobu ve vlastních domech, a jsou vlastníky půdy, obchodníci, řemeslníky, hudebníky atd., atd. Bezezbytku plní své povinnosti vůči Vlasti, nejsou soudně trestáni. Tito Romové se narodili v Rumunsku, jsou pokřtěni a oddáni podle křesťanských zvyklostí. Bojovali i v předchozích válkách, Romové a jsou již po staletí asimilovaní s národem rumunským:

Uctivě vás žádáme, abyste nás vzal pod Svou královskou ochranu, jelikož máme v dobrou vůli a ve spravedlnost Vaší Výsosti veškerou důvěru, a přikázal zrušení těchto opatření, jež do duší všech Romů přinášejí pouze bolest a beznaděj.³¹⁵

Tímto dopisem se úřady zaobíraly, přičemž ve své odpovědi argumentovaly tím, že nebyli deportováni jiní Romové, než ti specifikovaní v již zmiňovaných soupisech. Stížnost Asociace tak byla z jejich strany považována za „nepodloženou, neboť vyplývá z obav, že by mohli být ohroženi jiní Romové nebo se záměrem trochu pomoci situaci Romů obecně“³¹⁶ Úřady vnímají toto zastání tak, že se týká pouze Romům usedlých, nesečtených ve speciálním květnovém sčítání. Neuvedení kočovných Romů si vysvětlují jako souhlas s tím, jak v jejich věci rumunské autority postupují. Celou stížnost tak považují za výraz neoprávněného strachu.

Za povšimnutí stojí i adresát výše uvedené stížnosti. *Asociația Generală a Romilor din România* sídlící v hlavním městě adresovala tento dopis králi, o němž se dle pamětníka žijícího v době války v Bukurešti tradovalo, že s deportacemi nesouhlasí. Snad i proto hledali Romové zastání právě u něho.

³¹⁵ ANIC, fond DGP, dosar 191/1942, f. 9copie, dact, f. 13copie, dact. in: Achim 2004a: 142-143

³¹⁶ ANIC, fond DGP, dosar 189/1942, f. 96-96v. orig., dact. in: Achim 2004a: 258

„Říkalo se, že je Antonescu rozhodnut nás deportovat všechny, že už učinil určité formality, celou řadu opatření, avšak bez souhlasu Jeho Výsosti Mihaie I. a jeho matky, královny Eleny. Mnoho lidí tohle neví, protože jsou mladí a nemají zdání o tom, co se tenkrát dělo. Kdo byl pro naše vyhlazení a kdo byl proti. Proti byl král Mihai I. Nechtěl souhlas podepsat. Řekl jasně: „Cikáni jsou dobří i špatní. Je to národ nevzdělaných lidí, kteří si neumějí uspořádat svůj život, ale i oni jsou občany této země, i oni chodí do války, a proto se jim nesmíme takto odplácet.“ O tomhle jsem slyšel, že řekl král Mihai I. Nikde jsem to nečetl, lidé o tom ale mluvili, protože i tehdy byli lidé jako můj strýc Constantin, který měl přítele Runca Marinesca, Alexianova příbuzného. Tehdy kolovaly v řadách těch nešťastníků různé zvěsti, různé informace.“³¹⁷

Romové měli respektované osobnosti, které se těšili určitému úctě ve své komunitě či v dané oblasti. Jeden z Romů, který se označil za „romského inspektora“ žádal na konci září 1942 Antonesca o sdělení, co bude s Romy z okresu Timiș-Torontal, kteří žijí po deportacích v nejistotě. Ta je umocňována šířením paniky ze strany místní německé menšiny. V jeho textu se odráží jak reakce Romů na transporty, tak i to, jaké zprávy se nesly o jejich dalším osudu. Nejen zde se dozvídáme o reakci Romů na negativní zvěsti, které někteří i záměrně šířili.

Pane MARŠÁLE,

Já, níže podepsaný Gligorie Nucu, bytem v Temešváru, ul. 3 August č. 29, Vám z titulu romského inspektora zasílám tuto

ŽÁDOST,

na jejímž základě Vás uctivě žádám o laskavé přikázání podřízeným orgánům, aby přesným, jasným a nezpochybnitelným způsobem podaly vysvětlení o tom, v jaké situaci se Romové v tomto okrese nacházejí. Tuto žádost Vám zasílám z následujících

DŮVODŮ [:]

Z důvodu plánovaného transportu Romů do Transnistrie se všichni Romové nacházejí v nejisté situaci. Jelikož jim nikdo nesdělí, jak se věci mají, prodávají Romové svůj nemovitý majetek za směšnou cenu, a svá

³¹⁷ Rozhovor s Ioanem Marinem in: Natasá, Varga 2001:604

hospodářství takovým prodejem likvidují. Takto se tito lidé materiálně ničí a z dobrých hospodářů budeme mít lidi bezvýznamné, lidi bez práce.

Tito lidé, kteří žijí v nejistotě a nevědí, v jaké situaci se nacházejí, si neopatřují nezbytné zásoby na zimu, čímž se pro stát v jejím průběhu stanou jen další přítěží. Pro to, aby se mohli tito lidé zásobit na zimu, je nezbytné jim situaci vysvětlit, a myslím si, že je to i v našem zájmu.

Němci šíří poplašné zprávy o tom, že budou odvedeni i oni, Romové, tak, jako Židi. Těmito zprávami způsobují paniku mezi obyvatelstvem, které je dezorientované a rozvášněné.

Aby se předešlo likvidaci hospodářství, abychom neměli přes zimu obyvatelstvo bez zásob a pro uklidnění romské populace, Vás uctivě žádám o laskavé schválení mé žádosti a příkázání podřízeným orgánům, aby co nejrychleji podaly vysvětlení o tom, v jaké situaci se Romové v tomto okrese nacházejí.

V nejhlubší úctě, Gligorie Nucu

Váženému panu Maršálu a Vůdci státu³¹⁸

Kromě těchto dvou intervencí se ze strany Romů za širší skupinu nikdo nepostavil. V dalších případech se jednalo o stížnosti užší komunity nebo individuálního rázu. Mnozí Romové byli před deportací upozorněni, že si mají připravit zavazadlo na cestu a rovněž za nimi přicházely komise, které sepisovaly jejich majetek. Ne všichni usedlí Romové tak byli odvedeni v noci za využití momentu překvapení. Proto první stížnosti Romů začaly přicházet již v průběhu druhé fáze deportací. Ozývat se začali ti, kteří vytušili nebezpečí, nebo jednoduše nechtěli opustit místo, kde se narodili a žili celý svůj život. Eva Bârcea z obce Şura Mare napsala 9. září 1942 stížnost adresovanou starostovi města Sibiu. Nesouhlasila se stanoviskem velitele četnické stanice³¹⁹ ze své obce, jenž ji zapsal na seznam lidí, kteří budou posláni do Transnistrie. Nenalézá jediný opodstatněný důvod, pro který by měla být vypovězena z místa, kde se narodila. Nebyla nikdy trestána, je majitelkou domu, na živobytí si vydělávala poctivou prací a její zdravotní stav navíc deportaci neumožňuje. Stížnosti vyhověno nebylo.³²⁰ Žádosti a stížnosti podobného charakteru nejsou ojedinělé.

Jak už bylo uvedeno v předchozí kapitole, včasné upozornění na deportaci vyvolalo u Romů i opačnou reakci. Někteří se začali deportací dožadovat. Jejich důvody byly různé. Vzhledem k neinformovanosti ohledně

³¹⁸ ANIC, fond PCM, dosar 202/1942, f. 289 orig., dact. in: Achim 2004a: 236-237

³¹⁹ şef al postului de jandarmi

³²⁰ USHMMA, RG-31.004M, reel 6; OA, fond 2242, opis 1, delo 1912, f. 112 orig., dact. in: Achim 2004: 184-185

cesty za hranice Rumunska a pozitivním zvěstem, které se v některých oblastech mezi Romy rozšířily, objevily se tak například žádosti o zapsání na seznam deportovaných s vidinou lepšího života. Někteří úředníci obelhávali Romy sliby, že dostanou dům a půdu, na které budou moci hospodařit. Další motivací k dobrovolnému odchodu často byla snaha nepřetrhat rodinné vazby a následovat své příbuzné. Dvaadvacetiletá Romka Margareta Alexandru z Bacău oznamuje dobrovolný odchod do Transnistrie, aby tak mohla i se svými dětmi následovat rodiče a nezůstala do doby, než se vrátí její muž z fronty, sama.

P R O H L Á Š E N Í

Níže podepsaná Margareta Dumitru Alexandru, věk 22 let, žena v domácnosti, vdaná za Dumitru Alexandra, toho času na frontě u oddílu pro odposlech telegrafu Oděsa³²¹, mající dvě děti, Emila, 4 roky, a Nouricu, 1 rok, bytem v Bacău, ul. Basarabiei, č. 48, prohlašuji následovně:

Přeji si jít se svými rodiči Grigorem a Ileanou Duduianovými kamkoliv budou vystěhováni. Následuji své rodiče spolu se svými dětmi, Emilem, 4 roky, a Nouricou, 1 rok, dobrovolně, neboť do doby, než se vrátí můj manžel z fronty, nechci zůstat v Bacău sama.

Toto prohlašuji a svým podpisem stvrzuji.³²²

Přicházely také stížnosti od deportovaných a jejich příbuzných, kteří zůstali v Rumunsku, tak dokonce od těch, kteří bojovali na frontě, a jejich rodiny byly mezitím poslány do Transnistrie. Mezi vojáky na frontě nebo jinde v armádě byli Romové kočovní i usedlí, a jejich znepokojení bylo oprávněné. Vojenské jednotky dostávaly denně stížnosti od romských vojáků, jejichž rodiny byly deportovány jen proto, že jsou Romové.³²³ Kočovní Romové byli nakonec z armády propuštěni a posláni do Transnistrie. Rodinám usedlých Romů nasazujících život za svou vlast měli být v Transnistrii zajištěny lepší podmínky pro život, což se v některých případech i stalo. Mnozí z vojáků zjistili nepřítomnost své rodiny v místě bydliště až ve chvíli, kdy přijeli domů na dovolenou a nikoho tam nenašli. To byl případ vojína Baldovina Garvily, který ve své stížnosti guvernérovi Transnistrie popisuje nejen, jak žili s rodinou před válkou a v jakém stavu ji našel

³²¹ Servicul de capturi telegrafice Odesa

³²² USHMMA, RG-25.004M, reel 14; ASRI, FD, dosar 9721, f. 113 copie, dact. in: Achim 2004a: 192

³²³ USHMMA, RG-25.003M, reel 148; AMAN, fond Marele Stat Mjor – Secția I Organizace-Mobilizare, dosar 2695, f. 288-288v. orig., dact. in: Achim 2004: 263

mezi řekami Dněstr a Bug, ale i svůj vztah k Rumunsku. Patrný je i vliv dobové antikomunistické propagandy.

Pane guvernére,

níže podepsaný voják Baldovin Gavrilă, ročník 1923, z obce Ghelbecioaia, okr. Mehedinți, od 1. května mobilizován doplňovacím velitelstvím³²⁴ Turnu Severin a přidělen polní nemocnici Červeného kříže č. 382 Razdelnaia.

V ponížené úctě Vás žádám, abyste laskavě rozhodl o následujícím:

Dne 27. září 1942 jsem dostal od jednotky dvacetidenní dovolenou.

Po příjezdu domů, do výše zmiňované obce, jsem nenalezl rodinu, tj. manželku a sedm dětí.

Hospodářství bylo v dobrém stavu, o rodině jsem se však dozvěděl, že ji odvezli do Transnistrie, jelikož jsem původem Cikán.

Následovně jsem odjel za rodinou do Transnistrie. Nalezl jsem ji v obci Colonica, okr. Oceacov, podokres³²⁵ Varvarovca, v nepopsatelné situaci. Nemalé bylo moje rozčarování, když jsem rodinu našel v takovémto zbídačeném stavu, a to zejména proto, že v Rumunsku jsme měli z čeho žít, nebyli jsme kočovnými, nýbrž usedlými Cikány s krásným hospodářstvím, v obci patřící k těm lepším.

Jsem mobilizován od počátku války, bojuji za svou vlast, jsem Rumun a přeji si jako Rumun zemřít.

Se slzami v očích Vás, pane Guvernére, žádám, abyste laskavě svolil, aby byla moje rodina poslána zpět do rodné země, kde mám všechno, aby nemusela zůstat tady, v místě, kudy prošlo bolševické peklo, a kde se bojím o holý život.

Jak se můžu dál radovat ze života s vědomím, že má žena a děti se utápějí v té nejhorší bídě, zatímco u nás, v naší drahé zemi, za kterou bojuji a budu bojovat do posledního dechu, by se dalo dobře žít.

V naději, že má ponížená žádost bude schválena a že vyslechnete poslední přání Rumuna, nikoli potulného Cikána, přijměte, pane maršále, projev mé nejhlubší úcty.

V ponížené úctě

+ Baldovin G.

Váženému panu guvernérovi Transnistrie

Oděsa³²⁶

³²⁴ Cercul recrutare

³²⁵ plasă

³²⁶ USHMA, RG-31.004M, reel 6; OA, fond 2242, opis 1, delo 1912, f. 8-9 orig., ms. in: Achim 2004a: 296-297

Stížnosti rodin, jejichž členové sloužili v rumunské armádě, nebo byli dokonce na frontě, jakož i stížnosti vojáků, byly pravděpodobně nejen pro úřady těmi nejpálčivějšími. Oficiálně se tvrdilo, že jsou do Transnistrie přesídlováni pouze problémoví Romové. Stížnosti však chodily a o nespokojenosti Romů nacházejících se v této absurdní situaci podávaly zprávy i vojenské jednotky. Úřadům tak nezbývalo než se jimi zabývat. Kočovní Romové byli z armády vyloučeni a posláni za svými rodinami do Transnistrie. Toto opatření velmi pravděpodobně souviselo právě s projevovanou nespokojeností dotyčných vojáků.

Vlna stížností, která se na nejrůznější instituce navalila, nenechala úřady nečinnými. Stalo se pravděpodobně něco, co nebylo v plánu, co nikdo nepředpokládal. Důvodem takového počtu stížností byl i chaotický průběh druhé vlny deportací, a to především na některých místech. Mnohdy se příliš nedbalo na to, kdo bude deportován, důležité bylo to, aby alespoň částečně odpovídal určený počet. Pozitivní zvěsti nebo snaha nerozdělit se od vlastní rodiny zapříčinily, že dobrovolně odcházeli lidé, kteří na seznamech nebyli vůbec uvedeni. Na mnohé stížnosti úřady oficiálně reagovaly a snažily se prověřit jejich opodstatněnost.

V prosinci 1942 ustavilo rumunské Ministerstvo vnitra tři komise, které se zabývaly prověřováním stížností usedlých Romů. „Vrchní četnický inspektorát vyčíslil počet hlav rodin stěžovatelů a zaslal tabulky příslušným legiím a policejním útvarům, aby prošetřily, jsou-li prohlášení, jež Cikáni podali, odůvodněná, a na základě toho pak učinily ve spojitosti s žádostmi o repatriaci rozhodnutí.“³²⁷ Bylo prověřeno 1 623 stížností týkajících se 7 298 lidí, z nichž 311 bylo uznáno za oprávněné. Na základě tohoto šetření tak mělo být navráceno do vlasti 1261 osob. „Ne všechny tyto osoby byly repatriovány. Deportovaným Cikánům, kteří měli členy rodiny na frontě nebo bojovali v protisovětské válce nebo v letech 1916–1918, byly poskytnuty přinejmenším papírově, některé materiální výhody oproti ostatním deportovaným.“³²⁸ Repatriace začaly probíhat už před ustanovením komise.³²⁹

Stížnosti kočovných Romů sloužících v armádě pravděpodobně značnou mírou přispěly k jejich vyloučení a posláni za rodinou.³³⁰ Z ostatních stížností byla část vyslyšena v pozitivním slova smyslu, a někteří se tak mohli vrátit zpět do Rumunska. Velký význam spočívá v aktivitě jak majoritního obyvatelstva, tak samotných Romů. Rumunská společnost dala jasně najevo, že s deportacemi nesouhlasí. Ať už byl důvodem strach o vlastní politickou suverenitu nebo zastání spočívalo v obyčejné lidskosti,

³²⁷ ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 64-65 orig., dact. in: Achim 2004b: 107-108

³²⁸ Achim 2004a: XIV

³²⁹ O repatriacích více viz kapitola č. 9.

³³⁰ Zde lze pro srovnání uvést, že Židé byli z rumunské armády vyloučeni 5.12.1940, tedy před deportacemi částí z nich do Transnistrie.

nezůstala vůči deportacím pasivní. Že za svá práva umí bojovat, ukázali i samotní Romové.

8. Transnistrie - na pomezí života a smrti

Umístění v Transnistrii měla v kompetenci místní správa, respektive úřady jí podřízené. Od počátku bylo v plánu lokalizovat Romy do nejvýchodnější části země, tedy do okresů hraničních s Ukrajinou, s níž přírodní předěl tvořila řeka Bug. Romové byli často za krutých podmínek odvedeni³³¹ do okresů Balta, Golta, Berezovca a Oceacov. Většina kočovných Romů pak skončila v okrese Golta, zatímco Romové usedlí se nacházeli převážně v okrese Oceacov. Podmínky na všech místech byly od počátku neslučitelné se životem. Místní autority nebyly na nové obyvatele připraveny - nedostatečné ubytování, minimální nebo žádná strava apod. Ačkoliv nebyla situace na všech místech totožná, lze konstatovat, že Romové v Transnistrii sváděli každodenní boj o holý život.

Transnistrie samotná byla velmi chudou oblastí, kde i mezi lokálním obyvatelstvem chyběly základní potraviny a životní podmínky místních obyvatel byly na velmi nízké úrovni. Pro ilustraci zde může posloužit popis místního dětského domova, jak ho zaznamenal v polovině prosince doktor Michelsohn:

„Při inspekci sirotčince a starobince v obci Bereschi jsem v první řadě objevil, v jak zbídačené situaci se jejich obyvatelé nacházejí. Děti jsou většinou nahé. Na 43 dětí připadá pouze 15 lůžek bez matrací, nemají polštáře ani přikrývky. Děti spí po čtyřech až pěti v jedné posteli na slámě a přikrývají se, čím mohou. V ložnici probíhá i výuka. Protože je dětem zima, zůstávají v posteli. V sirotčinci nemají stříhací strojek a děti se nekoupaly od té doby, co přestalo být teplo. Starobinec je vybaven veškerými lůžkovinami. Jak v sirotčinci, tak ve starobinci byly lůžkoviny i ošacení zbaveny parazitů.“³³²

Tento popis samozřejmě neodpovídá běžné situaci obyvatel Transnistrie, lze si na něm ale úroveň životních podmínek alespoň částečně představit. V jednom z hlášení se můžeme setkat s tím, že německý námořník prodal v Oděse místní obyvatelce čtyři páry ponožek - z dnešního pohledu bezvýznamný „majetek“ byl tehdy objektem zájmu. I to vypovídá o nedostatku, který zde ve všech směrech panoval. Chyběly rovněž potraviny, které si lidé nemohli sami vypěstovat.

Režim Romů v Transnistrii upravovalo rozhodnutí Iona Antonesca č. 3149³³³, pod které se rovněž podepsal guvernér Transnistrie Alexianu:

³³¹ Někteří pamětníci tento pochod na nazývají pochodem smrti. Více viz rozhovor s panem Iustinianem Badeou v Příloze č. 4.

³³² USHMMA, RG-31.008M, reel 4; NA, fond 2178, opis 1, delo 431, f. 20-21 orig., ms. in: Achim 2004b: 70-

72

³³³ ANIC, fond IGJ, DOSAR 130/1942, vol. I, f. 119-120 orig., dact. in: Achim 2004b: 54-56

čl. 1) Všichni Cikáni nacházející se na území Rumunska budou usazeni do vesnic ve skupinách po 150-350 podle potřeby a možností jejich využití na práci. Budou zde pod vedením jednoho z nich s povinností vykonat práci, která jim bude udělena a za kterou budou placeni stejně jako místní pracovní síly.

čl. 2) Četnické orgány spolu s pracovními úřady v jednotlivých rajónech³³⁴ přikročí k jejich zapsání podle povolání. Četnické oddíly spolu s okresními pracovními úřady³³⁵ budou shromažďovat údaje získané při zápisu a vyhotoví jejich početní stav podle okresů.

čl. 3) Všichni kvalifikovaní cikánští pracovníci budou využíváni v závislosti na jejich řemeslu v dílnách jak existujících, tak v těch, které se budou otevírat.

čl. 4) Cikáni, jichž nebude využito podle článku 3, vytvoří za asistence okresních prefektur pracovní oddíly, jimž bude velet jeden z nich. Těchto pracovních oddílů bude využito: při zemědělských pracích, řezání a hrubého opracovávání dřeva v lese, výrobě předmětů z neotesaného dřeva (lopat, košťat, proutěných košů, necek, lžic atd.), shromažďování kůží, žíní, sběru neželezných kovů, starého železa, papíru, hadrů a odpadů všeho druhu, sběru a čištění peří atd.

čl. 5) Dílny a pracovní oddíly budou působit pod vedením prétora³³⁶ a dozoru prefektů.

čl. 6) Všichni Cikáni ve věku 12-60 let bez rozdílu pohlaví jsou povinni v dílnách nebo vytvořených pracovních oddílech pracovat.

čl. 7) Nářadí a stroje nezbytné pro dílny obstará Ředitelství průmyslu³³⁷ a Ředitelství obchodu³³⁸.

čl. 8) Cikánům, jejichž produktivita v rámci takto organizované práce přesáhne normál, budou uděleny prémie ve výši 30% hodnoty přebytku vykonané práce.

čl. 9) Vedoucí skupin ve vesnicích jsou zodpovědní za přítomnost Cikánů, kterým velí, dozor pracovních skupin je zodpovědný za přítomnost členů příslušné skupiny v práci.

čl. 10) Všichni Cikáni, kteří opustí místo, které bylo určeno jejich bydlištěm, nebo zde nebudou přítomni, aniž by měli povolení prétora v rámci rajónu nebo prefekta v rámci okresu, nebo ti, kteří budou bezdůvodně nepřítomni v práci v dílnách nebo ve skupinách, ke kterým byli přiděleni, budou potrestáni tím, že budou internováni v kárném táboře, který bude v každém okrese zřízen.

³³⁴ Biroul de muncă raional

³³⁵ Oficiul de muncă județean

³³⁶ Pretor

³³⁷ Direcția Industriei

³³⁸ Direcția Comerțului

čl. 11) Správní ředitelství³³⁹, Ředitelství práce³⁴⁰ a Četnický inspektorát mají za úkol toto rozhodnutí vykonat.

Níže lze posoudit, do jaké míry bylo toto rozhodnutí naplňováno. Je nutné rovněž na tomto místě podotknout, že dokument byl podepsán až v polovině prosince 1942, tedy v době, kdy už zemřely stovky Romů v nelidských podmínkách a v prostředí nepřipraveném na jejich příchod. Lze se domnívat, že ponechání osudu bylo záměrným způsobem jak dosáhnout likvidace deportovaných Romů.

8.1. Životní podmínky - ubytování a strava

Podmínky se v jednotlivých okresech i vesnicích lišily. Po příchodu do Transnistrie byli někteří ubytováni ve vybudovaných zemljankách, jiní ještě nějakou dobu čekali na volném prostranství. Pochody do cílových stanic lidé popisují jako pochody smrti. Všichni byli hladoví. V průvodech se nacházeli nemohoucí starci, děti. Romům měla být při cestě i na místě zajištěna strava, realita však byla jiná. Neměli čím topit, někteří byli téměř nazí. Podmínky, ve kterých Romové v Transnistrii žili, byly velice kruté.

Na podzim 1942 zaznívalo v nejrůznějších dokumentech varování, že za takovýchto podmínek nemají Romové šanci přežít. Zpočátku byli většinou koncentrováni i po několika tisících na jednom místě. Navrhováno pak bylo, jejich rozstěhování po menších skupinách do více obcí. Takové opatření by Romům přineslo nejen možnost zajistit si stravu pomocí práce v kolchozech, na farmách nebo u místních sedláků, ale mohlo by i zabránit vypuknutí epidemií mezi velkým počtem lidí koncentrovaných na jednom místě. Pravděpodobně by rovněž panovala alespoň o něco klidnější atmosféra mezi místním obyvatelstvem. K takovýmto opatřením se později minimálně na některých přistoupilo. „Do jara roku 1943 byla však situace deportovaných dramatická ve všech ohledech. Zemřeli tisíce Cikánů. V podstatě k téměř všem ztrátám na lidských životech mezi rumunskými Cikány, kteří zažili Transnistrii, došlo v zimě 1942-1943.“³⁴¹

Speciální podmínky měly být zajištěny Romům, jejichž rodinní příslušníci bojují na frontě nebo bojovali v I. světové válce. Na konci listopadu 1942 V. Gorsky, prefekt okresu Oceacov³⁴², nařizuje, aby byl zajištěn speciální režim pro výše zmíněné Romy, přičemž jim měli místní

³³⁹ Direcția Administrației

³⁴⁰ Direcția Muncii

³⁴¹ Achim 2004a: XVII

³⁴² V. Gorsky byl prefektem okresu Oceacov do 1. dubna 1943, kdy byla vyřízena demise, kterou podal již na začátku září 1942.

obyvatelé pomoci tak, že jim dají otop v množství, které si mohou dovolit.³⁴³ Toto nařízení však pravděpodobně zůstala pouze na papíře.

8.1.1. Nastínění situace v okresech Oceacov a Berezovka jako ukázka života Romů v Transnistrii

Prefekt okresu Oceacov V. Gorsky ve svém memorandu týkajícím se deportací Romů do Transnistrie, které napsal 15. dubna 1945, uvádí, že byl informován guvernérem Transnistrie Alexianem o tom, že bude do jeho okresu posláno několik tisíc Romů. Gorsky ho měl upozornit na neexistenci ubytování a nedostatek dřeva. Dostalo se mu Alexianova ujištění, že dřevo na topení i vybudování zemljank bude poskytnuto. To se však nestalo. Gorsky rovněž uvádí, že do Oceacova přijelo v žalostném stavu během jediného týdne 15 000 Romů.³⁴⁴ Poté, co se dověděl o jejich přítomnosti, odjel se sám přesvědčit o vzniklé situaci: „Během jednoho týdne přišlo 15000 Cikánů. Velitel četnického oddílu mi po příjezdu prvních vlaků nahlásil, že Cikáni přijeli v nepředstavitelně zbídačeném stavu. Odjel jsem osobním vozem a cestou potkal velký počet skupin, jež mířily pěšky spolu s povozy do sovchozů. Bylo tam mnoho starců, mládeže a velmi mnoho dětí. Na povozech byli invalidé, starci nad 70 let, slepci, žebráci a smrtelně nemocní. Převážná většina z nich byla téměř nahá, oblečená do cárů hadrů. Hovořil jsem s nimi. Byli pobouření, křičeli a nadávali, protože byli vystěhováni ze svých domovů a poslání do Transnistrie. Mnohé ženy mi byly s to dokázat, že mají děti na frontě. Některým z nich na frontě zemřeli synové a manželé.“³⁴⁵

Dle jednoho z hlášení byli usedlí Romové v okrese Oceacov zpočátku umístěni do tří táborů. Jedním z nich byly ubikace v Alexandrudaru, kde vypadala situace pouhé dva měsíce po jejich příchodu na přelomu listopadu a prosince 1942 následovně:

„Po dobu, co byli v kasárnách v Alexandrudaru, žili Cikáni v nepopsatelné bídě. Nedostávali dostatečnou stravu. Ti, co byli schopni pracovat, dostávali 400 gramů chleba, děti a starci 200 gramů. Dále dostávali trochu brambor, zřídka solenou rybu, a to vždy ve velmi malém množství.

Kvůli špatnému stravování zhubli někteří Cikáni - a byla jich většina - tak, že z nich zůstali jen kostry. Zejména v poslední době umíralo každý den 10-15 Cikánů. Byli plní blech a vši. Nenavštěvoval je lékař, neměli

³⁴³ ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 37-38 copie, dact. in: Achim 2004b: 7-9

³⁴⁴ Z jeho odhadu je patrné, že o přesném počtu usedlých Romů deportovaných do Transnistrie neexistoval přesný záznam. Tento jeho osobní odhad potvrzuje již níže nastíněnou teorii o reálně větším počtu deportovaných, než je uváděno v oficiálních dokumentech.

³⁴⁵ USHMMA, RG-25.004M, reel 34; ASRI, FD, dosar 40010, vol. 59, f. 113-122 orig., ms. in Achim 2004 b: 495-500

léky. Jsou nazí, bez šatů. Prádlo a ošacení jim zcela chybí. Existují ženy, jejichž spodní část těla je v pravém slova smyslu nahá. Mýdlo nedostali od doby, kdy přijeli. Z tohoto důvodu se nemohli umýt a nemohli si vyprat ani tu jedinou košili, co mají.

Obecně lze říct, že je situace Cikánů hrozná, téměř nepředstavitelná. Kvůli bidě, ve které žijí, se z mnohých staly stíny, vyhlížející téměř divošsky. Tento stav je zapříčiněn špatným ubytováním a stravou, tak jako i zimou, ve které žijí. Kvůli hladovění, jemuž jsou vystaveni, začali děsit Ukrajince krádežemi. Jestliže někteří Cikáni v Rumunsku kradli, dělali to ze zvyku, zatímco tady začal krást i Cikán, který se doma choval čestně, neboť ho k tomuto ostudnému činu dovedl hlad.

Kvůli špatnému zacházení zemřelo do 25. listopadu tohoto roku 309 Cikánů. Na silnici Oceacov-Alexandrudar byla nalezena těla mrtvých Cikánů. Zemřeli hlady a zimou."³⁴⁶

Samotní Romové komentovali situaci v Alexandrudaru takto: „Bylo by lepší, kdyby nás postříleli, než aby nás dál drželi v tomhle stavu.“³⁴⁷ Z kasáren Alexandrudar byli krátce na to rozstěhováni do několika vesnic nacházejících se podél řeky Bug. V těchto vesnicích byli do jedné poloviny sestěhováni místní obyvatelé, do uvolněné části pak přišli Romové. Zaznamenány jsou i případy úplného vystěhování původních obyvatel z celé vesnice. Situaci, která byla v ubikaci Alexandrudar lze však generalizovat na popis většiny míst, kam byli Romové v Transnistrii umístěni. Nejen z tohoto dokumentu zaznívá následující varování: „Pokud se jim nedostane lidské stravy, zdravotní péče a léků, a některým i ošacení, nezačne úmrtnost Cikánů klesat, nýbrž stoupat. Čím větší bude mráz, tím více bude mrtvých.“³⁴⁸ Ke stejným závěrům dospěli i členové tří komisí ustanovených k prověření oprávněnosti deportace jednotlivých Romů.³⁴⁹ Ti prověřili situaci nejen v okrese Oceacov, ale i Berzerovce, a všichni shodně konstatují, že v daných podmínkách nemají Romové šanci na přežití.

Romům měla být zajištěna alespoň minimální strava. Podle zjištění všech tří komisí se však v obou okresech stávalo, že i několik dní nedostali vůbec nic. Prefektura okresu Oceacov³⁵⁰ mimo jiné nařídila, že mají Romové dostávat pravidelnou stravu v následujícím množství:

„Z přidělu ječmene příslušejícího státu bude ihned přiděleno množství nezbytné Cikánům pro výrobu chleba na 10-15 dní v každé vesnici. Ječmen bude ihned v nejbližším mlýně rozemlet, a to bez vybírání melného. Starosta

³⁴⁶ INSHR, RG – 25.010M, reel 19, dos. 130/1942, f. 128-131v. orig., dact.

³⁴⁷ INSHR, RG – 25.010M, reel 19, dos. 130/1942, f. 128-131v. orig., dact.

³⁴⁸ INSHR, RG – 25.010M, reel 19, dos. 130/1942, f. 128-131v. orig., dact.

³⁴⁹ O komisích a jejich výsledcích více viz následující kapitola.

³⁵⁰ Prefectura Județului Oceacov

obce je povinen místním obyvatelům nakázat, aby při výrobě chleba pro sebe upekli chléb i pro Cikány přivedené do vesnice.

Místní starosta rovněž Cikánům obstará nádobí nezbytné pro přípravu jídla. Starosta musí učinit taková opatření, aby cikánští předáci dostali chléb každé dva dny, a to vždy ráno v množství 400 gramů na osobu starší šesti let, 200 gramů na osobu mladší. Třikrát týdně a v neděli k obědu rovněž dostanou teplé jídlo. To budou v týdnu tvořit brambory, v neděli maso. Brambory a maso budou pocházet ze státního přídělů z obecních polí nebo z nejbližšího statku.³⁵¹

Jeden z komisařů však kontruje zjištěnou realitou: „Dospělí Cikáni dostávají 400 g ječmenné nebo kukuřičné mouky, děti 200 g. Nic jiného nedostali. Pokud umírají, tak hladý a zimou. Instrukce vydané vládou nejsou podřízenými respektovány. Od jejich příjezdu dne 22. 9. 1942 nedostali ani gram soli, a to přesto, že prefektura sůl v okrese Oceacov a v Trihati má. Cikáni nemají obvykle ani nádobí, ve kterém by si mohli jídlo připravit. Nemají už žádné peníze a proto, aby si mohli koupit potraviny, prodávají oblečení, které mají na sobě. 50 % z nich už na sobě nemá žádné ošacení.“³⁵²

Zoufalá situace panovala ve všech okresech, do kterých byli Romové deportováni. Bylo by určitě záslužné sledovat každou obec, lokalitu, okres jako zvláštní kapitolu. Výše uvedený popis okresu Oceacov však zde slouží k ilustraci životních podmínek na jednom příkladu. Trochu odlišná situace panovala například v okrese Golta, kam byla deportována většina Romů kočovných. Všimněme si zde alespoň několika zásadních rozdílů.

Kočovní Romové byli, na rozdíl od těch usedlých, ubytováni do zemljank na břeh řeky Bug. Jejich životní podmínky byli rovněž zoufalé. Epidemie tyfu a jiné nemoci, zima, hlad, nepředstavitelná bída, mučení, znásilňování, smrt všude kolem – s tím vším se kočovní Romové, tak jako Romové usedlí, každý den potýkali. Ne nadarmo nazvali Romové toto území Slzavým údolím. „Pro Romy byla Slzavým údolím v podstatě každá vesnice, osada, pole či údolí, kde byli umístěni v zemljankách bez oken a dveří, bez komína, bez dřeva na zatopení, bez nezákladnějšího vybavení, jen s hliněnými postelemi. Šlo o zemljanky podle rozkazu narychlo vykopané co nejbliže řeky Bugu, co nejbliže smrti. Poté, co byli oloupeni při odjezdu a při přechodu Dněstru, poté, co jim byli uloupeni koně, vozy a peníze, stali se Romové nevolníky rumunského státu, nevolníky transnistrijské vlády, kteří měli pracovat na poli v bývalých sovchozech, jež byly přeměněny na

³⁵¹ ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 37-38 copie, dact. in: Achim 2004b: 7-9

³⁵² ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 29-31 orig., dact., ms. in: Achim 2004b: 51-54

farmy rumunského státu, nebo v kolchozech - v sovětských kolektivních hospodářstvích, které rumunské okupační orgány moci nezrušily.“³⁵³

Na rozdíl od Romů usedlých zde konfiskace majetku pokračovala po příchodu k řece Bug. Byly jim zabaveny povozy a koně. Společná byla snaha použít Romy jako levnou pracovní sílu, násilí na nich páchané a zoufalství, ve kterém téměř dva roky žili.

8.2. Místní obyvatelé v nové realitě

Za účelem usídlit převážně nekočovné Romy byly vystěhovány i celé vesnice. Do domů, které jejich majitelé museli opustit, byli umístěni Romové. V některých obcích byli sestěhováni místní obyvatelé do jedné poloviny, do druhé Romové. Starousedlíci pak z povzdálí sledovali, jak Romové jejich domy demolují. Ti se ze zoufalství snažili zatopit vším, co hořelo. V tuhé zimě neměli k dispozici žádné topivo, a pokud byly v oblasti lesy, Romové do nich měli vstup zakázán. Káceli ovocné stromy a brali vše, čím mohli zatopit. Když už dostávali nějaké potraviny, jednalo se například o kukuřičnou mouku, kterou však bylo nutné tepelně zpracovat, aby z ní uvařili kaši. K tomu, aby mohlo zůstat stavení zachováno, bydlelo v domech neúměrné množství lidí. Jejich původní majitelé v nich většinou nenechali vůbec nic. Romové spali na zemi, neměli v čem uvařit, čím se přikrýt.

Zoufalství Romů se tak stávalo rovněž zoufalstvím místních obyvatel. Antonescovo rozhodnutí deportovat Romy do Transnistrie nabíralo další tragické rozměry. Již na jaře 1943 se objevují první žádosti ze strany místního obyvatelstva o náhradu vzniklé škody. V té samé době hlásí prefekt okresu Oceacov³⁵⁴ V. Gorsky transnistrijské vládě, že jsou z vesnic obývaných Romy doslova ruiny. Žádá pak přestěhování Romů do oblastí, které mají dostatek dřeva k vybudování jejich příbytků a topivo pro období tuhých zim. Dále navrhuje například prodej jejich majetku v Rumunsku a utržené peníze využít při budování nového zázemí romských rodin. Upozorňuje a žádá, že je nezbytně nutné pomoci poškozeným obyvatelům Transnistrie při opravě hospodářských stavení, která jim byla zdevastována.³⁵⁵

Situace byla zoufalá už od příchodu Romů do Transnistrie. Takto komentoval na počátku prosince 1942 reakce usedlíků bezpečnostní agent³⁵⁶: „Původní obyvatelé jsou velice pobouřeni a jsou ve špatném duševním stavu z toho důvodu, že byli v zimním období vystěhováni ze svých domovů proto, aby byly jejich domy poskytnuty Cikánům, které nesnášejí.“³⁵⁷ Obecně lze

³⁵³ Ancel 2006: 11

³⁵⁴ Prefectul Județului Oceacov

³⁵⁵ USHMA, RG-31.004M, reel 6; OA, fond 2242, opis 1, delo 1912, f. 147-147v. orig., dat. in Achim 2004b: 156-158

³⁵⁶ Agent al siguranței

³⁵⁷ INSHR, RG – 25.010M, reel 19, dos. 130/1942, f. 128-131v. orig., dact.

konstatovat, že se jednalo o beznadějnou situaci pro všechny zúčastněné. Romové se v boji o přežití snažili ukrást, co se dalo. Zoufalství na obou stranách popisuje vedoucí jedné z komisí v okrese Oceačov:

- 1) Obyvatelé obce Balšaia-Karanica jsou velmi rozzlobeni z toho důvodu, že byli vyhnáni z vesnice a ze svých příbytků, ale hlavně proto, že jim Cikáni ničí jejich hospodářství.
- 2) Obyvatelé sousedních obcí jsou rozzlobeni, ba značně znepokojeni, a to proto, že Cikáni, kteří nemají jídlo ani otop na přípravu kukuřičné kaše, hlady kradou a drancují, a to přesto, že jsou přítomny četnické hlídky, které jsou však pro uhlídání nikterak uzavřené obce, ve které žije 2500 Cikánů, nedostatečné. Cikáni začali krást mezi sebou tak, že ti silnější napadají ty slabší. Tyto skutečnosti jsem zaznamenal během pěti dnů, kdy jsem v obci pracoval.³⁵⁸

V okrese Berzeovca byla téměř totožná situace, o které se dozvídáme rovněž z hlášení podaném při šetření neprávem deportovaných Romů:

- 1) Obyvatelstvo vystěhované z obcí Covaljovca, Androtefca a Varušino je nespokojené, ba dokonce rozčilené, i když bez hlasitých projevů, z toho důvodu, že byli vystěhováni ze svých hospodářství, jež byly svěřeny do rukou Cikánů, kteří je začali ničit.
- 2) Obyvatelstvo žijící kolem míst, kde jsou tito Cikáni ubytováváni, je rovněž nespokojené, ba znepokojené, a to z důvodu krádeží a loupeží těmito Cikány páchanými. K těmto krádežím a loupežím dochází z toho důvodu, že jim není poskytována strava. Obyvatelé tak byli nuceni v obcích vytvořit hlídky, které nezřídka Cikány chycené při krádežích do krve zbily.³⁵⁹
- 3) Protože se nikdo nestará o potravu, disciplínu, dozor apod., dochází k mnohým krádežím i mezi Cikány. Velitel stanice není s četníky, které má k dispozici, schopen plnit všechny služební povinnosti, jelikož počet Cikánů je zde značně vysoký, asi 4500-5000 rozptýlených ve třech obcích.³⁶⁰

Místní obyvatelé se cítili Romy ohroženi. Dopady deportací byly zaznamenány i v okolních vesnicích, kam Romové chodili krást, žebrat, čímž později - v době vypuknutí epidemií - šířili nejrůznější nemoci mezi

³⁵⁸ ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 47-50 orig, dact. in: Achim 2004b: 59-64

³⁵⁹ ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 11-13 orig., dact. in: Achim 2004b: 56-59

³⁶⁰ ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 47-50 orig., dact. in: Achim 2004b: 59-64

místním obyvatelstvem. Dle prefekta okresu Oceacov zemřelo několik set místních obyvatel kvůli stavu, v jakém se nacházel tento okres po deportaci Romů. V lednu 1943 zemřel i vedoucí jedné ze tří komisí prověřující v oblasti oprávněnost deportace Romů. Podle Gorskeho deportace rovněž podpořila zažitý předsudek vůči Rumunům, který do té doby vládl mezi tamním obyvatelstvem: „V sovětském Rusku se již dříve říkalo, že Rumuni jsou národem Cikánů. Přivezení oněch 15 000 Cikánů do Oceacova původní obyvatele okresu jen utvrdilo v tom, že je to pravda.“³⁶¹

Nepříznivé situace, ve které se zde Romové nacházeli, se však někteří snažili využít pro vlastní obohacení. Z dobových dokumentů i výpovědí přeživších jsou známi případy, kdy nejruznější spekulanti Romy okradli o to poslední, co u sebe měli. Romové těmto lidem v naději, že jim zařídí návrat do Rumunska, dali peníze, šperky. O jedné takové „delegaci z Bukurešti“ vypráví Štefan Moise: „Postupně jsme začali být všichni velmi rozzlobení a hladoví, špinaví a nemocní. Pak přijeli tři mladí muži, kolem kterých jsme se shromáždili. Mladíci nám řekli: "Přijeli jsme z Bukurešti, abychom vás poslali zpátky do Rumunska. Máme zplnomocnění, dostali jsme z Bukurešti rozkaz, že se máte vrátit do Rumunska. Pokud se chcete vrátit zpátky, musíte si cestu z Transnistrie domů sami zaplatit, protože Rumunsko na to nemá peníze." Dovedete si představit, že každý by v tu chvíli dal cokoli. Co jsme ale mohli dát? Mladíci shromáždili to málo, co jsme ještě měli. Někteří ještě měli nějaké marky, některé ženy měly zlaté náušnice nebo snubní prsteny, někdo třeba nějakou lepší pokrývku, zkrátka něco, co mělo nějakou cenu. Mladíci to všechno dali dohromady a vytvořili seznam. Pak nám řekli, ať počkáme. "Hned se vrátíme. Jdeme zaplatit za dopravu a přijdeme pro vás. Všichni pojedete do svých domovů. Všichni budete šťastní." Umíte si představit, jakou jsme měli radost. Čekali jsme dlouho, mladíky už ale nikdy nikdo neviděl. Všechno nám vzali. Viděli, že jsme v koncích a vzali nám i poslední peníze, poslední naději, kterou bychom vyměnili za kus chleba nebo brambor o jiném jídle ani nemluvě.“³⁶²

Někteří Romové rovněž vypovídají o pomoci ze strany místních obyvatel, kteří jim dávali potraviny nebo rady při léčbě různých chorob, kterými trpěli. Někteří našli u sedláků za stravu práci, díky čemuž v nepříznivých podmínkách přežili.

8.3. Tvrdá práce za nedostatečné množství potravin

Dle plánu měli Romové v Transnistrii pracovat. Výše uvedené rozhodnutí č. 3149 upravovalo především pracovní režim Romů. Ze strany

³⁶¹ USHMMA, RG-25.004M, reel 34; ASRI, FD, dosar 40010, vol. 59, f. 113-122 orig., ms. in Achim 2004 b: 495-500

³⁶² Rozhovor se Štefanem Moise (*1923), pořizen v roce 1991 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 61-62

místních autorit však od počátku nebyly podmínky pro jejich zapojení do pracovního procesu ve všech lokalitách připraveny. V mnoha místech se tak začali být Romové využíváni k práci až později, především pak od jara 1943, kdy začínaly práce v zemědělství, a to jak u místních statkářů, tak v kolektivních kolchozech. Na některých místech tak Romové pracovali, za což dostávali většinou úplně minimální stravu. Pamětníci na práci v Transnistrii vzpomínají různě. Někteří hovoří o nelidské dřině za krajíc chleba denně, jiní o práci, která jim zachránila život. Opět zde záleželo na tom, kde se Romové nacházeli. Vzhledem k existenci výměny informací mezi Romy, odcházeli mnozí ze špatných podmínek za podmínkami lepšími do jiné transnistrijské vesnice.

Existovala však pravděpodobně místa, kde Romové neměli možnost obstarat si jakoukoliv potravu a možnost práce zde neexistovala. Jak vypráví pan Moise, někteří Romové se práci snažili najít: „Byli bychom chtěli pracovat, žádali jsme o práci. Z Cavalioy jsem se vydal za nějakými rybáři, abych si i já někde našel práci, za kterou bych dostal kousek chleba, abych jen tak nezhálel, byl jsem přeci mladý a chtěl jsem pracovat. I ostatní by byli chtěli pracovat, a to ne za peníze, ale jenom za něco k snědku, aby... zkrátka tak. Ne, nebylo to možná, nikdo nám práci nedal, ani se s námi nebavil, nikdo se neptal, kdo jsme. Lidé začali umírat. Když se člověk ráno probudil, viděl, že ten, co spal vedle, už to má za sebou, že je mrtvý.“³⁶³

V některých oblastech byli Romové doslova využíváni k tvrdé práci za minimální nebo dokonce žádnou stravu. Takto popisuje tvrdou práci Iustinia Badea: „Pak nás poslali na práci na poli. Staré a nemocné zabíjeli, protože nemohli pracovat. Ačkoli měli kombajny na sklizeň pšenice, od rána do večera jsme ji kosili my. Celá sklizeň se posílala na frontu Němcům. My už jsme jídlo ani nepotřebovali, protože jsme o sobě pro samou práci ani nevěděli.“³⁶⁴

I přes násilí, které bylo dle výpovědí na Romech při tvrdé práci často používané, objevuje se dokument, který informuje, že ve vesnici Varvarovca (okres Golta) Romové nechtějí pracovat a nelze je k tomu nijak donutit.³⁶⁵ Je však možné, že v této obci Romy zaměstnat nechtěli a chtěli tak upozornit prefekturu, aby Romy přestěhovala jinam.

8.4. Nemoci, které Romy sužovaly

V Transnistrii obecně chyběly léky a dostatečná zdravotní péče. Romům se zdravotní péče dostávalo naprosto minimálně. V ojedinělých dokumentech

³⁶³ Rozhovor se Štefanem Moistem (*1923), pořizen v roce 1991 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 63-64

³⁶⁴ Rozhovor s Iustinianem Badeau in: Priboi 2006: 15-16

³⁶⁵ USHMMA, RG-31.004M, reel 6; OA, fond 2242, opis 1, delo 1912, f. 149 copie, dat. in: Achim 2004b

se dozvídáme o očkování Romů proti choleře. Častěji se pak píše o jejich deparazitování. Obecně však lze konstatovat, že umírali bez povšimnutí lékařů a jejich špatný zdravotní stav jako skupiny nárazově úřady řešily především proto, že ohrožoval místní obyvatele a v mnohých případech hrozily nebo dokonce vypukly epidemie.

Nelidské podmínky zapříčiňovaly či přispívaly k šíření různých infekčních chorob. V druhé polovině listopadu již hrozilo v okrese Golta vypuknutí epidemie skvrnitého tyfu,³⁶⁶ na jehož léčbu chyběly v místních nemocnicích léky. Jako přenašeči této nemoci byli označeni Romové, kteří se zde potulovali, žebrali a kradli. Četnický oddíl Golta si byl vědom, že pokud nebudou přijata potřebná opatření, skvrnitý tyfus se zde velmi rychle rozšíří.³⁶⁷ Na konci ledna 1943 se v obci Covalenca přistoupilo k hlídání cikánské kolonie, aby se tak Romům zabránilo chodit do vesnice a tyfus šířit.³⁶⁸ Skvrnitý tyfus byl jednou z nejzákeřnějších chorob, na kterou v Transnistrii umřelo velké množství lidí.

Takto popisuje situaci v okrese Oceacov Lucian Ivașcu, vedoucí jedné z komisí: „Všichni jsou plní parazitů - nemají prádlo na převlečení ani mýdlo. Do obce Catalino byl přiveden lékař, aby zhodnotil zdravotní stav přítomných. Doktor konstatoval:

8 Cikánů má těžký zápal plic

12 Cikánů má lehčí zápal plic

80 % má zánět průdušek

20 % má žaludeční problémy.“³⁶⁹

Úmrtnost byla v zimních měsících, které přicházely bezprostředně po deportaci, obrovská. Romové v naději, že budou mít v Transnistrii všeho dostatek, odjížděli prakticky bez ničeho. Někteří neměli možnost vzhledem ke způsobu jejich odvedení si s sebou nic vzít. V informativním hlášení sepsaném Četnickým oddílem Oceacov 12.1.1942 se lze dočíst, že od 26. prosince 1942 do 10. ledna 1942 zemřelo 293 lidí, z nichž téměř polovinu tvořily děti. Úmrtí byla následkem nedostatečné stravy a nedostatku topiva.³⁷⁰ Lidé umírali zimou, hladem, vysílením a na nemoci se špatnými životními podmínkami spojenými.

8.5. Násilí páchané na Romech

Romové žili ve strašných podmínkách a neustálém strachu a to nejen, že oni sami nebo někdo z jejich blízkých onemocní a zemře, ale i ve strachu

³⁶⁶ Tato epidemie zde byla ve stejné době i o rok dříve.

³⁶⁷ USHMMA, RG-31.008M, reel 4; NA, fond 2178, opis 1, delo 460, f. 17 orig., ms. in: Achim 2004a: 346-347

³⁶⁸ USHMMA, RG-31.008M, microfiche 1594/3/10; NA, fond 1594, opis 3, delo 10, f. 68 concept, dact. in: Achim 2004b: 101-102

³⁶⁹ ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 29-31 orig., dact., ms. in: Achim 2004b: 51-54

³⁷⁰ USHMMA, RG-31.004M, reel 6; OA, fond 2242, opis 1, delo 1912, f. 40 copie, dact. in: Achim 2004b: 85-86

z chování četníků a vojáků, kteří je hlídali nebo s nimi byli v kontaktu. Násilí páchané na Romech bylo tolerováno, za zabití Roma nebyl pravděpodobně nikdo souzen. Romové popisují kruté bití například za to, když byli chyceni při krádeži. Byli bití jen pro zábavu, často i bezdůvodně zastřeleni. Vojáci používali různé způsoby k ponižování Romů. Iustinian Badea vypráví o jednom z těch mírnějších: „Němci se nám vysmívali. Mučili nás tím, že před našima očima dávali jídlo psům a nám nic.“³⁷¹

Jeden z nejohavnějších činů, který je znám i z jiných částí Evropy v souvislosti s útrapami za II. světové války, bylo znásilňování žen a dívek. „Romská žena byla považována za válečnou kořist. Tady končí možnost srovnání toho, jak se rumunští četníci a státní úředníci chovali k ženám jiných národností - Ruskám, Ukrajinkám atd. Kamkoliv přišli, znásilňovali rumunští četníci i ženy nežidovského původu, pokud šlo ale o Židovky a Romky, bylo jasné, že tyto ženy byly odsouzeny k smrti, takže si s nimi člověk mohl dělat, co ho napadlo, neboť tyto ženy přestaly být považovány za lidské bytosti a jejich osudem byla tak jako tak smrt. To je také důkazem toho, že se jak okupační režim, tak jedinci různých národností - Rumuni, Ukrajinci, Rusové, ba i místní Němci, zbaveni veškerých morálních, právních i křesťanských mezí, začali chovat jako divá zvíř.“³⁷²

Pokud se žena nebo její muž proti znásilnění postavili, končilo to často smrtí jednoho z nich. Takový tragický osud měla i žena pana Grencsey: „Střelil jí do hlavy. Chytil ji na poli... já pro ni jít nemohl. Předtím mi totiž zlomil nohu. Nacista mě udeřil hlavní a zlomil mi nohu, aby mi sebral ženu a užil si s ní. Nedala se, tak ji zabil. Střelil jí do hlavy. Ona ani nehlesla.“³⁷³

O případech násilí páchaného na Romech se v oficiálních dokumentech hovoří jen velmi zřídka. Tento element deportací Romů do Transnistrie je znám díky zaznamenaným svědectvím přeživších.

8.6. Totální degradace lidského života

Romové ztratili v Transnistrii jakoukoliv lidskou důstojnost. V té největší bídě a nouzi se mezi sebou začali okrádat o poslední zbytky jakéhokoliv majetku. Z mnohých dokumentů vyplývá, že i ti, kteří ve své zemi nikdy nic neukradli, jsou donuceni ke krádežím, a to z jednoho prostého důvodu, aby měli alespoň jeden den, co jíst. Pan Ioan Marin popisuje počáteční solidaritu, která se postupem času kvůli každodennímu boji o přežití vytratila: „Na počátku jsme si my, Cikáni, pomáhali. Vzájemně jsme si pomáhali, navzájem jsme soucítili. Jeden druhého jsme

³⁷¹ Rozhovor s Iustinianem Badeau in: Priboi 2006: 15-16

³⁷² Ancei 2006: 17

³⁷³ Rozhovor s in: Ciobă 2006: 87

litovali. Utrhli jsme kus chleba a dali ho tomu, který byl nešťastnější, hladovější, vyhublejší, nemocnější. Jeden druhému jsme stále pomáhali. Ale časem jsme začali hledět jen na vlastní život a na to, abychom přežili.“³⁷⁴

Romové ve svých výpovědích hovoří o čekání na smrt. Smrt byla všude kolem nich a to především v zimě a v době epidemií. Jakékoliv radosti ze života, společné oslavy apod. byly Romům v Transnistrii naprosto cizí. Takto odpovídá Anuța Brânzan na otázku, zdali slavili v Transnistrii nějaké svátky: „Jak jsme mohli něco slavit? Člověk ani nevěděl, jak se jmenuje. Člověk zapomene, jak se jmenuje, když žije jako dobytek, ba ještě hůř. Bez zpráv, bez ničeho. Nezbyvá ti než umřít. Člověk každou chvíli čekal, že umře. Mohl snad vědět, jaký je svátek nebo co je za den? Čekal jen na to, až zemře. Nic jiného. Neměli jsme ze života žádnou radost. Člověk nečekal na nic jiného, než na den své smrti. Nic víc. Vyhublý, nešťastný. Myslím, že nám dal Bůh sílu, abychom to vydrželi a mohli teď vyprávět, co bylo.“³⁷⁵

Psychický stav mnohých deportovaných byl katastrofický. Lidé neměli, co dát k jídlu vlastním dětem a sledovali, jak jim před očima umírají. Anuța Brânzan vypráví o své matce: „Chodila do chléva a tloukla hlavou do zdi. Naříkala a křičela. „Dívám se na své děti, které nemají ani vodu, ani kousek chleba. My, kteří jsme tahali koše a vědra ovoce, nemáme teď ani vodu, abychom se mohli napít.“ (...) Máma vydržela jen čtyři měsíce, jen tolik vydržela. Když uviděla to neštěstí, které se na nás sneslo, ihned se z toho rozstonala.“³⁷⁶ Jiní Romové vyprávějí o naprostém otupění na hrůzy, které se kolem nich děly. Hudebník Ștefan Moise popisuje druhý nucený pochod v rámci Transnistrie, v rámci něhož se přemísťovali do jiné obce. Situaci, kdy byli vystaveni dennodenně tváří v tvář smrti, popisuje následovně: „Už ses neohlížel, tehdy se už mrtví nepočítali. (...) Věděl jsi, ale teď už jsi byl zvyklí. Byl jsi zvyklý.. věděl jsi, že teď přijde řada na tebe. Nevím, jak se mám vyjádřit, odted' si už necítil lítost. Teď vím, že zítra přijde řada na mě. Proto si se ani neohlížel, když někdo zůstal za námi, neohlížel ses na to, co bude dělat. Naše duše byly zničené.“ str. 80

Nejhorší byla situace v Transnistrii zřejmě od podzimu 1942 do konce jara 1943. Tehdy lidé každý den umírali na nejrůznější nemoci, hlady, zimou. Přeživší popisují hromadné hroby, do kterých byli jejich blízcí odváženi nebo do kterých je sami házeli. Takto popisuje odkládání mrtvých těl Mirica Dinu: „Ten, co byl ještě při síle, ho [mrtvého] dotáhl do jámy, kde ho sežrali psi. Od kolchozu k jámě to bylo dvě stě metrů. Do večera ho sežrali psi Rusů. Když psi vesničanů viděli, že se nehýbe, přišli k němu a

³⁷⁴ Rozhovor s Ioanem Marinem, pořizen v roce 2001 in: Natasă, Varga 2001:608

³⁷⁵ Rozhovor s Anuța Brânzan (*1934), pořizen v roce 1999 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 123

³⁷⁶ Rozhovor s Anuța Brânzan (*1934), pořizen v roce 1999 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 121

sežrali ho.“³⁷⁷ V některých místech svázeli mrtvá těla na vozech. Jen ti, kteří měli peníze, mohli své blízké pohřbít důstojně na místním hřbitově.

Někteří se své blízké snažili pohřbít sami, vykopat všemožnými způsoby díru a nebožtíka do ní vložit. Otřesný příběh o smrti své dcery vypráví Romka Lenuța: „Dali jsme jí jméno Smaranda. U Bugu jsme jí neměli jak pokřtít. Holčička plakala, protože jsem neměla mléko, abych jí nakojila. „Co jí dám, bože? Co já jí dám, muži, jíst? Přines jí něco, ať jí dám najíst!“ Co jí přinést? Přinesl mi dvě bobule, našel je na cestě v koninci, tak jak jdou koně. „Vem si tyhle bobule!“ Vzala jsem je, dala jsem je do pusy, rozžvýkala. Rozžvýkala jsem je, abych je mohla dát holčičce, aby je snědla a vydržela z nich. (...) „Umřela, muži, naše holčička! Co budeme dělat, umřelo naše dítě! Umřela naše holčička! Co budeme dělat, kam jí odnese?“ Zabalila jsem ji do kusu plátna ze stanu, protože jsme měli stany. (...) Kam ji pohřbíme, aby ji nesnědli havrani, to by byl hřích! (...) Ať je jí země lehká. A kam odešel můj muž? Šel a našel krumpáč bez násady. Ať je mu zem lehká! Zemřel. Vzal ho a vykopal jamku, tak aby se tam vešli ruce. Holčičku jsme tam vložili, sebrali jsme nějaké listí, které jsme přes ni dali, přes ně jsme dali trochu hlíny a plakali. On řekl: „Už pro ni neplač, ženo, šli jsme dlouho pěšky, šli jsme daleko pěšky, už neplač, nech ji Bohu, ať jí odpustí!“ Umřela, umřela hladem.“³⁷⁸

Snaha své blízké alespoň zakopat pramenila nejen z důležitosti pohřbu jako významného přechodového rituálu mezi životem a smrtí, ale i proto, že mrtvá těla pojídali psi z okolí. Na nedůstojné pohřbívání bez církevního obřadu, faráře a vzdané úcty mrtvému vzpomíná většina přeživších. Iustinian Badea popisuje, jak těla házeli do řeky Bug: „Byl tam strašlivý mráz, ne jako u nás. Neměli jsme oblečení, neměli jsme se jak zahřát. Mnozí umírali zimou, hladem a na nemoci zimou způsobené. Mrtvé házeli z vozů do řeky Bugu. Na příkaz Němců to dělali Rusové.“³⁷⁹

Mnozí Romové překročili zásady rituální čistoty a začali jíst zvířata, v jejichž požívání jim do té doby jejich přesvědčení bránilo. Ne všechny romské subetnické skupiny měli hranici čistého a nečistého stejně definovanou, přesto lze obecně říci, že většina z nich pravděpodobně svou vlastní hranici překročila. Začali jíst koně, psy, kočky, potkany i myši.

Na několik měsíců se stal součástí života některých Romů v době před Transnistrií naprosto nepřipustný kanibalismus. Životní podmínky byly natolik dramatické, že donutily Romy k pojídání lidského masa. Tato tabuizovaná skutečnost byla dle Jeana Ancela odhalena až vydáním knihy svědectví kočovných Romů o útrapách v Transnistrii. „Jednu věc je nutné si

³⁷⁷ Rozhovor s Míricau Dinu (*1906), pořízen v roce 2001 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 97

³⁷⁸ Rozhovor s Lenuțou in: Cioabă 2006: 62-64

³⁷⁹ Rozhovor s Iustinianem Badeau in: Priboi 2006: 15-16

od samého začátku vyjasnit. Kanibalismus, ke kterému zde docházelo, nebyl důkazem úpadku Romů, ale těch, kteří je do této situace přivedli. Případy kanibalismu byly zaznamenány na místech, kde již Romové, poté, co snědli potkany, škeble, kočky, psy, jedním slovem cokoli, již neměli co do úst. Ne všichni se k těmto způsobům přežití uchýlili, nicméně ze svědectví vyplývá, že o "tajemství" věděli všichni."³⁸⁰ Ke kanibalismu se uchýlili jak někteří Romové kočovní, o kterých referuje Ancel, tak někteří Romové usedlí.

Co Romové dennodenně v Transnistrii prožívali, si patrně nikdo nedokáže představit. To, že jsou schopni i více jak po půl století vypovídat o svých zážitcích z té doby, dokazuje, jak hluboko se tato tragická zkušenost zaryla. Kapitulu, které měla alespoň stručně naznačit život Romů v Transnistrii lze uzavřít slovy V. Gorskeho, do jara 1943 prefekta okresu Oceacov: „Praktický výsledek posláni Cikánů do Transnistrie skončil obrovským fiaskem, materiálním i morálním.“³⁸¹ Morálně se však neprovinili Romové, ale ti, co je do Transnistrie poslali a v nelidských podmínkách drželi.

³⁸⁰ Ancel 2006: 19

³⁸¹ USHMM, RG-25.004M, reel 34; ASRI, FD, dosar 40010, vol. 59, f. 113-122 orig., ms. in Achim 2004 b: 495-500

9. Návrat do vlasti

Návraty některých Romů do vlasti začaly záhy po jejich deportaci. Romové velmi rychle pochopili, kde jsou a jaký osud je pravděpodobně čeká. Z některých výpovědí kočovných Romů se dozvídáme, že si vážnost situace uvědomili ve chvíli, kdy doputovali k řece Dněstr. Usedlí Romové začali pociťovat nebezpečí už v době, kdy je odváděli z domova, popřípadě když spatřili nákladní vagony plné Romů. V Transnistrii už nikdo z nich nepochyboval, že se blíží zkáza. Vzniklou situaci se pak snažili různými způsoby zlepšit, nejlepším řešením bylo dostat se zpátky do vlasti. Domáhat se v době války vlastních práv bylo velmi obtížné, a tak mnozí z nich vzali osud do svých rukou a pokusili se o útěk. Jiní psali stížnosti, odcházeli v rámci repatriace nebo se členy rodiny, kteří si pro ně přijeli. Až v roce 1944 se začali vracet ve větších skupinách spolu se stahující se rumunskou a německou armádou. Dle odhadů v Transnistrii zahynula téměř polovina z celkového počtu deportovaných. Mnozí přišli o život cestou domů.

9.1. Útěky

V případě útěků z Transnistrie, tak jako v mnohých dalších aspektech širokého tématu této práce, lze sledovat určité rozdíly mezi usedlými a kočovnými Romy. Kočovní Romové jdoucí v konvojích byli úzce spojeni se svou *salaší* a o pokusech o individuální útěky při cestě do Transnistrie se nezmiňují ani pamětníci, ani dobové dokumenty. Pravděpodobně jen výjimečné jsou případy útěků kočovných Romů z cílové stanice. Na snadě jsou pak minimálně dva hlavní důvody. Systém fungování této society byl podmíněn kočovným způsobem života, kde každý jedinec zastával svou jasně vymezenou roli a společně pak tvořili fungující celek schopný obstát v okolním společensko-ekonomickém prostředí. Na základě této krátké úvahy se tak lze domnívat, že byl jejich život spjat se *salaší* natolik úzce, že by sami jen těžko obstáli. Druhým důvodem byla neexistence pevného místa, kam by se mohli vrátit. Zároveň měli specifický vzhled, který na první pohled vypovídal o tom, kdo jsou.

Život usedlých Romů byl v mnohém odlišný. Měli většinou jasné místo bydliště, a přesto že mnozí žili v rámci své romské komunity, nemusel na ní být jejich život bezprostředně závislý. Ačkoliv v některých oblastech došlo k úplnému „vyčištění“ místa od Romů, většinou se patrně jednalo o několik konkrétních rodin, které byly deportované, a zbytek komunity zůstal nadále v Rumunsku. Přesto, že mnozí odešli se svými příbuznými, aby zabránili rozdělení rodiny, stávalo se, že v Rumunsku zůstali nejbližší příbuzní deportovaných. V různé míře pak byli integrováni či asimilováni do místní rumunské společnosti, do které se rovněž mohli vracet. I zde byly rodinné

vazby zásadním faktorem ovlivňujícím jejich rozhodování při opuštění rodiny nebo naopak touha za ní odejít.

Útěky usedlých Romů začaly být zaznamenávány již cestou do Transnistrie. Jednalo se však spíše o výjimečné případy. Vlaky byly střeženy, Romové měli strach. Navíc stále panovala nejistota o tom, kam jdou. Intenzivnější útěky pak začaly být registrovány po příchodu do Transnistrie. Už v první polovině října zaznamenal Četnický oddíl města Argeș případ Romů, kteří samovolně opustili místo, kam byli deportováni. Tito Romové pak dle hlášení začali o situaci za řekou Dněstr velmi intenzivně informovat.³⁸² Romové většinou nežili v klasických střežených táborech, jaké existovaly v jiných zemích Evropy. Vesnice byly otevřené a hlídat je a celé jejich okolí bylo pro četníky a vojáky vzhledem k jejich malého počtu nemožné. Některé kolonie na okrajích vesnic začaly být střeženy v době vypuknutí skvrnitého tyfu, aby Romové, považovaní za ohnisko nemoci, chorobu dále nešířili.³⁸³ Od podzimu 1942 do jara 1944 existoval určitý pohyb jak v rámci Transnistrie, tak mezi Transnistrií a Rumunskem. Romové utíkali i do jiných vesnic v rámci okupované provincie, kde byly lepší podmínky pro život nebo méně agresivní vojáci či četníci. Mezi Romy zde fungovala určitá výměna informací o situaci v jiných oblastech.

Romové se do Rumunska snažili dostat různými způsoby. Někteří pro dosažení vlastního cíle využívali důmyslného obelhávání okolí. Tehdy čtrnáctiletá Enuța Spiridon při útěku z Transnistrie všem lidem, se kterými se na cestě potkala, tvrdila, že její otec zemřel na frontě a matka v Transnistrii, přičemž ona sama se vydávala za Rumunku. Touto lstí vzbudila lítost jak u vojáků, tak u železničářů nebo obyčejných cestujících, a dostala se tak z Transnistrie až do Rumunska k části své rodině. To vše však po dvouletém utrpení, které prožívala, po smrti svého otce a sestry. Matce a druhé sestře se podařilo rovněž vrátit se do Rumunska.³⁸⁴

Útěk často znamenal volbu mezi rodinou a záchranou vlastního života. Stávalo se tak, že někteří opustili své rodiny s myšlenkou, že se pro ně vrátí. Takto utíkal z Transnistrie i muzikant Ștefan Moise. V Transnistrii nechal svou ženu a sestru, který na to vzpomíná následovně: „Nejstrašnější scéna z mého života, která se mi zaryla hluboko do duše, bylo odloučení od sestry a manželky. Když člověk odjíždí, podívá se za sebe a vidí, že se

³⁸² USHMMA, RG-25.004M, reel 66; ASRI, FD, dosar 18844, vol. 4, f. 391 orig., dact. in: Achim 2004a: 272

³⁸³ USHMMA, RG-31.008M, microfiche 1594/9/10; NA. fond 1594, opis 3, delo 10, f. 68 concept, dact. in: Achim 2004b: 1010-102

³⁸⁴ Rozhovor s Enuțou Spiridon (*1929), pořizený v roce 1999 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 153-164

někdo dívá, jak odchází. Člověk si pomyslí, že už se s nimi třeba nikdy nesetká.“³⁸⁵

Někteří Romové se při útěku setkali s pomocí lidí, které po cestě potkávali. Jednalo se jak o vojáky, kteří jim například dali uniformu, aby mohli bez potíží přejít hranici, nebo o obyčejné lidi, cestující ve vlacích, železničáře apod. Od podzimu 1942 do jara 1944, kdy se stahovala rumunská a německá vojska z území Transnistrie, existoval pohyb mezi tímto územím a Rumunskem. Romové chycení na rumunském území byli posíláni zpět. Za útěk je však pravděpodobně nečekal žádný trest. O útěk se někteří pokoušeli i několikrát. V případě 34 nelegálně navracených rodin schválil Vrchní četnický inspektorát jejich ponechání v Rumunsku a to pod podmínkou, že budou v dohledné době muži povoláni na vojnu.³⁸⁶ Útěky byly jak hromadného, tak individuálního rázu.

9.2. Legální návraty do země

Existovaly v podstatě tři legální způsoby, jak z Transnistrie odjet. Mezi prvními navracenými byli Romové, kteří obdrželi povolení k cestě od místních úřadů. Pravděpodobně se však jednalo pouze o jednotlivce. V zápětí začaly na základě velké vlny stížností repatriace některých Romů, které úřady uznali za neprávem deportované. Další možností bylo, že nedeportovaný Rom získal v Rumunsku pro svou rodinu povolení k navracení a osobně pro ni do Transnistrie přijel.

9.2.1. Povolení k cestě

Aby mohli Romové opustit legálně Transnistrii, bylo za potřebí získat povolení k cestě. 10. října 1942 žádá rumunské Ministerstvo vnitra transnistrijskou vládu, aby místní úřady nevydávaly tato povolení lidem vystěhovaným z Rumunska. Tuto žádost posílá na základě konkrétního případu Romky Matildy Györfi, která utekla z místa deportace do Oděsy, kde se jí podařilo získat od Policejní prefektury³⁸⁷ povolení k cestě a vrátila se tak zpět do Rumunska.³⁸⁸ Na konci listopadu však vydává Četnický inspektorát Transnistria taková povolení dalším třem Romům z Alexandrie.³⁸⁹

V dokumentech se objevují hlášení o falešných povoleních nebo o jejich prepisování. Romové si pravděpodobně taková povolení nevyráběli sami, ale ve spolupráci s místními úředníky. Povolení k cestě bylo vydané pro určitý počet osob. Objevily se případy, že tato čísla prepisovali, aby

³⁸⁵ Rozhovor se Štefanem Moise (*1923), pořizený v roce 1991 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 78

³⁸⁶ USHMMA, RG-25.004M, reel 66; ASRI, FD, dosar 18844, vol. 4, f. 169 orig., dat. in Achim 2004b: 131-132

³⁸⁷ Prefectura Poliției

³⁸⁸ USHMMA, RG-31.004, reel 6; OA, fond 2242, opis 1, delo 1912, f. 22 orig., dact. in: Achim 2004a: 333-334

³⁸⁹ ANIC, fond IGJ, dosar 130/1942, vol. I, f. 184 copie, dact. in: Achim 2004a: 347-348

se jich mohlo vrátit více. I takovýmto způsobem se mnozí z Transnistrie vrátili.

9.2.2. Repatriace na základě rozhodnutí rumunských úřadů

„Na schůzi Rady ministrů z 29. září 1941, na které Vasiliu oznámil, že odvezl 26 000 Romů do Transnistrie, požádal Mihai Antonescu o prošetření stížností týkajících se některých Romů mobilizovaných, řemeslníků atd. Guvernér Transnistrie Alexianu žádal Mihaie Antonesca o zplnomocnění k tomu, aby mohl poslat zpátky do Rumunska „najdou-li Cikány mobilizované, sirotky nebo invalidy z předchozí války.“ Na to Vasiliu reagoval: „Posíláš mi ty zloděje zpátky?“ Mihai Antonescu diskuzi uzavřel slovy: „Ty, které jste odvedli - Bůh je ochraňuj! - zpátky už vracet nebudeme.“³⁹⁰

Je pravděpodobné, že žádosti o navrácení do Rumunska, stížnosti žádající nápravu, úpěnlivé prosby o návrat příbuzných apod., které se nadále valily na nejrůznější rumunské i transnistrijské úřady, zapříčinily, že rumunské ministerstvo vnitra nakonec přistoupilo ke stanovení tří komisí, které se v první polovině prosince měly na místě zabývat individuálními případy, a učinit tak přílivu stížností definitivní přítrž. Komise byly zaměřeny pouze na Romy usedlé, přičemž byly určeny tři oblasti jejich působení (dvě v okrese Oceacov, jedna v okrese Berezovka). Rumunské ministerstvo vnitra určilo sedm kategorií neprávem deportovaných Romů:

a) Cikáni, kteří jsou součástí armádních složek, tj. byli vystěhováni v rozporu s rozkazy

Bude uveden počet rodinných příslušníků (manželka, děti).

b) Cikáni, kteří jsou válečnými invalidy z války právě probíhající nebo z války z let 1916-1918 a byli vystěhováni. Bude uveden i počet rodinných příslušníků (manželka, děti).

c) Rodiny mobilizovatelných Cikánů, které byly vystěhovány neprávem v nepřítomnosti manžela, jenž byl v té době na frontě nebo na výcviku. Bude uveden počet spadajících do této kategorie.

Je zřejmé, že se jedná o ženy s dětmi, jež byly vystěhovány bez manžela, který v té době byl na frontě nebo na vojenském výcviku.

d) Vystěhovaní rodiče (otec, matka), jejichž synové jsou na frontě nebo působí jinde v armádě.

V této kategorii budou uvedeni i ostatní nezletilí členové rodiny.

e) Vystěhované družky (s dětmi) mobilizovaných vojáků, kteří jsou na frontě nebo jinde v armádě.

f) Rumuni neprávem považovaní za Cikány, kteří byli rovněž vystěhováni.

V této kategorii bude uveden počet rodinných příslušníků.

³⁹⁰ Ancel 2006: 4

g) Cikáni, kteří byli rovněž vystěhováni, aniž by spadali do některé z uvedených kategorií, kteří však žádají o repatriaci na základě závažných důvodů. V této kategorii je nutné velmi pozorně zhodnotit vážnost a oprávněnost uvedených důvodů.³⁹¹

Dvě ze tří komisí pak ještě vytvořily speciální kolonku pro ženy, vdovy po padlých vojácích.³⁹² Na zvláštní seznam měli být uvedeni i ti, kteří prohlašují, že spadají do jedné z určených kategorií, ale nemohou to prokázat žádným dokladem. Jelikož byli mnozí odvedeni v noci, neměli u sebe žádné doklady. Jedna z komisí zařadila do výše specifikovaných kategorií 1 834 z 3 881 Romů nacházejících se v prověřované oblasti. Polovina z nich však neměla doklady, kterými by neoprávněnost deportace doložila. Všichni ostatní deklarovali, že si přejí být vráceni do vlasti. Celkový počet neprávem deportovaných dle šetření všech tří komisí činil 7 374 osob, z nichž asi polovina nemohla tvrzenou skutečnost doložit žádným důkazem. 904 rodin čítajících 3 941 členů neoprávněnost deportace doložilo.³⁹³

Mezi deportovanými do Transnistrie se nacházeli i rodiny Rumunů, Turků a Maďarů, kteří byli omylem s Romy odvedeni. Dle komise se jednalo o 47 rumunských rodin, které byly schopny tuto skutečnost doložit a 29 rodin bez dokladů.³⁹⁴ Podle jiného zdroje se pouze v Alexandrudaru nacházelo 62 rumunských rodin a 6 tureckých.³⁹⁵

Stížnosti zaznamenané komisemi byly poslány na úřady obcí, k nimž Romové v Rumunsku příslušeli. Na základě jejich šetření pak z prověřených 1 623 stížností týkajících se 7 298 lidí bylo uznáno za oprávněné 311, čítající 1261 členů.³⁹⁶ Ověřování oprávněnosti deportace vzhledem k nařízení prováděli pravděpodobně ve většině případů stejní lidé, kteří Romy do Transnistrie poslali.

Byly prováděny rovněž repatriace individuálního charakteru. Místopředseda Rady ministrů³⁹⁷, tak Mihai Antonescu například rozhodl o navrácení do vlasti manželky vojáka, který tou dobou bojoval na frontě. Souhlas k repatriaci byl vydán na základě intervence královny matky. Voják byl rovněž ujištěn, že bude rodina navrácena do Rumunska, a to proto, aby si byl vědom, že zatímco on sám bojuje na frontě, práva jeho rodiny jsou respektována.³⁹⁸

³⁹¹ ANIC, fond PCM, dosar 43/1942, vol. II, f. 32-34 orig., dact. in: Achim 2004b: 33-35

Pro uvedené kategorie budou sestaveny tabulky podle přiložených vzorů (jméno hlavy rodiny a počet rodinných příslušníků).

³⁹² Do této kategorie spadalo 30 žen, spolu s ostatními členy rodiny jich pak bylo 100.

³⁹³ ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 83-84, 85-86, 87 orig., dact in: Achim 2004b: 73-77

³⁹⁴ ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 83-84, 85-86, 87 orig., dact in: Achim 2004b: 73-77

³⁹⁵ INSHR, RG – 25.010M, reel 19, dos. 130/1942, f. 128-131v. orig., dact.

³⁹⁶ ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 64-65 orig., dact. in: Achim 2004b: 107-108

³⁹⁷ Vicepreședintele Consiliului de miniștri

³⁹⁸ ANIC, fond PCM, dosar 43/1942, f. 434 orig., dact. in: Achim 2004a: 349-350

Domy některých Romů byly po jejich návratu obsazeny nebo pronajaty Národním centrem pro rumunizaci. V dokumentech se vyskytují žádosti repatriovaných o navrácení jejich majetku, především pak jejich domů, aby měli kde bydlet. Ministerstvo vnitra oznamuje na konci prosince okresním prefekturám, že repatriovaní jsou rodinami vojáků a mají být navráceni do svých domovů, a to se všemi právy, které měli před vystěhováním.³⁹⁹ Jaký byl celkový počet repatriovaných Romů, popřípadě osob jiné národnosti odvedených s Romy, není známo. Lze se snad domnívat, že se jednalo minimálně o několik desítek až stovek lidí.

V lednu začala být situace v oblastech, kam byli Romové deportováni, dramatická. Skvrnitý tyfus byl zaznamenán snad na všech místech. I Romové, kteří se na základě repatriací - nebo i útěků - vraceli do Rumunska, přijížděli touto chorobou nakaženi. 19. ledna 1942 upozorňuje na tuto situaci rumunské Ministerstvo zdravotnictví. V oznámení Ministerstvu vnitra popisuje případ 67 Romů, kteří byli přivezeni zpět do města Sibiu. Mezi těmito Romy se vyskytlo 8 případů této nemoci. Ministerstvo dále uvádí: „Podotýkáme, že těchto 67 Cikánů bylo přivezeno v hrozném stavu a všichni naráz v jednom nákladním vagonu, ve kterém spolu s nimi byli i nakažení skvrnitým tyfem a dva mrtví, kteří byli vyloženi až na nádraží v Sibiu.“⁴⁰⁰ Ministerstvo pak doporučilo, aby se po dobu trvání epidemie (předpokládá do května 1943) neschvalovaly žádné repatriace. Na vzniklou situaci velmi rychle reaguje maršál Antonescu a to rozkazem č. 20.771 vydaným Ministerstvem vnitra:

Dovolujeme si Vám sdělit, že ve své písemné zprávě č. 3644/943, zaslané Předsednictvu Rady ministrů, zdravotnické orgány oznámily, že v hlavním městě a ve zbytku země bylo zaznamenáno 48 případů skvrnitého tyfu u Cikánů, kteří uprchli z Transnistrie, nebo jim bylo úředně povoleno se vrátit.

Situace byla oznámena maršálu Antonescovi, který rozhodl, aby Ministerstvo vnitra přijalo drastická opatření, a sice že žádný Cikán z Transnistrie nesmí po dobu trvání epidemie skvrnitého tyfu (leden-květen 1943) vstoupit na území Rumunska.⁴⁰¹

K tomuto nařízení Vrchní četnický inspektorát 24. ledna dodává: „Ti, kteří do dnešního dne obdrželi souhlas k návratu do vlasti, jakož i ti, kteří ho eventuelně ještě dostanou, nebudou tato povolení pro ně platná

³⁹⁹ ANIC, fond IGJ, dosar 77/1943, f. 70, copie, dact. in: Achim 2004b: 68-69

⁴⁰⁰ INSHR, RG – 25.010M, reel 19, dos. 130/1942, f. 145-145v. orig., dact.

⁴⁰¹ ANIC, fond DGP, dosar 196/1942, f. 178 orig., dact. in: Achim 2004b: 90-91

dříve než od 1. května 1943 (...).⁴⁰² Na konci ledna 1943 tak byly repatriace zastaveny. Otázkou je, jak dlouho ještě trvalo rozšíření informace mezi řadové úředníky, aby mohl být Antonescův rozkaz splněn. Přesto se však Ministerstvo vnitra nadále zabývalo chybami svých podřízených orgánů. Stížnosti nepřestávaly chodit a Ministerstvo vnitra tak bylo nuceno přiznat, že mezi deportovanými je mnoho těch, kteří deportováni být neměli. Provádělo v tomhle ohledu i další šetření.⁴⁰³ Reakce Romů na deportace do Transnistrie jasně ukázaly nejen nepřipravenost celé akce, ale i její vykonání v naprostém rozporu se všemi rozkazy.

9.2.3. Odchod s nedeportovaným členem rodiny

Všechny předchozí způsoby odchodu zapříčinily, že se do Rumunska vraceli lidé, kteří referovali o tom, co se v Transnistrii děje. Už na počátku prosince 1942 se nesly informace, které znepokojily Romy ve městech Sibiu, Deva, Alba Iulia, Făgăraș.⁴⁰⁴ Špatné zprávy se šířily i v dalších místech Rumunska. O Transnistrii informovali rovněž Romové, kteří nebyli deportováni, ale odjížděli do Transnistrie pro své rodiny. Ti byli zděšeni, v jakých podmínkách své blízké nacházeli. Stávalo se, že museli některé členy rodiny v Transnistrii nechat, protože cesty zpět do vlasti nebyli schopni.

Takovýmto způsobem odcházeli do Transnistrie většinou vojáci pro své rodiče, ženy a děti. Často se potýkali s administrativním příkořím, které způsobilo, že museli zpět do Rumunska, aby přivezli potřebné doklady, na jejichž základě bylo jejich rodinám povoleno se navrátit. Jsou zaznamenány případy, kdy dotyčný takovou cestu absolvoval i několikrát.

O příchodu rodinných příslušníků referuje ve svém memorandu i prefekt okresu Oceacov V. Gorsky: „Mezitím však přišlo z vlasti na prefekturu Oceacov mnoho Cikánů, někteří v uniformě, z fronty, jiní z nemocnic, co byli raněni, ba dokonce i váleční invalidé ze současné války, bez nohy nebo ruky, aby našli svou ženu, děti, rodiče. Jejich oprávněné rozhořčení bylo obrovské. Během zimy odjeli z Oltenie, Transylvánie atd., aby přijeli do Oceacova najít své příbuzné. Někteří přijížděli s povolením k navrácení do Rumunska vydaným Ministerstvem vnitra a vládou, jiní přijížděli pouze s dokumenty a důkazy. Ti museli jet znovu do Oděsy a Bukurešti, aby tam povolení získali. Vzpomínám si na jednoho z Transylvánie, který mi řekl, že musel jet třikrát do Bukurešti, dokud povolení nedostal. Neustále po něm žádali další a další dokumenty.“⁴⁰⁵

⁴⁰² INSHR, RG – 25.010M, reel 19, dos. 130/1942, f. 63 copie, dact.

⁴⁰³ ANIC, fond DGP, dosar 88/1943, f. 40-40v. orig., dact. in: Achim 2004b:103-105

⁴⁰⁴ ANIC, fond DGP, dosar 194/1942, f. 89-90 orig., dact. in: Achim 2004b: 13-15

⁴⁰⁵ USHMMA, RG-25.004M, reel 34; ASRI, FD, dosar 40010, vol. 59, f. 113-122 orig., ms. in Achim 2004 b: 495-500

Není znám počet Romů, kteří takovýmto způsobem odešli z Transnistrie, ze strany historiků k tomu neexistují ani jakékoliv odhady. Je však zřejmé, že i takovýto odchod znamenal pro mnohé záchranu života.

9.3. Návrat se stahující se armádou

Romové začali od března 1944 samovolně odcházet se stahující se rumunskou a německou armádou. Někteří odcházeli poté, co se dozvěděli, že byla prolomena fronta a že přijdou Rusové. Všichni byli poznamenáni dvouletým utrpením, které v Transnistrii prožívali. Byli slabí, na tak dlouho cestu nepřipraveni. Cesta zpět se stala další tragickou kapitolou deportací Romů do Transnistrie. Mnozí museli na cestě nechat děti a strace, kteří ačkoliv přežili, neměli sílu na cestu zpět. Počasí na jaře 1944 bylo velmi špatné, zimu a sněžení později vystřídaly deště a bláto na cestách. Návrat Romů do země nebyl ze strany rumunských státních institucí nijak organizovaný.

Rumunské úřady se do poslední chvíle návratu Romů do Rumunska bránily. „Generál Gheorghe Potopeanu, velitel Vojenské územní správy mezi Dněstrem a Bugem - nový název pro Správu Transnistrie schválený začátkem února 1944 - vydal 9. března prefektům, v jejichž okresech se nacházeli Romové, rozkaz: 1) aby byli Cikáni umístěni na různých místech co nejdále od komunikací a co nejbližší Bugu. (zvýrazněno mnou, JA); 2) aby pro ně byla zajištěna lidská strava a aby nebyli v zemljankách příliš hromaděni; 3) aby za účelem provedení pracovního plánu byli od jara umístěni na zemědělské práce.“⁴⁰⁶

19. dubna 1944 vydává Vrchní četnický inspektorát rozkaz č. 150.263, který nařizuje, aby Romové, kteří utekli z Transnistrie, byli ponecháni na místě a dáni do práce. Ti pak nesměli opustit okres, ve kterém byli chyceni.⁴⁰⁷ Tímto dnem bylo definitivně rozhodnuto, že již nebude nikdo poslán do Transnistrie.

Vzpomínky na návrat z Transnistrie se vyskytují v mnoha výpovědích přeživších. Dramatičtější situace byla pravděpodobně u Romů kočovných, a to pak především u těch, kteří odcházeli spolu s německou armádou. Takto na návrat z Transnistrie vzpomíná jeden z kočovných Romů s panem Mellem: „Při návratu odtamtud vzal každý svou ženu, do náruče dítě. Tchánova žena vzala taky jedno. On měl více dětí. Lena je má bývalá žena, vzali jsme se, když jsme se od Bugu vrátili. Bylo jí tehdy sedm, osm let. Měla ještě bratříčka, kterému byly asi 3 roky, jmenoval se Ministro.(...) Její táta udělal pod stromem velký oheň. Dal jim do ohně nějaké brambory a řekl jim: „Ty, Leno,

⁴⁰⁶ Ancel 2006: 19-20

⁴⁰⁷ ANIC, fond IGJ, dosar 86/1944, f. 75, f. 89, f. 220 orig., dat. in Achim 2004a: 492-463

Fino i ty, Ioane, buďte tady, než se upečou brambory, pak je vyndejte a snězte. Já se vrátím." Lhal jim. Nechali je tam. Pak pro ně chtěli jít i prarodiče, jejich táta, ale nešel pro ně nikdo, nechali je tam. Přijel tam nějaký Němec a naložil je do auta... (...) Vzal Finu. Lena už před tím se svým bratříčkem utekla. Vzal ji táta Mihaie. Lena ho znala, byla starší. Vzal Lenu a toho malého, Fina zůstala u ohně. Němec ji naložil do auta. Když pak projížděl kolem Romů, Fina začala křičet. Byla už větší, šla si tedy po svých. Sedm, osm let. Tohle se stalo, když jsme přecházeli Largă Bulgărească. Vyprávěli jí tenhle příběh. Chudáci Romové! Událo se mnoho zlého. Vrátila se z nich asi jen čtvrtina. Tolik jich tam u Bugu zemřelo... Když Fina uviděla Romy, svojí matku Šopirlu, začala plakat.: „Au, mama, mama, mama, au!“ Němec zastavil a dal jim ji.“⁴⁰⁸

Kočovní Romové, kteří měli před válkou nějaký majetek, se vraceli do země z Transnistrie zbídačení, okradení a v mnohem menším počtu než tam dva roky předtím odcházeli. „Zažili jsme spoustu nepříjemností a zpátky do Rumunska jsem sotva došli. Zemřelo moc, moc lidí. Zůstal tam celý náš majetek, naše šaty, zlato, vozy, naši koně, všechno naše bohatství zůstalo tam u řeky a my zůstali chudí, bez jakéhokoliv příjmu. Naši rodiče se o nás postarali, příbuzní a Pán Bůh nám pomohli a podívej, jsme na živu.“⁴⁰⁹

Iustinian Badea, který patřil ke skupině usedlých Romů, vypráví, jak se s matkou dostal z Transnistrie následovně: „Jeden Besarábec nás dovezl do Besarábie povozem. Byli jsme u něj dva týdny. Potom nám dal čtyři stříbrňáky, každý v hodnotě dvou set padesáti lei, na kterých byla tvář krále Michala I. Nastoupili jsme do vlaku a dojeli jsme domů. Z nádraží Băneasa jsme šli tam, kde jsme věděli, že je náš dům. Byl zbořený.“⁴¹⁰

Návrat do válkou poznamenané vlasti byl pro mnohé plný nových překážek. Rumunsko bylo ve zbídačeném stavu. Romům začínal nový život v rámci tehdejších ekonomicko-politických podmínek. Ioan Marin odpovídá na otázku, jak to vypadalo po návratu z Transnistrie následovně:

„Po návratu z Transnistrie jsem v roce 1946 vstoupil do Komunistické strany. Proč jsem vstoupil? To bylo různé. Hlavně ze tří důvodů. V první řadě proto, že mě zpátky do vlasti přivedli Rusové, za druhé proto, že nebýt Rusů, velká část Romů by se do Rumunska nevrátila, jejich kosti, a možná i moje, by tam zůstaly. No a za třetí proto, že v obci Curcani, odkud pochází moje manželka, žili všichni na okraji společnosti. A tak jsem jako člen strany mohl na okresních schůzích Cikány podporovat.“⁴¹¹

⁴⁰⁸ Rozhovor s panem Mellem, pořízen v roce 2004 in: Cioabă 2006: 42

⁴⁰⁹ Rozhovor s Luciau Mihai (*1937), pořízen 2004 in: Ioanid, Kelso, Cioabă 2009: 110

⁴¹⁰ Rozhovor s Iustinianem Badeau in: Priboi 2006: 15-16

⁴¹¹ Rozhovor s Ioanem Marinem in: Năstasă, Varga 2001: 612

10. Závěr

Druhá světová válka citelně zasáhla do života Romů v Rumunsku a ovlivnila tak přinejmenším částí z nich dosavadní způsob života. Už v meziválečném období byly některé profesní skupiny nuceny adaptovat se na nové životní podmínky a celospolečenské transformace. Další změny nastaly na počátku války. Z výpovědí pamětníků se například dozvídáme, že se znovu ztížila situace hudebníků, jelikož bylo zavřeno mnoho restaurací a oni neměli kde praktikovat své umění. Byli pak nuceni hledat jiné způsoby obživy, což bylo převážně v některých oblastech a ročních obdobích velmi složité. Špatná situace byla i v rodinách vojáků sloužících pod prapory rumunské armády nebo bojujících za svou vlast na frontě. Romové si byli vědomi toho, že je válka, do nastolení Antonescova režimu je však žádná jiná tak razantně nepoznamenala.

V květnu 1942 byl proveden soupis kočovných a blíže definovaných nekočovných Romů, na jehož základě pak bylo minimálně 24 686 Romů - oficiálně uvedených k říjnu 1942 - deportováno do Transnistrie, která byla dne 19. srpna 1941 vyhlášena za rumunskou provincii. Kočovní Romové byli v létě 1942 deportováni pravděpodobně bez výjimky, v září téhož roku následovala deportace více než třinácti tisíc Romů usedlých. Po druhé fázi deportací panovala nejistota o dalším osud těch, kteří v Rumunsku zůstali. Začaly se objevovat zvěsti o deportaci všech Romů do Transnistrie, což v některých oblastech vyvolalo mezi Romy doslova paniku. Tyto informace byly často šířeny místními autoritami a jinými lidmi, kteří se snažili ze vzniklé situace profitovat. Někteří Romové pak prodávali pod cenou svůj majetek a dostávali se do velmi obtížné situace. Romové deportovaní do Transnistrie umírali hlady, zimou, vysílením, následkem různých nemocí, někteří byli zabiti. Žili zde v naprosto krutých a nelidských podmínkách. Přesný počet obětí není znám. Historik Viorel Achim odhaduje, že z 25 000 deportovaných jich asi 11 000 zemřelo.⁴¹² V předchozích kapitolách však bylo naznačeno, že mohl být počet deportovaných vyšší, je tak pravděpodobné, že je vyšší i počet obětí. Místní autority nebyly často schopny zaznamenávat přesný počet úmrtí, v Transnistrii neměli rovněž šanci na přežití novorozenci, kteří pravděpodobně nejsou uvedeni v žádných záznamech.

Romové byli do Transnistrie deportováni údajně kvůli ochraně lidu, paradoxem je, že právě lid se jich v mnohých případech zastal a lze říci, že s deportacemi vyjádřil svůj nesouhlas. Likvidace deportovaných Romů neznamenal hromadné popravy, jako tomu bylo v jiných částech Evropy, ale postupné umírání v nelidských podmínkách mezi řekami Dněstr a Bug. To

⁴¹² Achim 2004a: XX

přiznal u poválečného soudu i bývalý vrchní četnický inspektor⁴¹³ a státní podtajemník⁴¹⁴ na ministerstvu vnitra C.Z.Vasiliu „Poslat 24 000 lidí ze všech koutů země, aniž by to bylo nějak zorganizované, je znamená všechny poslat na smrt.“⁴¹⁵

Ačkoliv nelze pominout celoevropský kontext, ve kterém se deportace do Transnistrie odehrávaly, historici⁴¹⁶ se shodují na tom, že za ně nese plnou zodpovědnost bukureštská vláda v čele s Ionem Antonescem. Deportace Romů do Transnistrie byly součástí Antonescova plánu homogenizovat rumunský lid. Ostatně i on sám se ke svému činu po skončení války doznal: „Z důvodu zatemňování v Bukurešti a jiných městech docházelo ke krádežím a zabíjení. Proto mě veřejné mínění žádalo o ochranu, neboť se Cikáni v noci vkrádali do domů. Po mnohých vyšetřováních se došlo k závěru, že tyto útoky prováděly ozbrojené skupiny Cikánů, z nichž mnozí vlastnili válečné zbraně. Všichni tito Cikáni byli přemístěni. A protože potřeboval pan Alexianu pracovní síly v Transnistii, řekl jsem: Přemístěte je do Transnistie, to je moje rozhodnutí.“⁴¹⁷

Žádný z dokumentů týkajících se deportací Romů do Transnistrie neužívají jakkoliv skloňovaného slova rasa. Přesto však perzekuce Romů do Transnistrie jsou na první pohled nápadně podobné těm nacistickým, a to i přesto, že měly svá vlastní specifika. I jazyk vykonavatelů Antonescových rozkazů je podobný tomu nacistickému. „Na základě úředního rozkazu⁴¹⁸ bylo požadováno násilné vystěhování a uvěznění Romů z toho důvodu, aby došlo k eliminování ‘cizorodých a parazitujících živelů’. V dokumentu je řečeno, že ‘všichni parazitující, zaostalí, nepoctiví, přivandrovalí a tolerovaní Cikáni’ musejí být pro zajištění pořádku eliminováni ze všech městských a venkovských oblastí’. Tento rozkaz vypovídá o eugenistické politice Antonescova režimu a o jeho ideologických vazbách na nacistické Německo. Jazyk užitý rumunskými úředníky popravdě zrcadlí jazyk, jehož užívá nacistická rasová politika.“⁴¹⁹ Autoři píšící o tragedii Romů, která se stala za II. světové války v Rumunsku, se shodují s historikem Viorelem Achimem: „Situace, v níž se nacházeli Romové, se nemohla příliš lišit od toho, co bylo od té chvíle zamýšleno s obyvatelstvem židovským. Jisté je, že deportace Romů do Transnistrie skončila smrtí tisíců lidí. Proto ji lze považovat za holocaust.“⁴²⁰

⁴¹³ Inspector general al Jandarmeriei

⁴¹⁴ Subsecretar de stat

⁴¹⁵ Procesul marii trădări naționale.in: Ancel: 2006: 35

⁴¹⁶ například: Viorel Achim, Jean Ancel, Radu Ioanid

⁴¹⁷ Ioanid: 2009: 35

⁴¹⁸ pozn. PD: celé znění dokumentu viz příloha č. 2, dokument č. 1

⁴¹⁹ Kelso 2009: 26-27

⁴²⁰ Achim 2004: XXII

V Rumunsku se o této tragické součásti rumunských dějin dlouho mlčelo. Dodnes nejsou informace o deportacích Romů do Transnistrie zařazeny do učebnic dějepisu, a i přesto že veškerá rozhodnutí týkající deportace Romů do Transnistrie byla vydávána rumunskými autoritami, a to především samotným generálem Antonescem, myslí si většina Rumunů, že holocaust je činem nacistů. „V průzkumu veřejného mínění týkajícího se holocaustu v Rumunsku a přijetí interetnických vztahů (Národní ústav pro studium holocaustu v Rumunsku, Bukurešť, květen 2007) vědci objevili, že ačkoliv 65 % rumunského obyvatelstva o holocaustu slyšelo, pouze 28% respondentů souhlasilo s tím, že k holocaustu došlo i v Rumunsku. 79% z nich se domnívá, že zodpovědnost za něj nesou Němci, pouze 11% dotazovaných označilo za zodpovědný Antonescův režim. Z toho vyplývá, že si většina Rumunů neuvědomuje, že v jejich zemi došlo k holocaustu, a pokud o něm ví, nepovažuje Antonescův režim za zločiny zodpovědný. Romy za oběti nacismu označila pouhá 2%.“⁴²¹

Romská aktivistka Luminița Mihai Cioabă si klade otázku, proč se o romském holocaustu začalo mluvit až po tak dlouhé době. Sama pak odpovídá, že jedním z hlavních faktorů byla neexistence romských elit. Romové, kteří se vrátili z Transnistrie, začali život tam, kde skončil, a nehledali spravedlnost nebo uznání svého utrpení.⁴²² Svůj podíl viny má i dlouhá doba komunismu. „Komunistický režim měl na svědomí to, že byla pohřbena oficiální paměť. Historikové podporovaní režimem vynechávali nebo hrubě zkreslovali v akademických nebo výukových textech historické události týkající se holocaustu. Mezi Rumuny existuje názor, že právě oni byli největšími oběťmi války. K vytvoření takového obrazu napomohli komunističtí historikové.“⁴²³

Romové v Rumunsku dodnes nemají vlastní pomník věnovaný obětem holocaustu a i na uznání této tragické části romsko-rumunských dějin ze strany rumunských autorit museli dlouho čekat. Dne 22. října 2007 rumunský prezident Traian Băsescu při slavnostním dekorování přeživších Romů mimo jiné prohlásil: „Je naší povinností o tom všem hovořit. Musíme říct našim dětem, že před šedesáti lety byly děti jako ony posílány rumunským státem na smrt hladu a zimou. Musíme říct rumunským matkám, že rumunský stát zabíjel romské matky tím, že je nutil žít v otroctví a bídě. Sluší se připomenout, že romští vojáci bojující za vlast byli z armády vyloučeni proto, aby byli posláni mezi Dněstr a Bug. Vzdělávací systém Rumunska má

⁴²¹ Kelso 2009: 24

⁴²² Cioabă 2009: 11

⁴²³ Kelso 2009: 25

povinnost nové generace o holocaustu informovat, stejně tak jako je jeho povinností mluvit o období otroctví Romů nebo o zločinech komunismu."⁴²⁴

Ačkoliv se dodnes o tragedii Romů, jež se za II. světové války v Rumunsku odehrála, mezi obyvatelstvem Rumunska příliš mnoho neví, je právě aktivita všech zmíněných a citovaných autorů, a především romských intelektuálů, důležitá proto, že v době, kdy bude rumunská společnost schopna tuto část vlastních dějin přijmout, bude mít z čeho čerpat.

⁴²⁴ Bănescu 2009: 10

Bibliografie

- Achim, Viorel. Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria. Culegere alcătuită, cu studiu introductiv. Volum 1. Editura Enciclopedică, București 2004 - a
- Achim, Viorel. Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria. Culegere alcătuită, cu studiu introductiv. Volum 2. Editura Enciclopedică, București 2004 - b
- Achim, Viorel. Operațiunile de deportare a romilor în Transnistria. Situația din județul Timiș-Torontal, septembrie 1942. in: Holocaust. Studii și cercetări. Vol. I, Nr. 1/2009. Institut Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, București 2009
- Achim, Viorel. Iordachi, C. (coordinatori) România și Transnistria. Perspective istorice și comparative. Curtea Veche Publishing, București 2004 - c
- Achim, Viorel. Țiganii în istoria României. Editura Enciclopedică, București 1998
- Ancel, Jean. Tragedia romilor și tragedia evreilor din România: asemănător și deosebiri. in: Cioabă, L.M. Lacrimi rome. Romane asva. București, Ro Media, 2006
- Bănescu, T. Alocuțiunea Președintelui României. in: Ioanid, R. Kelso, M. Cioabă, M.L. Tragedia romilor deportați în Transnistria (1942 - 1944). Polirom, București 2009
- Benjamin, L. Florian, A. Ciuciu, A. Cum a fost posibil? Evreii în perioada Holocaustului. Editura Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, București 2007
- Cioabă, L.M. Cuvânt înainte. in: Ioanid, R. Kelso, M. Cioabă, M.L. Tragedia romilor deportați în Transnistria (1942 - 1944). Polirom, București 2009
- Cioabă, L.M. Lacrimi rome. Romane asva. București, Ro Media, 2006
- Ciucă, Mercel-Dumitru. Teodorescu, Aurelian. Popovici, Bogdan Florin. (editoři) Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. II (ianuarie-martie 1941), București, 1998
- Dan, Ioan. „Procesul” mareșalului Ion Antonescu. Editura Tempus, București, 1993
- Fraser. A. Cikáni.
- Friling, T. Ioanid, R. Ionescu, M.E. Wiesel, E. Raport final. Polirom, București

- Grigore, D. Petruț, P. Sandu, M. Istoria și tradițiile rromilor. Ro media, București 2003
- Grigore, D. Petruț, P. Sandu, M. Istoria și tradițiile mănorității rromani. Manual pentru clasele a VI-a și a VII-a. Sigma, București, 2005
- Grigore, D. Sarău, Gh. Istorie și tradiții rrome. Organizația Salvați copiii. București, 2006
- Hancock, I. Země utrpení. Dějiny otroctví a pronásledování Romů. Signeta, Praha, 2001
- Heftrich, U. Smutek na vedlejší koleji. Nacistická genocida Romů v české literatuře. Revolver Revue, Praha, 2009
- Horváthová, J. Kapitoly z dějin Romů. Člověk v tísní, společnost při ČT, o.p.s., 2002
- Ioanid, R. Holocaustul în România: distrugerea evreilor și rromilor sub regimul Antonescu: 1940-1944. Hasefer, București 2006
- Ioanid, R. Tragedia deportării rromilor în Transnistria. in: Ioanid, R. Kelso, M. Cioabă, M.L. Tragedia rromilor deportați în Transnistria (1942 - 1944). Polirom, București 2009
- Ioanid, R. Kelso, M. Cioabă, M.L. Tragedia rromilor deportați în Transnistria (1942 - 1944). Polirom, București 2009
- Ionescu, V. (editor) Deportarea rromilor în Transnistria. De la Auschwitz la Bug. Romii din România - studii și documente istorice. Editura Centrului rromilor pentru politici publice „Aven Amentza”, București, 2000
- Ionescu, V. (cordinator) Rromii în istoria României. Antologie și bibliografie. Editura Centrului rromilor pentru politici publice „Aven Amentza”, București, 2002
- Ionescu, V. (cordinator) Robia țiganilor în țările române. Rromii din România - studii și documente istorice. Editura Centrului rromilor pentru politici publice „Aven Amentza”, București, 2000
- Kelso, M. Vocile supraviețuitorilor romi. in: Ioanid, R. Kelso, M. Cioabă, M.L. Tragedia rromilor deportați în Transnistria (1942 - 1944). Polirom, București 2009
- Kenrick, D. Puxon, G. Cikáni pod hákovým křížem. Univerzita Palackého v Oloumouci, 2000
- Kolektiv autorů. România o Europă în miniatură - Scurtă prezentare a minirităților naționale. Lucrarea editată cu sprijinul financiar al Comisiei Europene, prin Programul comunitar de acțiune pentru combaterea discriminării (2001 - 2006)

- Kogălniceanu, Mihai. Dezrobirea țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor. Discurs rostit la 1/13 aprilie 1891 în ședința solemnă a Academiei Române organizată cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la fondare. in: <http://ro.wikisource.org>
- Kogălnicianu 1837 in: Ionescu, V. (cordinator) Robia țiganilor în țările române. Rromii din România - studii și documente istorice. Editura Centrului rromilor pentru politici publice „Aven Amentza”, București, 2000
- Křečan, A. Felix, J. Rumunsko-české a česko-rumunský kapesní slovník, SPN, Praha 1963
- Laquer, W. editor. The Holocaust encyclopedi. Yale University Press, 2001
- Matei, P. Țigani și eugenia în România.
- Natasă, L. Studiu introductiv. in: Natasă, L. Varga, A. Mănorităși etnoculturale. Mărturii documentare. Țigani din România (1919-1944). Fundația Crede, Cluj-Napoca 2001
- Natasă, L. Varga, A. Mănorităși etnoculturale. Mărturii documentare. Țigani din România (1919-1944). Fundația Crede, Cluj-Napoca 2001
- Plopșor-Nicilăescu, Dr.C.Ș. Paramisă haj gilă rromané. Povești și cântece rrome. Kriterion, București, 1997
- Porta, G. Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România. Text stabilit de G.Pienescu. Mihai Descale Editor, București, 2002
- Priboi, Florin-Bogdănel. Deportarea romilor în Transnistria. in: 22 plus, anul XIII, nr. 187, 7.3.2006
- Procesul mării trădări naționale. Stenograma dezbaterilor de la Tribunalul Poporului asupra Guvernului Antonescu. Editura Eminescu, București, 1946 in: Ancel, Jean. Tragedia romilor și tragedia evreilor din România: asemănător și deosebiri. in: Cioabă, L.M. Lacrimi rome. Romane asva. București, Ro Media, 2006
- Sarău, Gheorghge. Dicționar rrom-român. Dikcionàro rromano-rumunikano. Dacia, Cluj-Napoca, 2000
- Scurtulencu Th. Boris, Situația juridico-economica a țiganilor în Principatele Române. in: Ionescu, V. (editor) Rromii în istoria României. Antologie și bibliografie. Editura Centrului rromilor pentru politici publice „Aven Amentza”, București, 2002
- Staca, Jiří. Slovník rumunsko - český. SPN, Praha 1961

- Šisler, Filip. Rumunská extrémní pravice v meziválečném období na příkladu Železné gardy. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, Praha, 2007.
- Tejchman, Miroslav. Balkán ve válce a v revoluci 1939-1945. Karolinum, Praha, 2008
- Tejchman, Miroslav. Dějiny Rumunska. Karolinum, Praha, 1997
- Tretopow, K.W. (editor) Dějiny Rumunska. Nakladatelství lidové noviny, Praha 2000, překlad: Miroslav Tejchman.

Beletrie:

- Grigore, D. Romipen impotriva rasismului. (divadelní představení, 2006)
- Stancu, Z. Cikánský tábor.
- Stănescu, V. Cu moartea'n ochi. Roman. Editura MarLink. București 2007

Hlavní instituce:

- Archiv v Institutul național pentru studierea holocaustului din Romania „Elie Wiesel”⁴²⁵
- Biblioteca Județena O. Goga, Cluj
- Biblioteca Națională, București
- Biblioteca Soros (Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală Cluj)
- Knihovna v Institutul național pentru studierea holocaustului din Romania „Elie Wiesel”
- Universitatea din București

Internet:

- <http://www.rroma.eu/transnistria.aspx>
- http://www1.yadvashem.org/about_yad/what_new/data_whats_new/pdf/Romanian/1.8_Deportation_of_the_Roma_revazut_gina.pdf
- <http://www.edrc.ro/docs/docs/tiganii/intro.pdf>
- <http://www.recensamant.ro/>
- <http://www.dexonline.ro/>

⁴²⁵ U dokumentů získaných v tomto institutu je užívána zkratka INSHR.

- www.rewin.cz
- <http://ro.wikipedia.org>
- <http://books.google.ro>
- <http://ro.wikisource.org>

Filmové dokumenty:

- Dureri ascunse: persecuția romilor romani in timpul celui de-al doilea Razboi Mondial. Michelle Kelso, 2006

Seznam příloh:

- Příloha č. 1 - Meziválečné období
- Příloha č. 2 - Válečné dokumenty
- Příloha č. 3 - Autentické dokumenty
- Příloha č. 4 - Svědectví o útrapách v Transnistrii
- Příloha č. 5 - Mapy

Slovníček

Agent de Poliție	Policejní agent
Biroul de Populație	Úřad pro evidenci obyvatelstva
Biroul Juridicar	Právní oddělení
Biroul Singuranței	Úřad pro bezpečnost
Centrul Național de Românizare	Národní centrum pro rumunizaci
Conisiliului de Miniștri	Rada ministrů
Cabinetul militar	Vojenský kabinet
Cabinet	Kabinet
Capitan	Kapitán
Direcțiunea Siguranței și Ordinului Public	Ředitelství bezpečnosti a veřejného pořádku
Direcția Generală a Poliției	Vrchní policejní ředitelství
Gardă	Stráž
Gardienii publici	Veřejná stráž
General de divize	Divizní generál
Inspectoratul General al Jandarmeriei	Vrchní četnický inspektorát
Inspectoratul Jandarmi București	Četnický inspektorát Bukurešť
Inspector General al Jandarmeriei	Vrchní četnický inspektor
Leguena Jandarmi Tiraspol	Četnická oddíl Tiraspol
Președinția Consilului de Miniștri	Prezidium Rady Ministrů
Prefectura Poliției Capitalei	Policejní prefektura hl. města
Ofițer	Důstojník
Șeful departamentului	Velitel oddělení
Șef de secție	Velitel úseku
Șeful serviciului jandarmeriei	Velitel četnického oddílu
Șeful Biroului de Singuranță	Velitel Úřadu pro bezpečnost
Șeful Serviciului Jandarmeriei	Velitel četnického
Seful Serviciului Ordinei Publice	Velitel oddělení veřejného pořádku

Seznam nejdůležitějších zkratk používaných při citování dokumentů:⁴²⁶

ANDMB	Archivele Naționale - Direcția Municipiului București
ANIC	Archivele Naționale
ASM	Archivele de Stat ale Moldovei
ASRI	Archiva Servicului Român de Informații
dact.	Napsáno na stroji
DGP	Direcția Generală a Poliției
f.	
FD	Fond documentar
IGJ	Inspectoratul General al Jandarmeriei
IRJ	Inspectorate Regionale al Jandarmeriei
INSHR	Institutul național pentru studierea holocaustului din Romania „Elie Wiesel”
ms.	Napsáno ručně
NA	Nikolaevskij Oblastnyj Archiv
OA	Odesskij Oblastnyj Archiv
orig.	Originál
PCM	Președinția Consiliului de Miniștri
USHMMA	United States Holocaust Memorial Museum Archives
v.	
vol.	volum

⁴²⁶ Seznam citován z Achim 2004a: LXIV a doplněn o zkratky vlastní

Příloha č. 1 - Meziválečné období

1) Text informující Romy o založení Asoțiația Generală a Țiganilor din România, o jejím účelu a záměrech. Agituje k zapsání se mezi její členy.

Výzva všem Cikánům Rumunska⁴²⁷

Bratři Cikáni!

Již po staletí žijeme na pohostinném území rumunské země, kterou milujeme jako své vlastní tělo a duši. Z národa romského nebo cikánského, jak se nám říká, nevzešel nikdy nikdo, kdo by tuto zemi zradil nebo zaprodal; neprovedli jsme nikdy spiknutí proti žádnému představiteli státu ani se nebratříčkovali s nepřáteli rumunského lidu.

I my jsme se obětovali pro Velké Rumunsko, dali jsme mu významné osobnosti, které historie s uznáním připomíná, a - podle svých možností - plníme veškeré své občanské povinnosti. Nicméně žádný jiný národ není tak ponižován, nenáviděn, opovrhován, přehlížen a zarmoucen jako ten náš cikánský.

Abychom celému světu ukázali, že si přejeme lepší osud a takové opovržení si nezasluhujeme, dali jsme podnět k založení Asoțiația Generală a Țiganilor din România, jejíž program zní ve zkratce následovně:

KULTURA

- 1) Vydávat noviny.
- 2) Po celé zemi zavést večerní kurzy pro dospělé.
- 3) Založit cikánskou lidovou univerzitu.
- 4) Založit školní knihovny a muzea a jedno muzeum národní.
- 5) Založit mateřské školky, aby se malé děti nepotulovaly po ulicích v době, kdy jejich rodiče pracují.
- 6) Publikovat osvětovou literaturu týkající se ochrany zdraví, kvalitní životní úrovně, dějin cikánského národa atd.
- 7) Vzdělávací přednášky; hudba, sbírání starých cikánských písní a všech druhů lidové slovesnosti; taneční škola cikánských lidových tanců atd.
- 8) Zavést zahraniční i domácí stipendia pro vynikající žáky.

⁴²⁷ Natasă, Varga 2001: 96-98

PD: Grafická stránka je stejná jako publikovaný dokument. Je tedy zachováno rozvržení, ale i například kurzíva, středníky apod.

- 9) Po celé zemi založit řemeslnické dílny pro naše tradiční řemesla a tržnice pro odbyt rozličných výrobků.
- 10) Založit osvětové domy, kulturní střediska, kina atd.
- 12) Poskytnout pomoc chudým žákům; knihami, oblečením a jídlem.

SOCIÁLNÍ PÉČE

- 1) Zavést právní pomoc pro obhajobu obžalovaných z veškerých trestných činů.
- 2) Zavést *bezplatnou* zdravotní péči pro nemocné s možností jejich domácího vyšetření.
- 3) Poskytovat *bezplatnou* pomoc pro veškeré potřeby náboženského charakteru.
- 4) Založit velký lidový dům, kde by mohl každý chudý Cikán bez domova nebo odjinud přespávat a jíst do doby, než by si našel práci.
- 5) Vybudovat lidové jídelny ve všech chudých čtvrtích Bukurešti a v ostatních městech v zemi.
- 6) Vystavit cikánskou nemocnici; zdravotní střediska pro ženy v šestinedělí, starobince a invalidovny; založit spolky pro vzájemnou pomoc v případě úmrtí, svateb, utrpení škody na majetku nebo při započetí s obchodní či řemeslnickou živností; vybudovat oblastní záložny a různá družstva, jakož i pracovní, asistenční a informační úřady, veřejné lázně, školy, dětské útulky atd.
- 7) Snažit se všemi možnými zákonnými cestami přimět Magistrát hlavního města k tomu, aby poskytl pozemky v okolí hlavního města i dalších měst a vesnic a vybudoval na nich domy pro ty, kteří nemají vlastní bydlení, s dobou splatnosti 20-30 let.
- 8) Snažit se usídlit všechny kočovné Cikány tak, že jim budou po celé zemi poskytnuty pozemky a Asociace převezme plnou zodpovědnost za jejich usazení, nápravu, vymýcení krádeží a žebroty.
- 9) Asociace zajistí, že veškeré zemědělské a jiné práce již nebudou zadávány lidmi s cílem pracující ožebračit. Sama v souladu s platnými zákony vypracuje kolektivní smlouvy a bude dohlížet na dodržování závazků obou stran, na životní podmínky, hygienu atd.
- 10) Sdružovat do cechů veškeré pracující a uznat je jako řemeslníky s odpovídajícími právy na Úřadě sociálního zabezpečení⁴²⁸.
- 11) Vytvořit okresní soudy a Nejvyšší správní soud pro řešení [mravnostních] případů, týkajících se svateb, rozvodů a pohřbů, jakož i zločinů všeho druhu poškozujících jméno našeho národa, jež budou souzeny

⁴²⁸ Casa generală a Asigurătorilor Socială

[pomocí různých nápravných metod] Radou starších⁴²⁹ v čele s konkrétními předáky v souladu s naší tradicí.

12) Ženy tvoří po právu součást Asociace. Bude jich využito jak ve všech kulturních oblastech, tak i v oblasti sociální péče. Ženy se vzděláním mají stejná práva jako muži a budou moci být přijímány podle dohodnutých pravidel i do Rady starších.

13) Děti a mládež obou pohlaví od 8 do 21 let budou mít vlastní organizaci, kde se jim dostane průpravy a vzdělání ve všech oblastech života.

14) Politická činnost je členům Asociace zcela zakázána. V politice je jim dovoleno angažovat se pouze v oblastech našeho zájmu, jejichž směr udává Nejvyšší výbor⁴³⁰.

Kdo se odchýlí od našich pravidel, bude z Asociace vyloučen, bude považován za odpadlíka našeho národa a nebude mu v případě potřeby poskytnuta žádná pomoc.

Toto je ve zkratce náš program, který povolává k novému životu milion Cikánů-Rumunů žijících na území Rumunska.

Bratři Cikáni!

Pospěšte si zapsat se ihned do Asociace, která je jedinou oporou pro náš současný i budoucí život.

Buďte solidární, sjednocujte se v myšlenkách i pocitech, neboť nežijeme jen pro sebe, ale i pro své děti a budoucí generace.

27 tisíc zapsaných do našich řad k dnešnímu dni po celém Rumunsku je dobrým důkazem velkého nadšení, s nímž byla přijata naše myšlenka.

Nenaslouchejte těm, kteří vás chtějí výhružkami či sliby svést ze správné cesty.

Budete-li jim naslouchat, vězte, že vás stihne prokletí všech našich mrtvých, zastřelených či oběšených v mnoha zemích světa během bezpráví uplynulých staletí.

Odpovíte-li na výzvu, kterou vám předkládáme, kladně, Bůh nechť vám, vašim dětem i vašim domovům požehná.

Sdělte nám písemně jakékoliv problémy a potřeby a s přihláškou k zápisu do asociace je zašlete na adresu:

Asociația Generală a Țiganilor din România

București IV - Str. Vultur no. 147

Buďte s pánem Bohem!

Archimandrita Calnic I. Popp Șerboianu

⁴²⁹ Sfatul Bătrânilor

⁴³⁰ Comitetul Suprem al Asociației

2) Zakládací listina druhé romské organizace nesoucí název Uniunea Generală a Romilor din România založené rovněž v roce 1933, tentokrát však z iniciativy G.A. Lăzăresca-Lăzăricy.

Stanovy a řád „Uniunea Generală a Romilor din România“⁴³¹ právnická osoba uznána notářským oddělením Okresního soudu v Ilfově na základě notářského zápisu č. 31.620 ze dne 16. listopadu 1933.

Zakládací listina

Z iniciativy pana G.A. Lăzăresca-Lăzăricy se v Bukurešti zakládá „Uniunea Generală a Romilor din România“ s dočasným sídlem v ulici Sârbească, č.8.

Cíle této Unie jsou kulturní, sociální a duchovní. Od počátku se zříká jakéhokoliv politického substrátu. Do této Unie může vstoupit jakýkoliv romský občan bez ohledu na profesi nebo veřejnou činnost.

Pro podporu ze strany tisku, úřadů a veřejného mínění budou moci do „Uniunea Generală a Romilor din România“ vstoupit jako čestní členové i rumunští spoluobčané, aby pochopili naše problémy a aby ocenili a podpořili naši obrozeneckou činnost.

Jelikož pan G.A. Lăzărescu-Lăzărică, původem Rom, publicista a obětavý bojovník za naše zájmy, vyvíjel činnost pro dobro našeho lidu, seznámili jsme se s jeho programem zveřejněným na Romském kongresu 8. října tohoto roku a přijímáme ho. Panu Lăzărescu-Lăzăricovi projevujeme solidaritu ve snaze bojovat legálním způsobem při hájení našich zájmů coby řemeslníků a skromných občanů.

Tento program je v úplnosti k nahlédnutí v přiložených stanovách.

Za datum zákonného vzniku Unie je považováno datum uznání zakládací listiny Okresním soudem v Ilfově a dalšími oprávněnými orgány.

Zavazujeme se k tomu, že budeme vlastenci, přívrženci královského rodu a pravoslavnými věřícími, budeme se účastnit radostí i strastí naší země, odmítající jakékoliv podlé úskoky namířené proti našemu státu a církvi.

Chceme ukázat, že my, Romové, velmi toužíme po novém životě, emancipujeme se prostřednictvím usilovného kulturního života organizovaného osvětovými domy, uměleckými besedami, původní literaturou a mravoukou, přičemž přejímáme vše, co může sloužit naší věci, abychom už více nebyli považováni za páriu společnosti.

⁴³¹ Natasă, Varga 2001: 117-124

Snažíme se důstojným chováním, šířením informací a usilovnou propagandou dosáhnout toho, aby nás naši spoluobčané již nadále nenazývali „Cikány“ nýbrž „Romy“ - naším pravým jménem, jež znamená „člověk“ milující svobodu.

Zavazujeme se k tomu, že budeme jako svědomití kronikáři z otce na syna předávat rumunskou hudbu, tanec, zvyky a lidové písně.

Členové Ústředního řídicího výboru Unie⁴³² jsou uvedeni v následující tabulce. Doba jejich funkčního období je stanovena na pět let s možností prodloužení pro předsedu G.A. Lăzăresca-Lăzăricu a generálního tajemníka⁴³³ Niculae Gh. Lacha.

Čestnými členy Unie se staly následující osoby: dr. Miron Cristea, rumunský patriarcha, ministři práce, spravedlnosti a školství, Șt. Brăiloiu, kněz Constantin Dron, Aurel Crăciunescu, Adrian Maniu, Mihail Sevastos, Ion Teodoru, Margareta Nicolau, dr. Ilie Rădulescu, Alexandru F. Mihail, Pamfil Șeicaru, Nae Ionescu, Richard Franasovici, první předseda Okresního soudu v Ilfově⁴³⁴, státní návladní Okresního soudu v Ilfově⁴³⁵, prefekt Policie hlavního města⁴³⁶. Pana Mihaila Berceana jsme zvolili za čestného předsedu.

Dne 16.listopadu 1933

G.A. Lăzărescu-Lăzărică, výkonný předseda⁴³⁷; Apostol Matei, první místopředseda⁴³⁸; Ion Niculescu, místopředseda; Ion Paraschiv, místopředseda; Gh.V.Creangă, místopředseda; Niculae Gh. Lache, generální tajemník, Niculae Niculescu, hlavní pokladní⁴³⁹; Nicolae Matei, pomocný pokladní⁴⁴⁰; Sotir I. Niculescu, první revizor účtů⁴⁴¹; Gh. Niculae, revizor účtů⁴⁴²; Ion Costache, revizor účtů; Ioniță Gheorghe, revizor účtů; Păun Nicolae, náhradní revizor účtů; Efta N. Ion, náhradní revizor účtů; Gh. Dumitru, schůzovní tajemník⁴⁴³; Gh.G.Păun, vrchní rada⁴⁴⁴; Vasile Busuioc, rada; Călin Niculae, rada; Anghel Marin, rada; Stoica Vasile, rada; Ion Simion, rada; Marin Ionescu, náhradní rada; Simion Marin, náhradní rada;

⁴³² Comitetul Central de conducere a Uniunii

⁴³³ Secretar general

⁴³⁴ Prim președinte al Tribunalului Ilfov

⁴³⁵ Prim procuror al Tribunalului Ilfov

⁴³⁶ Prefect al Poliției Capitalei

⁴³⁷ Președinte activ

⁴³⁸ Prim vicepreședinte

⁴³⁹ Casier central

⁴⁴⁰ Casier ajutor

⁴⁴¹ Prim cenzor

⁴⁴² Cenzor

⁴⁴³ Secretar de ședințe

⁴⁴⁴ Prim-consilier

Gh. Niculescu, náhradní rada; Stan Niculae, člen výboru; Costache N. Gheorghe, člen výboru; Radu Cristache, člen výboru; Gh. Niculescu, člen výboru; Tudor Gheorghe, člen výboru; Gh. Șerban, člen výboru; Constantin Gheorghe, člen výboru.

Vyhotovil a notářsky ověřil

Ilie Boruga, advokát

Strada Italiană 13

Stanovy

Čl.1 V Bukurešti se dne 16. listopadu 1933 zakládá v souladu se zakládací listinou „Uniunea Generală a Romilor din România“ s dočasným sídlem v ulici Sârbească č. 8

Čl.2 Tato Unie je řízena ústředním výborem voleným na pět let, a to v souladu s rozhodnutím kongresu, jenž se konal v Bukurešti 8. října tohoto roku. Výbor má následující složení: výkonný předseda, první místopředseda, druhý místo předseda, generální tajemník, pokladník, schůzovní tajemník, 1 první revizor účtů, 4 revizoři účtů a 2 náhradní revizoři účtů, 1 vrchní rada, 5 radů a 2 náhradní radové, knihovník-archivář a 5 členů.

Čl.3 Unie může založit i ženské oddělení pro vzdělávání a podporu Romek, které bude vedeno zvlášť.

Cíl Unie

Čl.4 Cíle Unie jsou kulturní, sociální a duchovní.

1. V oblasti kulturní bude Unie organizovat umělecké besídky a festivaly, její členové se budou moci prezentovat v oblasti literární, umělecké a hudební, aby ukázali, že v rámci těchto uměleckých odvětví disponují talentem.

2. V oblasti sociální se Unie bude snažit spolu se všemi lidmi dobré vůle a kompetentní veřejností dosáhnout následujícího:

Získat v Bukurešti pozemek pro vystavění velké budovy, ve které by se nacházela mateřská školka, lidový osvětový dům, knihovna, domov pro ženy v šestinedělí, právní oddělení, zdravotní středisko, útulek pro Romy z venkova, kteří dočasně pobývají v Bukurešti a pro ty, na něž osud zanevřel.

Snažit se úřady přimět k tomu, aby zamezili přílivu cizích řemeslníků, kteří konkurují řemeslníkům romským, ba dokonce i rumunským,

v oboru zednictví, nádenických prací, kominictví, podkovářství a hudebnictví.

Poklidně a legální cestou se na příslušných úřadech přimluvit za shovívavost vůči prodavačkám květin, čističům bot a podomním obchodníkům romského původu, již si chtějí poctivě vydělat na živobytí a nezvyšovat tak počet nezaměstnaných.

Usilovat o to, aby se kočovní Romové usadili v okrajových částech měst a vesnic. Tím, že se již nebudou potulovat, nebudou se ani moci živit krádežemi, čímž přestanou hanobit romský národ, považovaný za páriu společnosti.

Zaregistrovat všechny hudebníky jako řemeslníky, aby tím, že budou odvádět poplatky Ústřední dělnické pojišťovně⁴⁴⁵, mohli pobírat podporu ve stáří nebo v případě nemoci či úmrtí.

Na základě rozhodnutí příslušných orgánů zříditi dvě letní lázeňská střediska pro romské děti, které budou se svou kolonií⁴⁴⁶ posílány na léčebné kúry, neboť je známo, že mezi těmito dětmi je kvůli špatným podmínkám, ve kterých žijí, největší procento úmrtí, způsobených souchotinami a jinými nemocemi.

Nastolit rovnost v zacházení s Romy a přestat tak činit rasové rozdíly doprovázené posměšným a opovržlivým chováním, neboť i Romové jsou občany mající vůči státu povinnost platit daně a vykonávat vojenskou službu, jsou stoupenci panovnického rodu, přízpusobeni rumunskému obyvatelstvu, vyznávají pravoslaví a odmítají jakákoliv podvrtná či extremistická hnutí.

Usilovat o přijímání mladých Romů s výjimečným hudebním talentem na Konzervatoř a aby jim byla poskytována stipendia k zdokonalování se v zahraničí.

Poskytnout podporu dvěma romským zástupcům z Rumunska při účasti na Mezinárodním romském kongresu konaném ve Francii či jinde. V zájmu rumunského státu zajistit dvěma členům ústředního výboru bezplatné jízdné na Rumunských drahách, aby mohli navštěvovat města a vesnice s hustým romským osídlením, kde budou místní obyvatele nabádat k pořádku, slušným mravům a poctivé práci.

Po uznání Unie právníkou osobou a morální autoritou poskytnout jejím členům zlevněné jízdné na Rumunských drahách, aby mohli přijíždět do hlavního města účastnit se náboženských procesí, kulturních akcí a kongresů.

3. V oblasti duchovní budou všichni členové Unie bojovat za naši pravoslavnou církev a opovrhovat sektami, jež se snaží nakazit naše duše.

⁴⁴⁵ Casa Centrală a Asigurărilor Muncitorești

⁴⁴⁶ PD: V originále je slovo „colonie“, přičemž není úplně jasné, jaký má přesný význam.

Patriarchát zažádáme o to, aby v Bukurešti určil kostel, kde se budou moci 15. srpna na sv. Marii shromažďovat Romové při náboženských procesích.

Kočovným Romům budeme radit, aby křtili děti, uzavírali zákonné a církevní manželské svazky, jež by tvořily jádro rodiny a společnosti.

Budeme pořádat čtení z náboženských knih, radit všem Romům mít doma ikonu a bibli, kde naleznou pravdu a získají duchovní oporu.

Čl. 5 Při péči o budoucí generace musíme zajistit, aby všechny děti chodily do školy a vyučily se řemeslu, čímž by se následně mohly v životě lépe uplatnit.

Čl. 7 Do Unie jsou přijímáni za členy pouze Romové, za čestné členy jen ti, kteří projeví lásku k romskému lidu a jsou mu materiálně a morálně nápomocní.

Čl. 8 Každý Rom, jenž byl odsouzen a rozsudek nabyl platnosti, bude z Unie vyloučen.

Fond unie

Čl. 9 Fond unie se bude skládat ze zápisného, členských příspěvků, darů, subskripcí a z financí získaných pořádáním besed, slavností a plesů a zúročováním těchto příjmů.

Čl. 10 Všichni členové jsou při zápisu povinni složit jednorázovou částku 10 lei a týdně platit členský příspěvek ve výši 7 lei. Na přijaté peníze bude vystavena stvrzenka.

Čl. 11 Všemi takto získanými finančními prostředky bude Unie disponovat bez nároku na jejich navrácení. Tyto finanční prostředky budou sloužit k pokrytí různých výdajů spjatých s fungováním Unie.

Čl. 12 Unie má čtyři kategorie členů: aktivní, zakládající, čestní a řadoví.

Čl. 13 Jmění Unie spravuje pokladník za dozoru výkonného předsedy, generálního tajemníka a dvou revizorů účtů. Pokladník nebude za žádných okolností přechovávat částku převyšující 5000 lei. Peníze převyšující tuto částku budou uloženy v bance nebo v církevní pokladně a na příslušný obnos bude vystavena stvrzenka.

Správa Unie

Čl. 14 Spravovat Unii je úkolem celého ústředního výboru za dozoru revizorů účtů a pod vedení předsedy.

Čl. 15 Jednání rady se může účastnit pouze pět radů, generální tajemník, místopředseda a pokladník za předsednictví výkonného předsedy. Za jeho nepřítomnosti tuto úlohu přebírá místopředseda nebo některý z radů.

Čl. 16 Revizoři účtů a ostatní členové výboru mají pouze hlas poradní.

Čl. 17 U soudu a státních orgánů smí Unii zastupovat pouze její výkonný předseda a generální tajemník, a to pouze prostřednictvím zvláštní delegace složené z prvního místopředsedy a místopředsedů.

Čl. 18 Při jakékoliv neshodě mezi rady a revizory účtů bude vytvořena zvláštní rozhodčí komise složená z předsedy, aktivních členů výboru a členů náhradních.

Čl. 19 Schůzovní tajemník se musí účastnit všech schůzí výboru s úkolem pořizovat poznámky a sepisovat protokol o projednávaných záležitostech a návrzích.

Finanční odměna

Čl. 20 Žádnému ze členů rady ani výkonného výboru nebude v období jednoho roku přiznána žádná finanční odměna. Výjimka se vztahuje pouze na předsedu, místopředsedy, generálního tajemníka a hlavního pokladního, a to až poté, co bude Unie disponovat dostatečným fondem.

Čl. 21 Výkonnému předsedovi, který Unii založil, bude navracena částka rovnající se jím vynaloženým výdajům. Tato částka činí 14000 lei.

Čl. 22 Korespondenci a právní dokumentaci smí podepisovat jen generální tajemník, v jeho nepřítomnosti zmocněnec, jímž může být jeden z místopředsedů, a schůzovní tajemník.

Vlajka a znak

Čl. 23 Vlajku Unie tvoří národní barvy se státním znakem. V každém z rohů se nachází zvláštní symbolem představujícím: housle, kovadlinu, kružítko⁴⁴⁷ a zednickou lžici s kladivem, symboly umění a řemesel Romů v Rumunsku.

Všeobecná ustanovení

Čl. 24 Pravidelné schůze se budou konat každý týden nebo jednou za měsíc, schůze mimořádné dvakrát ročně, sjezd jednou do roka.

⁴⁴⁷ PD: V originále slovo „compas“, které má v rumunštině dva významy: kružítko a kompas. Kružítko by zde pak mohlo představovat symbol technické inteligence.

Čl. 25 Schůze se konají na základě svolání výkonného předsedy nebo písemné žádosti nejméně 50 řadových členů, přičemž za uskutečněné je lze považovat jen tehdy, účastní-li se jich nadpoloviční většina všech řadových členů z Bukurešti.

Čl. 26 Odznak Unie smějí nosit jen ti členové, kteří řádně platí členské příspěvky.

Čl. 27 Každý člen je povinen vyvíjet usilovnou propagandu práce a jejího rozvoje a být činný v souladu s programem této propagandy.

Čl. 28 Zemře-li některý ze zakládajících, aktivních nebo řadových členů s řádně zaplacenými členskými příspěvky, jsou ostatní členové povinni doprovodit pohřební vůz s jeho tělem a držet stráž u vlajky, jež bude k tomuto účelu poskytnuta.

Čl. 29 Unie bude zakládat výbory a pobočky po celé zemi.

Čl. 30 Fondy budou spravovány v souladu se zákonem o veřejném účetnictví.

Čl. 31 Ústřední výbor ustanovuje a schvaluje všechny předpisy ve stanovách a jeho veškeré úkony budou zaneseny do zvláštního registru protokolů, jež budou podepsány přítomnými členy a předsedajícím schůzi výboru.

Čl. 32 Od jakéhokoli odeslaného dokumentu bude existovat i do patřičného spisu založená kopie z důvodu přímé odpovědnosti opatřená oznámením o odesílateli.

Čl. 33 Se souhlasem členů výboru a v závislosti na dostupných finančních prostředcích může Unie poskytovat v závažných případech pomoc.

Čl. 34 Členové výboru, již se nezúčastní tří schůzí bez udání důvodu, budou výkonným předsedou odvoláni.

Čl. 35 Tyto stanovy představují pro členy Unie pevná pravidla a jejich nedodržení a jakékoliv porušení těchto ustanovení vede k vyloučení.

Čl. 36 Všichni členové jsou povinni se k předsedovi a radům chovat náležitě a s úctou, v opačném případě budou z Unie vyloučeni.

Čl. 37 Nikdo nesmí požadovat odvolání výkonného předsedy z vedení Unie po dobu, po kterou bude uplatňovat své pravomoci vůdce a našeho reprezentanta.

Čl. 38 Obsazení kteréhokoli uvolněného místa z důvodu úmrtí nebo vyloučení člena výboru bude provedeno výběrem jiné osoby ze tří kandidátů tajným hlasováním všech členů výboru. V zájmu Unie může výkonný předseda se souhlasem pouhých čtyř vedoucích členů výboru nahradit jiné členy, kteří neplní svou úlohu.

Čl. 39 Všichni členové bez ohledu na svou kategorii musí být na schůzích přítomni v čistém obleku.

Čl. 40 Za odpadlíka je považován každý člen, který vyvíjí činnost, jež odporuje zájmům Unie a jeho bližních.

Čl. 41 Řád podrobně vykládá, jakým způsobem fungují tyto stanovy, a to v souladu se zákonem o uznání právnické osoby. (...) ⁴⁴⁸

ŽENSKÉ ODDĚLENÍ

Čestný předseda: pí Margareta Nicolau, novinářka; výkonná předsedkyně: slečna Petruța Gr. Niculescu, mezzosopranistka, absolventka Konservatoře; Silvia Gr. Niculescu, pianistka, absolventka Konservatoře; místopředsedkyně: Marta G. Lăzurică, dopisovatelka v cizích jazycích, generální tajemník; Elvira Zâmbreșteanu a Maria Niculae Matei, členky výboru; El. Nedelescu, rada; Dorina Constantinescu, rada-referent; Olimpia Tatoi, pedagožka, schůzovní tajemník.

Okresní organizace: Gh. D. Bașno-Brăila, předseda organizace okresu Brăila; Velțan Nicolae, organizace Crișana; Lazăr Naftanailă, předseda organizace okresu Prahova; Ilie D. Săvulescu, předseda organizace okresu Muscel; I. Niculescu-Gărăilă, předseda organizace Ilfov.

Jmenovaní předsedové poboček, jakož i ostatní předsedové okresních organizací, jsou právoplatnými členy ústředního výboru Unie. Do ústředního výboru smějí vstoupit i další osoby prokazující důvěryhodnost, píli a oddanost.

Žádost o uznání Unie jakožto právnické osoby se dostala k Soudu v Ilfově, spis číslo 1001, rok 1934 s první termínem 27. 2. 1934. Rumunský Patriarchát se v této věci intervenoval u oprávněných orgánů, takže nejpozději do dvou měsíců bude tato formalita vyřízena. Poté bude následovat žádost o uznání Unie jakožto světské osoby ⁴⁴⁹ v Parlamentu.

Po uznání právnickou osobou může být, bude-li to nutné, počet členů výboru zmenšen.

ROMSKÉ DESATERO PŘIKÁZÁNÍ:

1. Nepokradeš
2. Neprokleješ
3. Neučiníš křivou přísahu
4. Nebudeš žít neoddan

⁴⁴⁸ Následuje do osmi článků rozpracovaný řád Unie.

⁴⁴⁹ PD: V originále *persoană mirală*. Nepodařilo se však zjistit, co slovo *mirală* znamená a rodilí mluvčí rumunštiny ho označovali za neexistující. Není ani v žádném dostupném překladovém ani výkladovém slovníku. Je možné, že se jedná o slovo *mirană*, které však není rovněž obsaženo v žádném ze slovníků. Po konzultaci s rodilou mluvčí překladatelkou, vyplynulo, že jde o slovo, které znamená *laik, necírkevní, světský*.

5. Budeš bránit pravoslavnou církev
6. Budeš oddán státu a králi
7. Nebudeš pít
8. Neuposlechneš našeptávání nepřátel státu a pravoslavné církve
9. Budeš poslušen příkazům našeho vajdy G. A. Lăzăresca-Lăzăricy
10. Zapišeš se do „Uniunea Generală a Romilor.“

3) Dokument z března 1934 informující Romy o konání umělecko-kulturního festivalu organizovaného předsedou Unie G.A. Lăzărîcou.

Uniunea Generală a Romilor din România⁴⁵⁰

Bratři Romové!

Spoluobčané Rumuni!

Uniunea Generală a Romilor din România, existující téměř jeden rok, během něhož organizovala Romy po celé zemi, přičemž se jí dodnes podařilo uskutečnit věci skromné, leč hezké, zahajuje nyní přípravy na velké kulturně-umělecké akci.

Rozhodla se proto uspořádat VELKÝ KULTURNĚ-UMĚLECKÝ FESTIVAL, první svého druhu v Rumunsku, ba i v Evropě, s následujícím programem:

1. Přednáška *Původ, historie a migrace Romů v Evropě*, kterou přednese G. A. Lăzurică (romský vajda⁴⁵¹).
2. „Rivalové“, divadelní hra o jednom dějství, jejímž námětem je život na frontě. Demonstruje vlastenectví a lidského ducha romského vojáka během války. Autorem hry je romský publicista Gal
3. Alegorická přehlídka romských řemesel
4. Hudební kvartet: piano, violoncello, první a druhé housle
5. Cikánská svatba doprovázena starými cikánskými písněmi a tanci, původně indickými, a hostinou s romskými zvyky a obyčejí.

Festival je organizován G. A. Lăzurîcou, předsedou Uniunea Generală a Romilor din România, na podporu mateřských školek pro romské děti.

Program budou předvádět výhradně romští ochotníci.

Věříme, že nás naši bližní Romové, jakož i naši rumunští spoluobčané, podpoří svou účastí na tomto festivalu, který se bude konat v Divadelním sále kina „Omnia“ na adrese Schitul Măgureanu č. 4 v neděli 18. a 25. března tohoto roku od 10 hodin ráno.

Výbor

⁴⁵⁰ Natasă, Varga 2001: 127

⁴⁵¹ Voievod

4) Dokument informující o delegaci z vedení UGRR v provinční oblasti

Rumunsko⁴⁵²

Oblastní policejní inspektorát IV v Kluži⁴⁵³

Oddělení bezpečnostní policie⁴⁵⁴

Kluž, 30. května 1934

č. 11.108/1934

Pane generální řediteli,

máme tu čest Vám oznámit, že dne 28. května 1934 v 13.22 přijeli osobním vlakem do Blaje reprezentanti „Uniunea Romilor din România“, jejímž předsedou je publicista Lăzărică, bytem v Bukurešti.

Mezi cikánskými předáky byli: Frunză Gheorghe, tajemník unie⁴⁵⁵ a Bárányi, student práv, oba z města Mediaș; dvanáct dívek a žen oblečených v cikánských krojích vedených předsedou okresní organizace v Târnava Mare, Costeou Motim, hudebníkem, bytem v Mediaș.

Na nádraží byli přijati Zimou Andreiem, stavbyvedoucím z Blaje, a zhruba 350-400 Romy (Cikány), muži, ženami a dětmi. Zima pronesl krátkou uvítací řeč, na niž odpověděli Costea Moti, předseda romské organizace v Târnava Mare, a Frunză Gheorghe, tajemník unie. Z nádraží se hosté ubírali pěšky v doprovodu cikánské hudby do domu Zimy Andreie, kde poté, co hosté vešli na dvůr, pronesl Costea Moti svůj projev, ve kterém osvětloval účel romské unie, přičemž prohlásil, že jejich setkání není politické povahy, nýbrž kulturní, sociální a duchovní.

Poté si vzal slovo Frunză Gheorghe, tajemník Uniunea Generală a Romilor din România, a vytyčil cíle unie a pobídl přítomné k solidaritě, čestnému životu, legitimním církevním sňatkům, k tomu, aby rodiče křtili své děti a dávali je do škol, kde by získaly vzdělání a vyučily se řemeslu a mohly se tak začlenit do slušné společnosti.

Nakonec promluvil znovu Zima Andrei, který byl vybrán předsedou organizace v Târnava Mică, poděkoval za čest, které se mu dostalo, a ujistil všechny přítomné, že se vynasnaží dovést své poslání do zdárného konce. Tak jako jeho předřečník kladl důraz na to, že vydělávat si na živobytí poctivou prací je nejlepší cestou, jak se zařadit mezi spořádané lidi.

⁴⁵² Arch.St.București, Direcția Generală a Poliției, dos. 34/1922-1938, f.70 in: Natasă, L. Varga, A. Mănorităi etnoculturale. Mărturii documentare. Tigani din România (1919-1944). Fundația Crede, Cluj-Napoca 2001, dokument č.45, str. 130

⁴⁵³ Inspectoratul Regional de Poliție IV Cluj

⁴⁵⁴ Serviciul Poliției de Singuranță

⁴⁵⁵ Secretarul uniunii

Po skončení projevů následoval společný oběd ve výše zmiňovaném domě, pořádaný na počest hostů, kteří poté v 17 hodin a 18 minut odjeli vlakem.

Setkání proběhlo v pořádku.

Policejní inspektor

[nepodepsán]

.....

Vedoucí oddělení

I.Stānilā

Příloha č. 2 – Válečné dokumenty

1) Rozkaz č. 70/1942 na jehož základě byly provedeny deportace Romů do Transnistrie.

PŘEDSEDNICTVO RADY MINISTRŮ⁴⁵⁶

VOJENSKÝ KABINET

Úřad I⁴⁵⁷

Bukurešť, 22. května 1942

č. 70

Přísně tajné

Velmi naléhavé

Dovolte mi Vám oznámit, jaká opatření přijal MARŠÁL ANTONESCU v souvislosti se zajištěním vnitřního pořádku a eliminováním cizorodých živlů:

1. Kočovní Cikáni, žijící po celém Rumunsku v *šátrách*, budou za asistence policejních orgánů⁴⁵⁸ odvedeni pěšky co nejkratší cestou do Transnistrie, kde vláda zajistí jejich usazení; četnické oddíly⁴⁵⁹ budou sledovat jejich pohyb a o tom, v jaké fázi se přesun nachází, budou jednou za měsíc podávat Vojenskému kabinetu hlášení⁴⁶⁰.

2. Bude provedeno roztržidění a vypracovány statistiky týkající se Cikánů z oblastí Bukurešť, Pitești, Ploiești a Buzău za účelem jejich poslání do Transnistrie. Na základě tohoto roztržidění budou určeny kategorie, kterým bude udělena výjimka (Cikáni se společensky užitečným povoláním), dále budou provedeny nutné studie týkající se železniční přepravy směrem k Dunaji (Oltenița-Giurgiu).

Současně s tím se bude Zvláštní oddělení pro lodní dopravu⁴⁶¹ zabývat alternativou lodní přepravy na trase Giurgiu-Oceacov-Bug. V závislosti na jejich možnostech budou určeny konkrétní skupiny a datum jejich odjezdu.

Podle možností přepravy se pak všechna městská a vesnická sídla zbaví všech parazitujících, zpátečnických a nepoctivých Cikánů, kteří sem přivandrovali a kteří zde až do teď byli kvůli odsouzeníhodné netečnosti veřejných orgánů při řízení věcí veřejných tolerováni.

⁴⁵⁶ ANIC, fond IRJ, dosar 258, f.2-3 copie, dact. ANIC, fond DGP, dosar 187/1942, f. 25-26 copie, dact. in Achim 2004a: 9-10

⁴⁵⁷ Biroul I

⁴⁵⁸ Organele de jandarmerie

⁴⁵⁹ Legiunile de jandarmi

⁴⁶⁰ Cabinetul Militar

⁴⁶¹ Serviciul Special al Marinei

Aby nedocházelo k zamezování plnění rozkazů a ke zbytečnému probouzení vášní, mají tato opatření přísně tajný charakter. Ani výkonným orgánům, ani kočovným šátrám, nebude prozrazen účel ani cíl cesty.

Vystěhování Cikánů z Bukurešti se uskuteční masově s využitím momentu překvapení, ale zároveň organizovaně a slušně.

Přeprava po vodě bude probíhat ve vlečných člunech za přítomnosti vojenského dohledu a četnictva. Potraviny na celou dobu přepravy budou naloženy při odjezdu, aby nedocházelo k zastávkám a zamezilo se tak možnostem útěku.

Operace začne v měsíci červnu, aby bylo Cikánům umožněno usadit se v letním období a zajistit si na následující zimu věci nezbytně nutné pro přežití.

Ministerstvo vnitra svolá schůzi, jíž se zúčastní všechny zainteresované orgány (policie, četnictvo, železnice, námořnictvo, úřad pro ochranu veřejného zdraví, vláda), a na které dojde k přesnému stanovení všech podrobností týkající se provedení akce. Panu Maršálovi bude poté představen celkový plán operace.

D.O.

Velitel Vojenského kabinetu

plukovník Davidescu

<poznámka, ms.>:

Před doručením odpovědi na tento rozkaz nařídil pan Maršál, aby mu situace týkající se vystěhování Cikánů (rozkaz č. 6982) byla ukázána na mapě.

Rozkaz byl vydán Úřadem č. 4 a odpovědi s označením č. 7099 a 7241/1942 přijal a zpracoval rovněž Úřad č. 4.

2) Stížnost usedlých Romů, kteří mají trvalé bydliště v Craiově a cestou za prací se byli nuceni přidat ke konvoji kočovných Romů, jenž byl deportován do Transnistrie. Následují dokumenty, které s případem souvisí.

PANE PREFEKTE,⁴⁶²

Níže podepsaní Chidorean Miclescu, Erban Jenică Velcu, Sfetcu N. Ioan, Valeriu P. Iordache, Ilie Constantin, Angheluță Răducanu, Marin Vâlceleanu, Loreita Șerban Velcu, Fănică Bonculescu, Consulat Șerban Velcu a Ioan Ortoman, s trvalým bydlištěm v Craiově, Vám sdělují následující:

V červenci jsme my, výše uvedení, odjeli s našimi rodinami z Craiovy směrem k obci Mărășești, okr. Putna, abychom tam pracovali na statku. Měli jsme svolení od pana prefekta okresu Dolj, které k žádosti přikládáme.

Zrovna když jsme cestou odpočívali, projel okolo nás konvoj kočovných Cikánů za doprovodu četníků⁴⁶³, kteří nám, když nás uvedli, řekli, abychom se ke konvoji připojili. Tak jsme se dostali do okresu Golta.

Všichni kočovní Cikáni posláni do Transnistrie byli uvedeni na jmenné, příslušným četnickým oddílem orazítkované, seznamy, na kterých byl každý Cikán zapsán zvlášť.

Přestože jsme podobnou proceduru neabsolvovali, strčili nás do konvoje a transportovali.

My, níže podepsaní, nejsme Cikáni kočovní, všichni jsme vlastníky domů a řemeslníky s trvalým bydlištěm v Craiově. Jeli jsme do obce Mărășești v okrese Putna, abychom tam vyráběli cihly pro výše jmenovaný statek, se kterým jsme měli uzavřenou pracovní smlouvu a cestovali jsme na základě povolení č. 7204 z 29. dubna 1942 vydaném Prefekturou okresu Dolj.

My, níže podepsaní, jsme splnili vojenskou službu a účastnili se vojenských tažení příslušných pluků, k nimž příslušíme i nyní a od nichž jsme obdrželi propouštěcí rozkaz.

Část z nás má bratry nebo syny na vojně, část z nás má děti, které chodí do školy a které zůstaly v Rumunsku.

Co nejsrdečněji Vás proto, pane prefekte, žádáme o laskavé svolení k navrácení se do vlasti, do našeho trvalého bydliště, kde máme svá hospodářství a část rodiny. Někteří z nás patří navíc k odvodovým ročníkům, které mají brzy obdržet povolávací rozkaz na vojnu.

Račte přijmout projev naší nejhlubší úcty.

⁴⁶² USHMMA, RG-31.004M, reel 6; OA, fond 2242, opis 1, delo 1912, f. 292 orig., dact. in Achim 2004a: 89-90

⁴⁶³ jandarmi

Chi. Miclescu	
Jenică S. Velcu	Angheluță Răducanu
Ion N. Sfetcu	Ilie C-tin
Marian Vâlceleanu	Valeriu Iordache
Fănică Boncescu	Loreita Șerban Velcu
Consulat Ș. Velciu	Ion Oartaman

VRCHNÍ ARMÁDNÍ VELITELSTVÍ⁴⁶⁴
ODBOR CIVILNÍHO GUVERNÉRA TRANSNISTRIE

Prefektura okresu Golta

č. 6508

4. srpna 1942

Pro

Vládu Transnistrie

Správní ředitelství

Tiraspol

Dovolujeme si vám v příloze zaslat originál žádosti, kterou podali Cikáni Chidorean Miclescu, Șerban Jernică Velcu, Sfetcu N. Ioan, Valeriu P. Iordache, Ilie Constantin, Angheluță Răducanu, Marin Vâlceleanu, Loreita Șerban Velcu, Fănică Bonculescu, Consulat Șerban Velcu a Ioan Ortoman. K podání žádosti došlo na naší prefektuře dne 2. srpna 1942 s evidenčním číslem 6508.

Výše jmenovaní žádají o svolení k návratu domů z důvodu, že nejsou kočovnými Cikány a k jejich odvedení do Transnistrie došlo omylem.

Z prozkoumání jimi předložených dokladů vyplývá, že jsou to řemeslníci původem z Craiovy, a jak vyplývá z písemného oznámení č. 7204 Prefektury okresu Dolj, kterou Vám zasíláme, byli do okresu Putna na cestě za prací na základě smlouvy uzavřené s jedním tamním vlastníkem půdy.

Všichni splnili vojenskou službu, byli mobilizováni, mají povolávací i propouštěcí rozkazy, které vám v originále zasíláme.

Část z nich má děti ve školním věku, které zůstaly doma.

S ohledem na výše zmiňované okolnosti si vás dovolujeme požádat, abyste učinili rozhodnutí, má-li se jim či nikoli umožnit návrat domů.

PREFEKT,

Podplukovník ISOPESCU MODEST

L. S.

⁴⁶⁴ USHMMA, RG-31.004M, reel 6; OA, fond 2242, opis 1, delo 1912, f. 298 orig., dact in: Achim 2004a: 94-95

VLÁDA TRANSNISTRIE⁴⁶⁵
SPRÁVNÍ ŘEDITELSTVÍ⁴⁶⁶
55 837 - 24. SRPEN 1942

PREFECTURA OKRESU
GOLTA

K Vašemu hlášení č. 6508/1942:

Dovolujeme si Vám oznámit, že se tímto neschvaluje návrat do vlasti
Cikánů deportovaných do Transnistrie.

Posíláme Vám zpět žádost spolu se všemi přílohami a výše zmiňovaným
hlášením.

GVERNÉR

ŘEDITEL,

⁴⁶⁵ USHMMA, RG-31.004M, reel 6; OA, fond 2242, opis 1, delo 1912, f. 297 orig., dact. in Achim 2004a: 114

⁴⁶⁶ Direcția Administrației

3) Výsledek užšího soupisu Romů, kteří měli být evakuováni v druhé fázi deportací, a plán jejich transportu do Transnistrie.

č. 39.985⁴⁶⁷

1942, měsíc srpen, den 20.
VRCHNÍ ČETNICKÝ INSPEKTORÁT
Oddělení četnictva⁴⁶⁸

TAJNÉ

pro
Ministerstvo vnitra
Kabinet státního podtajemníka - Policie

Dovolujeme si Vám předložit plán evakuace 12.497 nekočovných Cikánů, kteří byli trestáni a jsou nebezpeční pro veřejný pořádek.

Prosíme Vás o vyjádření:

a. Obrátit se na Ředitelství C.F.R. s žádostí, aby vypravilo vlaky podle instrukcí nacházejících se v plánu transportu a aby určilo datum jejich odjezdu.

Považujeme za nezbytné, aby nám všech 5 vlaků pro evakuaci Cikánů z městských oblastí bylo poskytnuto naráz, pokud ne ve stejný den, tak postupně během 5 po sobě následujících dnů.

To znamená, že je nutné, abychom měli čas 10 dnů před odjezdem každého vlaku na přípravu jednotlivých transportů.

b. Není nutné přijímat opatření pro likvidaci jejich movitého a nemovitého majetku.

Domníváme se, že stačí, když bude majetek předán do správy administrativním orgánům, které rozhodnou o způsobu jeho likvidace.

Myslíme, že tento majetek nebude nijak významný.

c. Co se týče zavazadel, které může každý evakuovaný mít při převozu, se domníváme, že je důležité nařídit policejním i četnickým orgánům, aby jim oznámili, že nemohou převážet více jak jedno zavazadlo, které mohou sami nést.

d. Stravu na dobu transportu si zajistí sami vystěhovaní. Je nutná podpora správních orgánů pro zajištění a doplňování stravy těm, kteří nedisponují finančními prostředky.

⁴⁶⁷ ANIC, fond IGJ, dosar 126/1942, f. 32-32v., orig. dact. in: Achim 2004a: 108-109

⁴⁶⁸ Serviciul Jandarmeriei

4) Instrukce k provedení druhé fáze deportací vydané Vrchním četnickým inspektorátem.

Č. 40.169⁴⁶⁹

1942, 26. srpna

VRCHNÍ ČETNICKÝ INSPEKTORÁT

Oddělení četnictva⁴⁷⁰

TAJNÉ

pro

ČETNICKÝ ODDÍL _____

Reakce na telegraficky šifrovaný rozkaz Vrchního četnického inspektorátu č. 38.137 ze dne 25. července 1942 týkající se evakuace usedlých Romů;

Vezměte laskavě na vědomí, že se za účelem bezchybné přípravy vystěhování nařizuje:

Prozatím se provádí pouze vystěhování Cikánů uvedených v kolonce *nemobilizovatelní*, kteří se nacházejí jak ve venkovském, tak v městském prostředí.

Jejich vystěhování provedou četnické oddíly.

Za tímto účelem se ihned dohodněte s policejním náčelníkem ohledně včasného vyhotovení plánu předání a převzetí, který ví, že tato operace musí být provedena v co nejkratší době po obdržení rozkazu k vystěhování.

Rovněž odvelíte stěhované z místa jejich bydliště do sídla četnického oddílu nebo na místo odjezdu.

Vystěhování proběhne vlakem. Za tímto účelem jsme zařídili, aby byly dány k dispozici vlaky s nezbytným počtem vagonů.

Stanovení jízdního řádu, které provede Ředitelství železnic, vám bude nejméně s pětidenním předstihem oznámeno, abyste měly možnost transport zorganizovat.

Cikáni z policejních stanic budou četnickým oddílům předání 24 hodin před odjezdem, a to buď do sídla četnického oddílu, nebo na nádraží, odkud bude probíhat odjezd.

Počet Cikánů, které máte vystěhovat, je:

Z venkovského prostředí

Z městského prostředí

Celkový počet.....

⁴⁶⁹ ANIC, fond IGJ, dosar 43/1943, vol. II, f. 75-75v. orig., dat. in: Achim 2004a: 117-119

⁴⁷⁰ Serviciul Jandarmeriei

Naložení do vlaků proběhne následovně:

.....
.....
Stráž: Velitel vlaku, jímž bude důstojník, bude přidělen četnickým oddílem za dohledu příslušného Četnického inspektorátu v místě, kde bude sestavován vlak. Oddíl přidělí na pomoc i jednoho poddůstojníka.

Četníci doprovázející vlak budou vámi přidělováni z řad četnických oddílů, a sice: jeden do každého vagónu. Dále se k nim připojí jako stráž četníci v počtu rovnajícimu se polovině vagónů.

Takto přidělíte:.....
.....

Četníci budou doprovázet vagóny až do cílové stanice, kterou je Tighina. Budou mít u sebe nezbytné jídlo nebo finanční obnos na 6 dní.

Četnické oddíly zřídí v závislosti na potřebě i dodatečné hlídky, a to v místech, odkud budou Cikáni odváděni, a na nádražích, odkud budou vypravovány vlaky.

Každý četnický oddíl vyhotoví ve dvou exemplářích soupisy, kde budou uvedena jména naložených. Tyto soupisy bude u sebe mít velitel vlaku. Jeden exemplář pak předá v Tighině Inspektorátu Transnistrie, druhý, řádně orazítkový, zašle na Vrchní četnický inspektorát. Tento seznam bude sloužit jako doklad o provedení transportu.

Zavazadla: Evakuovaní smějí přepravovat zavazadla pouze v takovém objemu, v jakém může běžně jedna osoba zavazadla přepravovat.

Potrava: Potravu na 4 dny si opatří sami evakuovaní. Pro zajištění potravy se případně zapojí místní úřady (prefektura a radnice), které v tomto ohledu dostaly rozkaz z Ministerstva vnitra.

Bude se dbát na to, aby všechna opatření byla přijata včas tak, aby vystěhování proběhlo za těch nejlepších podmínek.

VELITEL ODDĚLENÍ ČETNICTVA

Plukovník C. Tobescu

L.S.

Velitel III. úseku⁴⁷¹

Kapitán N. Diaconescu

⁴⁷¹ Secția a III-a

5) Poznámky a komentáře z města Sighișoara týkající se deportace usedlých Romů do Transnistrie.

POLICIE SÍDELNÍHO MĚSTA⁴⁷²

SIGHIȘOARA

HLÁŠENÍ⁴⁷³ č. 201

ze dne 17. září 1942

Předmět: Projevy nespokojenosti, obavy a komentáře ve spojitosti s přesídlením některých Cikánů do Transnistrie.

Nedávno přijaté opatření v souvislosti s přesídlením některých Cikánů do Transnistrie způsobila vlnu nespokojenosti v řadách těch, kteří zůstali. Ti si stěžovali, že toto opatření bylo přijato pouze za účelem jejich vyhlazení, neboť jinak by tyto příkazy nebyly dány tak rychle a před nadcházející zimou, navíc když Cikáni vždy rumunskému státu a lidu prokazovali věrnost.

Největší nespokojenost lze zaznamenat v řadách Cikánů vlastnicích domy.

Část Cikánů nacházejících se v lepší situaci začala ze strachu, že i oni budou přesídleni, prodávat svůj movitý i nemovitý majetek. Sasové tuto situaci pozorně sledují ve snaze tento majetek nakoupit.

V řadách rumunského obyvatelstva způsobilo příslušné opatření znepokojení a dalo vznik různým názorům a komentářům. Z toho, o čem se v užších kruzích diskutuje, vyplývá, že ve Starém království jde o opatření odůvodněné, jež z praktického, ekonomického i právního hlediska přichází vhod, zatímco v Sedmihradsku, pokud jde o národní zájmy, by přesídlení Cikánů mohlo být pro toto území při případném plebiscitu nepříznivé, jelikož je známo, že Cikáni nebyli nikdy považováni za zvláštní menšinu, nýbrž za Rumuny.

Rumuni posílení početním stavem Cikánů si mohli v minulých volbách zajistit většinu hlasů a takto se oproti ostatním menšinám dostat do vedoucích pozic.

Nedávno přijaté opatření způsobilo odcizení se Cikánů od věrnosti, kterou projevovali vůči rumunskému obyvatelstvu.

V určitých kruzích se hovoří o tom, že by opatření mohlo mít i další následky, pro nás ne zrovna příznivé, neboť by mohlo být vnímáno jako

⁴⁷² ANIC, fond DGP, dosar 189/1942, p. 87 orig., dact. in Achim 2004a: 214-215

⁴⁷³ Nota informativă

začátek odsouvání některých národů na východ pro zajištění většího prostoru pro národ ze západu.

Mezi Rumuny tedy koluje fáma a jsou zaznamenány obavy, že po případném vysídlení všech Cikánů a Židů by do Transnistrie mohli být přesídleni i Rumuni. Namísto těchto národů by měli přijít Němci. Tyto koncepty nucené migrace některých národů byly Němci rovněž inspirovány.

Zdroj: Důvěryhodný informátor

Učiněná a plánovaná opatření: Situaci budeme nadále sledovat.

NÁČELNÍK POLICIE,

N. Moldovan

6) Vojín Ionița Dumitru žádá, aby si mohl z Transnistrie přivést svou rodinu, která byla odveden v době, kdy byl za prací v obci Pitești.

PANE MINISTŘE⁴⁷⁴

Já, níže podepsaný vojín Ionița Dumitru z 9. pluku Vânători, bytem Bukurešť, ul. Mihai Cogălniceanu č. 44, městská část Colentina, Vám touto žádostí oznamuji následující:

V době, kdy jsem byl za prací v obci Ploiești, byla moje rodina odvedena a poslána do Transnistrie. Rodina se skládá z následujících osob: můj otec Ionița Vasile, moje matka Maria Ionița a dvě sestry, první Tudora Ionița ve věku 17 let, všichni tito moji drazí byli odvedeni a posláni do Transnistrie.-

S hlubokou úctou se na Vás obracím s žádostí, abyste laskavě nařídil vydat povolení, abych si výše jmenované mohl odvézt.-

Ve víře, že bude má žádost přednostně vyřízena, přijměte laskavě projev mé nejhlubší úcty.-

Podřízen rozkazu

Ionița Dumitru

⁴⁷⁴ RG – 25.010M, reel 19, dos. 130/1942, f. 58

Příloha č. 3 - Autentické dokumenty

1) Rozkaz č. 33.911⁴⁷⁵ k provedení sčítání dvou definovaných skupin Romů vydaný 17. května 1942 rumunským Ministerstvem vnitra:

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
- Cabinet -

No. *33.911*
din 17 Mai 1942

6 VI 1942
amplas
regulament

COCUI OPERAT

DIRECTIUNEA GENERALA A POLITIEI
ARHIVA SIGURANTEI
No. 67880 + 18.MAI.1942
DOSAR NE

Catre
DIRECTIUNEA GENERALA A POLITIEI

Cu onoare vi se face cunoscut ca Ministerul Afacerilor Interne, are nevoie a cunoaste in mod absolut precis, care este numarul țigantilor din categoriile de mai jos și anume:

- 1.- Țigani nomazi. (edildărari, lingurari, etc.).-
- 2.- Țigani stabili. (și anume numai acei cari deși nenomazi, sunt condamnați recidiviști, sau nu au mijloace de existență sau ocupație precisă din care să traiască în mod cinstit prin muncă și deci constituie o povară și un pericol pentru ordinea publică. - Toți aceștia vor fi înregistrați cu familiile lor altele: soți, soție, copii minori sau majori, dacă trăiesc sub același acoperământ).-

In acest scop atut organele politiei cât și ale jandarmeriei, vor efectua un recensământ al tuturor acestor țigani, într-o singură zi și anume, în ziua de .. Mai 1942.

Recensământul se va face după un plan bine stabilit în scopul de a se înlătura posibilitatea ca cei în cauză să se poată sustrage acestui recensământ.-

Fiecare autoritate polițienască va întocmi apoi câte un tabel nominal în dublu exemplar pe categorii, în care se va specifica:

- Sălășul (numai pentru cei nomazi).-
- Numele și pronumele, bărbați, femei, copii.
- Animale.
- Cărute.
- Ocupația.-

Aceste tabele vor fi păstrate, spre a fi folosite atunci când se vor ordona măsurile ce se vor hotărî contra acestora.-

./.

⁴⁷⁵ INSHR, RG-25.019, reel 7, Direcția Generală a Poliției⁴⁷⁵, 187/1942, f. 1

Pe data de 1942, se vor primi la Minister două situații numerice - conform modelului anexat - una pentru țigani nomazi și una pentru cei stabili cari fac obiectul ordinului de față. -

După efectuarea recensământului și până la noul ordin, toți țiganii specificați în tabele, nu mai pot să se deplaseze în afară județului în care au fost recenzați și vor fi ținuți în strictă evidență de organele polițienești. -

MINISTRU SUBSECRETAR DE STAT
C. Z. VASILIU
GENERAL DE DIVIZIE

Comunicat:
- Direcțiunii Generale a Poliției
- Prefecturii Poliției Capitalei
- Inspectoratului General al Jandarmetii

2) Početní stav deportovaných Romů k 9. říjnu 1942.⁴⁷⁶

INSPECTORATUL GENERAL AL JANDARMERIEI
Serviciul Jandarmeriei
Secția III-a

SITUATIE - NUMERICA

privitoare la evacuarea țiganilor nomazi și nenomazi în Transnostră.

1) Țigani nomazi evacuați între 1 Iunie și 15 August 1942 :

Bărbați	2.352
Femei	2.375
Copii	6.714
	<u>Total=11.441</u>

2) Țigani nenomazi (stabili) nemobilizabili și periculoși ordinii publice, evacuați cu trenurile de evacuare între 12-20 Sept.1942:

Bărbați	3.187
Femei	3.780
Copii	6.209
	<u>Total=13.176</u>

Au mai fost evacuați ulterior cu aprobări speciale, fiind infractori eliberați din închisori:

Bărbați	22
Femei	17
Copii	30
	<u>Total = 69</u>

Total general țigani nomazi și nenomazi24.686

-----00000-----

⁴⁷⁶ INSHR, RG 25.010, reel 18, IRJ, dosar 126/1942, f. 203, orig., dact.

3) Nařízení, aby všichni Romové vracející se z Transistrie bez povolení byli posíláni zpět.⁴⁷⁷

155522
86

1943 Luna Fe No. 155522 7ma 14

INSPECTORATUL JANDARMI TIMISOARA

La raportul Dvs.No.26.338 din 4 Februarie 1943;
Cu onoare vi se face cunoscut ca Domnul Gener 1 Inspecter General al Jandarmeriei, a ordonat ca toti tiganii ce vin din Transistria in tara fara aprobare, sa fie trimisi inapoi imediat.-
In consecinta, tiganicele Ana Carpaci, Elena Carpaci si Maria Ciuraru, din comuna Maciova - Severin, sa fie trimise cu escorta in Transistria pe motiv ca s'au inapoiat in tara fara aprobare.-
Numitele vor fi predate Legiunei Tiraspol spre a le plasa la uzura, la locul de unde au fugit.-
Se vor intrebuinta foi de transport pentru vagabonzi.-
Data ordin in consecinta legiunei.-

D. O.
SEFUL SERVICIULUI JANDARMERIEI
C.Tobescu
Colonel

Seful Sectiei III-a
Capitan N.Disconescu

⁴⁷⁷ INSHR, RG - 25.010M, reel 19, dos. 130/1942, f. 83

4) Oznámení, že se ve městě Ungeni nacházejí tři vagoны Romů, kteří utekli z Transnistrie.⁴⁷⁸

TELEFONIC

Nr. 155 018

1943 Luna 12 Ziua 9

194
119
313

INSPECTORATUL JANDARMI CHISINAU

In gara Ungeni se găsesc trei vagoane cu țigani fugiți din Transnistria.
Dați ordin pentru a se constitui imediat o gardă care să le ia în primire și să le conducă sub pază la Golta.
Garda va fi comandată de un ofițer, care va cerceta și împrejurările în care vagoanele au fost obținute și puse în circulație.
Deasemeni se va cerceta și stabili cum au putut să treacă pe la punctul Tighina fără să fie oprite.

D. O.
DIRECTORUL SIGURANTEI SI ORDINEI PUBLICE
General C. Tobescu

Seful Serv. Ordinei Publice
Maior D. Feneșcu
Tr. Pl. Brokhalo
Fr. Rep. Jandarm 2 nr 1230

⁴⁷⁸ INSHR, RG – 25.010M, reel 19, dos. 130/1942, f. 235

Překlad autentických dokumentů:

1) Rozkaz č. 33.911 k provedení sčítání dvou definovaných skupin Romů vydaný 17. května 1942 rumunským Ministerstvem vnitra:

MINISTERSTVO VNITRA
-Kabinet⁴⁷⁹-

č. 33.911⁴⁸⁰
ze dne 17. května 1942

Pro
VRCHNÍ POLICEJNÍ ŘEDITELSTVÍ⁴⁸¹

Dovolujeme si Vám oznámit, že Ministerstvo vnitra potřebuje znát naprosto přesný počet Cikánů spadajících do následujících kategorií:

- 1.- Kočovní Cikáni (Căldărari, Lingurari, atd.).-
- 2.- Usedlí Cikáni - (tedy jen ti, kteří, ačkoliv nejsou kočovní, byli soudně trestáni, jsou recidivisty nebo nemají prostředky k zajištění vlastní existence či jasné povolání, kterým by se živili, čímž představují břímě společnosti a hrozbu pro veřejný pořádek. Všichni budou zapsáni i se svými rodinami, tzn. manžel, manželka, děti nezletilé, děti zletilé, pokud bydlí pod jednou střechou).-

Za tímto účelem provedou policejní orgány a četnictvo sčítání všech těchto Cikánů, a to během jediného dne 31. května 1942.

Sčítání bude provedeno podle dobře vypracovaného plánu tak, aby se předešlo tomu, že by se výše zmiňovaní tomuto sčítání mohli vyhnout.

Každá policejní složka vyhotoví ve dvou originálech podle jednotlivých kategorií jmenné seznamy, kde budou uvedeny následující údaje:

- Salaš (jen pro kočovné).
- Příjmení a jméno, muži, ženy, děti.
- Zvířata.
- Povozy.
- Zaměstnání.-

Tyto seznamy je nutné uschovat, aby mohly být v době, kdy budou v souvislosti s výše zmiňovanými vydávány rozkazy, použity.

⁴⁷⁹ Cabinet

⁴⁸⁰ V dokumentu nečitelné. Jedná se však o toto číslo.

⁴⁸¹ Direcția Generală a Poliției

10. června 1942 obdrží ministerstvo dva dokumenty obsahující početní stav podle přiloženého vzoru, jeden pro kočovné Cikány, jeden pro Cikány usedlé, jichž se tento rozkaz týká.

Po provedení sčítání nesmí do nových rozkazů žádný Cikán uvedený na soupisech opustit okres, ve kterém byl sečten. Cikáni budou pod přísným dozorem policejních orgánů.

Státní podtajemník⁴⁸² Ministerstva vnitra

C. Z. Vasiliu

divizní generál

Oznámeno:

- Vrchnímu policejnímu ředitelství
- Policejní prefektuře hlavního města Bukurešti
- Vrchnímu četnickému inspektorátu

⁴⁸² Ministru subsecretar de stat

2) Početní stav deportovaných Romů k 9. říjnu 1942.

VRCHNÍ ČETNICKÝ INSPEKTORÁT

Oddělení četnictva⁴⁸³

Sekce 3⁴⁸⁴

POČETNÍ STAV

deportovaných Cikánů kočovných i nekočovných do Transnistrie

I) Kočovní Cikáni deportovaní v období od 1. června do 15. srpna 1942:

Muži.....	2. 352
Ženy.....	2. 375
Děti.....	6. 714
	Celkem 11. 441

II) Nekočovní (usedlí) Cikáni nemobilizovatelní nebo nebezpeční pro veřejný pořádek, deportovaní vlaky v období od 12. do 20. září 1942:

Muži.....	3. 187
Ženy.....	3. 780
Děti.....	6. 209
	Celkem 13. 176

Později byli na základě zvláštních povolení deportováni zločinci propuštění z výkonu trestu:

Muži.....	22
Ženy.....	17
Děti.....	30
	Celkem 69

Celkový počet kočovný a nekočovných Cikánů..... 24. 686

-----ooooooooo-----

⁴⁸³ Serviciul Jandarmeriei

⁴⁸⁴ Secția III-a

3) Nařízení, aby všichni Romové vracející se z Transnistrie bez povolení byli posíláni zpět.

č. 155522

1943 měsíc únor den 14.

ČETNICKÝ INSPEKTORÁT TEMEŠVÁR

K Vašemu hlášení č. 26.338 ze dne 4. února 1943;

Dovolujeme si Vám oznámit, že pan vrchní četnický inspektor nařídil, aby všichni Cikáni přicházející z Transnistrie do Rumunska bez povolení byli okamžitě posláni zpět.-

Tudíž i Cikánky Ana Carpaci, Elena Carpaci a Maria Ciuraru z obce Maciova - Severin, nechť jsou s eskortou poslány do Transnistrie, a to z důvodu, že se vrátili do země bez povolení.-

Jmenované budou předány Četnickému oddílu Tiraspol, která je vrátí zpět na místo, odkud utekly.-

Pro tuláky se bude používat přepravních příkazů

V souvislosti s tím dejte rozkaz četnickému oddílu

D. O.

VELITEL ODDĚLENÍ ČETNICTVA⁴⁸⁵

C. Tobescu
Plukovník

velitel III. sekce
kapitán N.Diaconescu

⁴⁸⁵ Șeful serviciul jandarmeriei

4) Oznámení, že se ve městě Ungheni nacházejí tři vagony Romů, kteří utekli z Transnistrie.

T E L E F O N I C K Y

č. _____
1943 měsíc _____ den 9

ČETNICKÝ INSPEKTORÁT KIŠINĚV⁴⁸⁶

Na nádraží v Ungheni⁴⁸⁷ jsou tři vagony Cikánů, kteří utekli z Transnistrie.

Dejte příkaz k okamžitému vytvoření stráže⁴⁸⁸, která je převezme, a pod dozorem odvede do Golty.

Stráži bude velet jeden důstojník, který rovněž prověří okolnosti, za kterých byly vagony získány a uvedeny do provozu.

Rovněž bude prověřeno, jak mohly přejet přes hraniční přechod v Tighině, aniž by byly zastaveny.

D.O.

ŘEDITEL PRO BEZPEČNOST A VEŘEJNÝ POŘÁDEK⁴⁸⁹

Generál

C. Tobescu

Velitel Oddělení veřejného pořádku⁴⁹⁰

Major

D. Penescu

⁴⁸⁶ Inspectoratul Jandarmi Chişinău

⁴⁸⁷ Město Ungheni se nachází na levém břehu řeky Prut v dnešní Moldavské republice.

⁴⁸⁸ Gardă

⁴⁸⁹ Directorul Siguranței și Ordinei Publice

⁴⁹⁰ Șeful Serviciului Ordinei Publice

Příloha č. 4 - Svědectví o útrapách v Transnistrii

1) Rozhovor vnuka s dědečkem o útrapách v Transnistrii, který byl publikován v březnu 2006 v příloze týdeníku Revista 22 věnované Romům.

Pili jsme vodu z koňských kopyt⁴⁹¹

Můj dědeček Iustinian Badea se narodil v roce 1931. Jeho rodina nekočovala, bydlela v Bukurešti. Když bylo Iustiniánu Badeovi 10 let, vydal se se svou rodinou na „cestu vlakem“ do Transnistrie (...).

Jak jste byli zatčeni a z jakého důvodu?

Jednou v noci přišel komisař Cojocar a sebrali mě, mámu a bratry a odvedli nás na ulici.

Otec byl kde?

Na frontě. Poté, co nás shromáždili na ulici, odvezli nás auty na prefekturu na Calea Victoriei. Umístili nás do takové slepé uličky, průjezdu, kde jsme byli tři měsíce. Zacházeli s námi hůř než s vězni. Jídla byl nedostatek a nebylo dobré. I tak, kdo se ho zmocnil, byl král. Kdo ne, umřel hladu. Nikdo na nás nebral ohled.

Jak jste se dostali do Transnistrie?

V září nás bez milosti vzali a naházeli jak mrtvou zvěř do vlaku s velkými vagóny, kterými se převáželi krávy. Zavřeli nás, abychom neutekli, ani dýchat se tam nedalo. Byli jsme tam namačkání jeden na druhém, hlava na hlavě, nemohli jsme udělat ani krok. Byli tam i nemocní lidé, kteří umírali, někteří na astma, jiní zimou nebo hladu. Mnoho jich tam zemřelo.

Vlak zastavoval jen na vykonání fyzické potřeby?

Vlak jel dva dny v kuse. Poté, co jsme dojeli do Tighiny, vlak asi na dvě hodiny zastavil. Máma chtěla jít koupit do nedaleké tržnice meloun, abychom zahrnuli hlad a žízeň, ale nenechali ji. Po dvou, třech hodinách, kdy jsme se nadýchali čerstvého vzduchu, nás opět naložili do vlaku smrti.

Ve vlaku byli jen Cikáni?

Ne, byli jsme napůl Cikáni, napůl Židi. Po nějaké době vlak zastavil v Grigorești. Poté, co nás surově vyhnali z vlaku, seřadili nás: Židi byli první, my za nimi. V zákopech na kraji cesty u sadu byli Rusové.

⁴⁹¹ Priboi 2006: 15-16

Co se tam pak odehrálo?

Následoval masakr. Nejprve postříleli Židy. Naházeli je jednoho přes druhého do jámy, některé tam nacpali zaživa. Pak přišla řada na nás, na Cikány, Bůh však stál při nás. Autem přijeli dva generálové: Rumun a Němec. Rumunský důstojník, který měl, myslím, větší hodnost, když uviděl ten masakr, začal se s německým důstojníkem hádat a řekl: „Přivezli jsme je sem, aby pracovali, ne abychom je postříleli.“ Tehdy jsem pochopil, co tu budeme dělat. Rozhodli se nechat nás naživu. A já se ptám: Kdybychom byli my první a Židé za námi, přežili bychom?

Co se stalo zde v obci Grigorești?

Muka. Znovu s námi zacházeli jako se zvířaty... Strčili nás do stáje a nedali nám tři dny jíst. Potom nás poslali k řece Bug do opuštěných kasáren v Grivarině.

Co jste jedli?

První chod byl ruský čtverhranný chléb, druhý chod nenásledoval... Házeli nám ho jako psům, my se o něj rvali. Chlebu se říkalo „hlebă“. Jen málokomu se podařilo kousek chytit. Vysmívali se nám, smáli se, plivali na nás, bili nás. Některé z nás vzali a už nepřivedli zpět. Zabili je. Avšak král Michal, který tehdy králem nebyl, přiletěl letadlem nebo helikoptérou spolu se svou matkou. Přijeli tam a později jsem se dozvěděl, že dali příkaz, aby už nebyl žádný Cikán deportován.

Co následovalo po tomto období?

Bogdanova. Přivezli nás sem na povozech. Bylo to v zimě. Byl tam strašlivý mráz, ne jako u nás. Neměli jsme oblečení, neměli jsme se jak zahřát. Mnozí umírali zimou, hladem a na nemoci zimou způsobené. Mrtvé házeli z vozů do řeky Bugu. Na příkaz Němců to dělali Rusové.

Co vám dávali k jídlu?

No, protože nebylo co jíst, jedli jsme my, Cikáni, stehna mrtvol.

Jak je to možné! Jaký jste z toho měl tehdy pocit a jaký máte teď?

Když je člověk bit, týrán a k smrti hladový, už nemá příliš mnoho pocitů. Navíc jsem byl tehdy jen malé dítě... No, teď si to uvědomuji, Bůh nám to odpust. Ještě si vzpomínám, že jednou, nevím kde, jsme neměli vodu, tak jsme pili tu, která zůstávala ve stopách po koňských kopytech. Je to drsné, co říkám, ale když už přišel ten okamžik, nazývejme věci pravými jmény... Taková je skutečnost beze lží a přikrašlování.

A stráž ty mrtvé neodvážela?

Ne vždycky. Vzpomínám si, že jsme byli v nějakém domě a všude byly jen mrtvolky, jedna přes druhou: děti, starci, ženy, muži, mladí lidé. Uf! Ale já se jich nebál.

Říkal jste, že váš otec zemřel v Transnistrii. Jak se tam dostal?

Slyšel, že nás sem deportovali a se zbraní v ruce utekl z fronty. Na jaře přijel za námi.

Byli i další Cikáni, kteří odmítli vojenskou službu a následovali svou rodinu?

Ano. Vojáky nedeportovali, ale oni nemohli za svými rodinami nejít. Cikáni nemohou žít jen bez druhého. Drží při sobě.

Drželi jste při sobě i v Transnistrii?

Tam jsme si stěžovali jeden druhému. Někteří zpívali, aby zmírnili svou bolest a stesk po těch, kteří zůstali doma a které ještě nepřivezli. Cikánské rodiny jsou početné, mnoho vnuků, švagrů atd. Tak obrovská bolest, že se nedá vyjádřit slovy. Někteří mladíci měli doma rumunské milé a zpívali o nich. Jiní o tom, co je trápilo: o bolesti své matky, která před nimi plakala, o dětech, které před nimi umíraly zimou, hlady a na nemoci. U nás jsou děti to nejcennější.

A jak váš otec reagoval, když vás uviděl?

Táta nás zpátky do Rumunska vzít nemohl. Poté, co zjistili, že táta byl cikánský vajda, snažili se ho mučením donutit, aby řekl, kde jsou ti, co utekli. Týrali ho za to, co udělali druzí.

Co znamená cikánský vajda?

Táta tam vedl Cikány. Cikáni mají ve zvyku se radit, když mají problémy. Sednou si do kola a mluví o svých starostech. Táta je všechny poslouchal, dával jim rady a dodával odvahu.

Takže byl jakousi autoritou?

Ano, ale nemohl dělat nic jiného, než jim dodávat odvahu a říkat jim, že se zachráníme.

Co následovalo?

Pak nás poslali na práci na poli. Staré a nemocné zabíjeli, protože nemohli pracovat. Ačkoli měli kombajny na sklizeň pšenice, od rána do večera jsme

ji kosili my. Celá sklizeň se posílala na frontu Němcům. My už jsme jídlo ani nepotřebovali, protože jsme o sobě pro samou práci ani nevěděli.

Pracovali jste pořád? Co nastalo poté, co podzimní práce skončily?

Bití, urážky, ach běda! Ale poté, co skončila práce na poli, nás odvezli do jednoho městečka vedle Bugu, které se jmenovalo Varvarloca. Spojení mezi Varvalocou a Nicolajevem zajišťoval pontonový most. Táta i ostatní Cikáni se snažili najít si práci, ale nikdo je nevezl. Pak jsme chtěli jít do Nicolajova, ale četníci nám v tom zabránili. Ve Varvaroce jsme byli dlouho. Tam bylo jiné trápení. Němci se nám vysmívali. Mučili nás tím, že před našima očima dávali jídlo psům a nám nic.

Co následovalo po Varvaloce?

Poté nás seřadili a pěšky vláčili od vesnice k vesnici. Byli tak krutí, že děti, starce i ženy mlátili pažbami pušek, aby šli rychleji. Vzpomínám si, že jeden chlapec, menší než já, už nemohl jít. Tehdy se četníci naštváli. Přinutili jeho dědečka, aby vykopal jámu a strčil dítě zaživa do země. Stařec i dítě plakali, ale četníci starce bitím donutili, aby to udělal. A on to udělal! Když teď zavřu oči, vidím toho chlapce, jak křičí na svého dědečka: „Co děláš dědečku? Pohřbíváš mě za živa?“ A křičel, dokud hlína neumlčela jeho hlas. Nakonec nás přivedli na velký dvůr k veliteli stanice⁴⁹². Strkali nás do dvora a počítali. Každý dostal ránu jezdeckým bičem po zádech. Máma mě schovala pod sukni, abych nedostal bičem, ale viděli jí a dostala i za mě.

Říkal jste, že jste se dostali do Tiraspolu. Jaké to bylo tam?

Byl tam pro nás určen tábor. Jedli jsme plevel a spali na slámě.

Tam jste byli jen Cikáni?

Tady byli i Židé. My jsme bydleli v prvním patře a oni v přízemí. Táta byl švec. Jednoho dne našel pár bot a poté, co je opravil tak, že vypadaly jako nové, je chtěl prodat na trhu. Ale stráž ho zastřelila, protože si myslela, že chce utéct. On přeskočil plot ne proto, aby utekl, ale aby vydělal nějaké peníze a mohl nám dát najíst.

Jak jste to zvládli jen s mámou?

Měli jsme štěstí, že Rumunsko vyhlásilo válku (pozn. Německu) a Rusové nás přišli zachránit. Pustili nás, abychom se vrátili domů.

⁴⁹² seful de post

Dostali jste se domů?

Ano. Když jsme se dostali do země, kde jsem se narodil, nemohl jsem tomu uvěřit. Choval jsem se nadále jako v Transnistrii a neuvědomoval jsem si, že jsem v Bukurešti.

Jak jste se ale do Bukurešti dostali?

Jeden Besarábec nás dovezl do Besarábie povozem. Byli jsme u něj dva týdny. Potom nám dal čtyři stříbrňáky, každý v hodnotě dvou set padesáti lei, na kterých byla tvář krále Michala I. Nastoupili jsme do vlaku a dojeli jsme domů. Z nádraží Băneasa jsme šli tam, kde jsme věděli, že je náš dům. Byl zbořený.

Jak jste to zvládli?

Máma zanedlouho zemřela. Tehdy mi bylo 14, 15 let. Našel jsem si práci, pronajal si dům a oženil jsem se.

Myslíte si, že je možné, aby se taková doba, ve které jste žil, znovu vrátila?

V době války je možné cokoliv. V době míru ne!

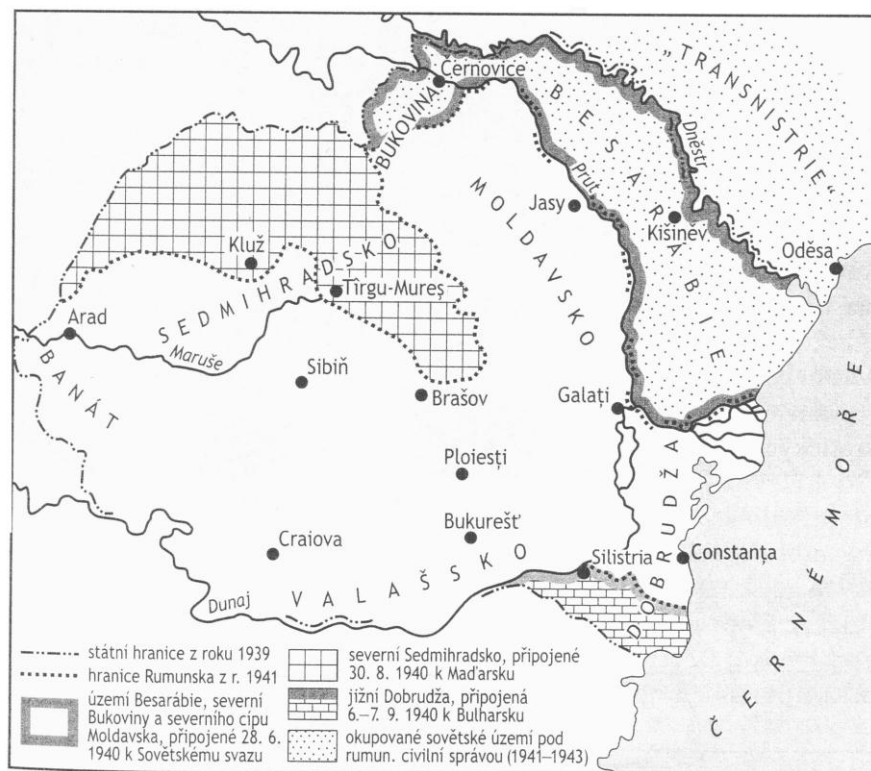
Příloha č. 5 - Mapy

1) Administrativní mapa tzv. Velkého Rumunska v letech 1918-1940⁴⁹³

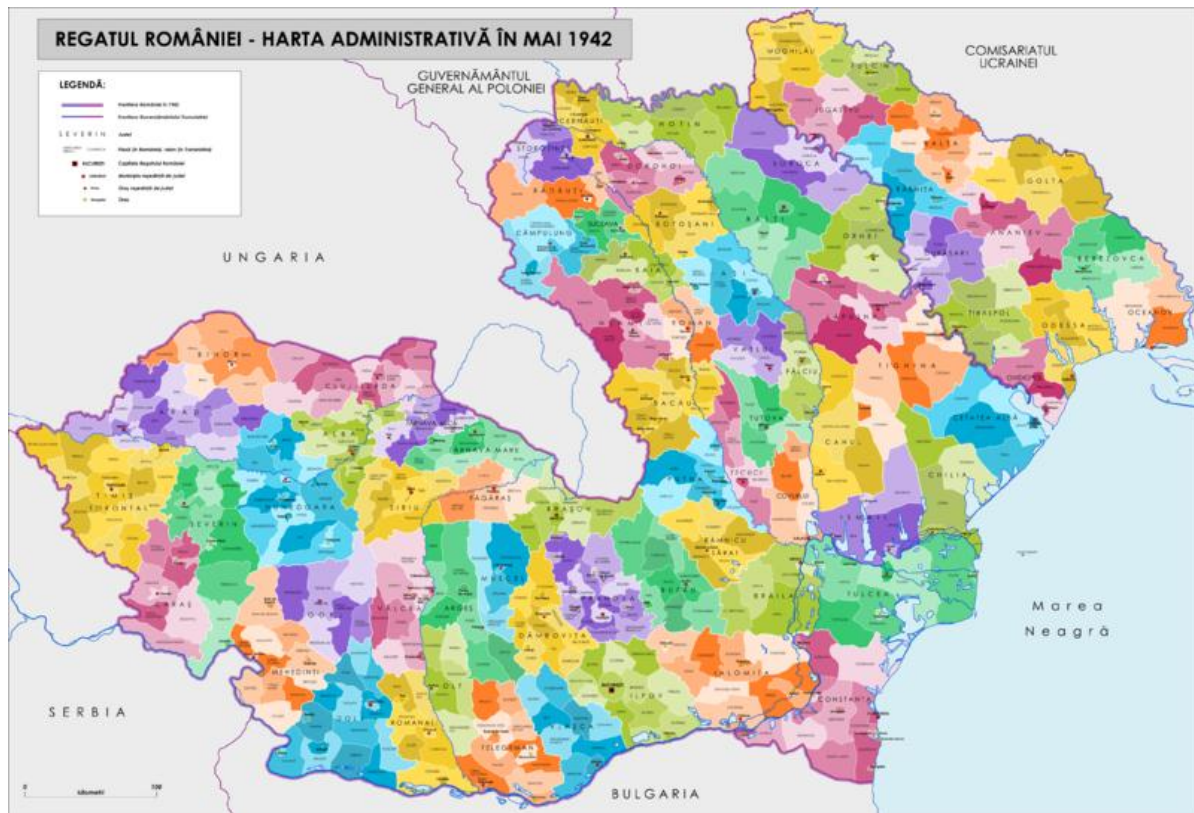
⁴⁹³ http://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C5%9Fier:Greater_Romania.svg

2) Posuny hranic Rumunska v letech 1940-1941⁴⁹⁴

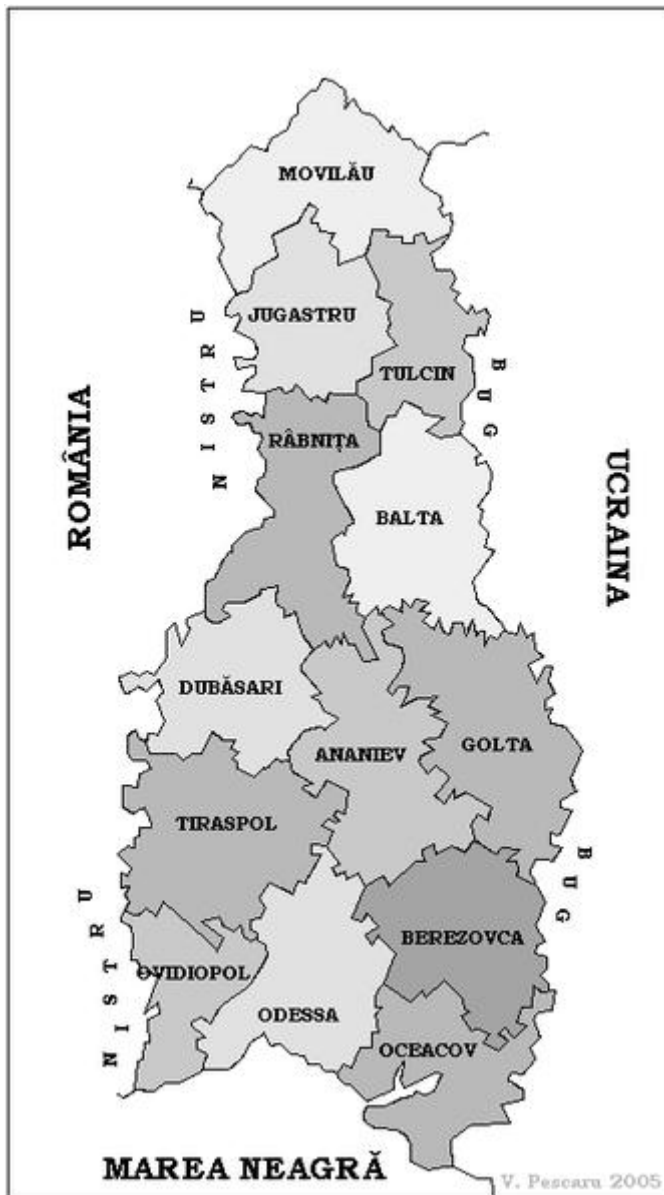
⁴⁹⁴ Tejchman 2008: 329

3) Administrativní mapa Rumunska po zabrání Transnistrie od 19. srpna 1941 do 29. ledna 1944⁴⁹⁵

⁴⁹⁵ [http://ro.wikipedia.org/wiki/Transnistria_\(al_Doilea_Război_Mondial\)](http://ro.wikipedia.org/wiki/Transnistria_(al_Doilea_Război_Mondial))

4) *Administrativní mapa Transnistrie pod rumunskou správou od 19. srpna 1941 do 29. ledna 1944*⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ [http://ro.wikipedia.org/wiki/Transnistria_\(al_Doilea_Război_Mondial\)](http://ro.wikipedia.org/wiki/Transnistria_(al_Doilea_Război_Mondial))

